

IEC

1 9 0 7 - 2 0 0 7

COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DEL
**PRIMER CONGRÉS
INTERNACIONAL
DE LA LLENGUA
CATALANA (1906)**

COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DEL
PRIMER CONGRÉS
INTERNACIONAL
DE LA LLENGUA CATALANA
(1906)

PUBLICACIONS DEL CENTENARI

Estoig 1

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Discursos i crònica del Centenari*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori dels membres (1907-2007)*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Directori de les societats filials (1907-2007)*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Discursos de les festes anuals i de les inauguracions de curs (1914-2006)*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Catàleg de publicacions (1907-2007)*

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS, *Materials audiovisuals del Centenari*

Estoig 2

Francesc VALLVERDÚ (cur.), *Commemoració del centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906)*

Albert BALCELLS (coord.), *Els Països Catalans i Europa durant els darrers cent anys*

Josep Enric LLEBOT, Joan GIRBAU, Xavier ROSELLÓ, Joan Antoni SOLANS, Manuel RIBAS PIERA, Lluís JOFRE i Francesc SERRA (cur.), *Cicle de Conferències sobre les Ciències Experimentals i la Tecnologia a les Terres de Parla Catalana al Segle XX*, vol. I, *Ciències i tecnologia*

Lluís GARCIA I SEVILLA, Josep CARRERAS, Jacint CORBELLA, Antoni ROCA ROSELL i Oriol CASASSAS (cur.), *Cicle de Conferències sobre les Ciències Experimentals i la Tecnologia a les Terres de Parla Catalana al Segle XX*, vol. II, *Ciències biològiques*

Ricard TORRENTS (cur.), *Deu testimonis del segle XX, deu lliçons per al segle XXI. Curs d'alts estudis sobre cultura, política i societat*

Francesc VALLVERDÚ (cur.), *Simposi Internacional sobre el Català al Segle XX: Balanç de la situació i perspectives de futur*

COMMEMORACIÓ DEL CENTENARI DEL
PRIMER CONGRÉS
INTERNACIONAL
DE LA LLENGUA CATALANA
(1906)

Francesc Vallverdú (curador)

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
BARCELONA, 2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP:

Commemoració del Centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906)

Bibliografia

ISBN 9788492583140

I. Vallverdú, Francesc, ed. II. Institut d'Estudis Catalans III. Títol

1. Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1r: 1906)

2. Català — Congressos

804.99(061.3)

© dels autors de les ponències

© 2009, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47, 08001 Barcelona

Primera edició: octubre de 2009

Compost per Binorama, SCP

Disseny gràfic: Maria Casassas

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-92583-14-0

Dipòsit legal: B-40244-2009

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot redistribuir, copiar i reutilitzar, sempre que no hi hagi afany de lucre i que s'hi facin constar els autors. Aquesta autorització és sens perjudici dels drets derivats d'usos legítims o altres limitacions reconegudes per la llei. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça <http://creativecommons.org/licenses/by-nc/3.0/es/legalcode.ca>.

Les condicions damunt dites es refereixen, sobretot, als aspectes següents:

- **RECONeixEMENT EXPLÍCIT.** Cal fer constar els crèdits de l'obra de la manera especificada pels autors o per l'Institut d'Estudis Catalans.
- **NO COMERCIALIZACIó DE L'OBRA.** Aquesta obra no es pot utilitzar, en cap cas, amb finalitats comercials.
- **TERMES DE LA LLICÈNCIA.** En reutilitzar o redistribuir l'obra, cal especificar ben clarament els termes de la llicència d'ús concedida.
- **ALTRES PERMISSOS.** Els titulars dels drets d'explotació poden concedir permisos que depassin els termes d'aquesta llicència.

TAULA

Pròleg: La commemoració d'un gran esdeveniment, <i>per Francesc Vallverdú</i>	7
Mossèn Alcover, de la <i>Lletra de convit</i> als preparatius del Congrés de 1906, <i>per Aina Moll</i>	11
Pompeu Fabra abans i després del Congrés de 1906, <i>per Joan Solà</i>	25
Els romanistes abans i després del Congrés de 1906, <i>per Antoni M. Badia i Margarit</i>	49
El Congrés de 1906, un horitzó per al valencianisme, <i>per Vicent Pitarach</i>	63
Els escriptors i el Congrés de 1906, <i>per Carles Miralles</i>	103
Envers la planificació del corpus, <i>per Mila Segarra</i>	119
Envers la planificació de l'estatus, <i>per Joan Martí i Castell</i>	139

Pròleg: La commemoració d'un gran esdeveniment

Francesc Vallverdú
Coordinador de la Secció Filològica
Comissió Executiva de l'IEC per al Centenari

El dissabte 13 d'octubre de 1906 s'inaugurà amb gran solemnitat al Teatre Principal de Barcelona —«artística y severament engalanat y ple d'una concurrència nombrosíssima»— el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, una fita cabdal per a la normalització lingüística del català, tant en el vessant social (l'ús) com en el normatiu (l'estructura). Aquest propòsit ja és perceptible —certament expressat amb unes altres paraules— en la convocatòria de la Comissió Tècnica, integrada per algunes de les figures intel·lectuals més rellevants del moment: mossèn Antoni M. Alcover, com a president de les comissions organitzadores del Congrés, Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents, Joaquim Casas-Carbó i Josep Pijoan. En aquesta convocatòria, donada a conèixer el desembre de 1905, entre altres coses s'hi diu:

El renaixement del nucleu català, qui començà essent econòmic, ha arribat a esser integral, extenent-se a totes les manifestacions artístiques, literàries, socials y científiques. Escriptors meravellosament dotats del geni y de l'instint de la raça han sublimat la llengua del poble y l'han aixecada a les altes esferes de la literatura y del pensament. En poch més de mig segle, y malgrat tots els obstacles oposats pels elements oficials, la llengua literària ha resorgit ab vida

esplendorosa, caminant ab èxit, a figurar entre les més cultivades de les seves germanes neo-llatines. // Cal, donchs, ara que la llengua catalana ha recobrat la seva dignitat literària, que'ns afanyèm a estudiar-la tècnicament en la seva íntima estructura. Es aquesta una necessitat espiritual nostra y un deute que tenim ab la cultura universal.

La idea de celebrar aquest Congrés venia de lluny. De fet, gairebé tots els comentaristes n'assenyalen l'origen en la famosa *Lletra de convit* que Antoni M. Alcover donà a conèixer el desembre de 1901, instant a la participació col·lectiva en una magna empresa lexicogràfica. «Es tractava de dur a terme» —ens ha recordat recentment Maria Pilar Perea— «un gran diccionari de la llengua catalana: un diccionari ambiciós que havia d'aplegar la llengua antiga i la moderna, la llengua literària i la dialectal. I Alcover va dissenyar una estructura on tenien cabuda totes les persones que volguessin participar en el bastiment de l'enorme edifici lexicogràfic.»

Però, a mesura que el projecte inicial d'Alcover anava fent adeptes, els objectius també s'anaven eixamplant, fins a abastar les diferents parts de la gramàtica. Per això, quan Alcover, el febrer de 1905, anuncià que «convendria celebrar un congrés», ja pensava en un ampli ventall temàtic. I així fou com al cap de poc temps, a l'estudi de la llengua catalana, l'objectiu central, s'hi afegirien els àmbits literari i cultural i els de la defensa i reivindicació de la llengua.

El Congrés es dividí en tres seccions: la Secció Filològica-Històrica, amb nou temes posats a discussió; la Secció Literària, amb quatre temes, i la Secció Social i Jurídica, també amb quatre temes. Els participants en el Congrés, entre congressistes honoraris i congressistes efectius, foren més de tres mil, un nombre extraordinari que dóna la mesura de l'especificitat d'aquest esdeveniment i de la gran repercussió ciutadana assolida.

Amb tots aquests antecedents, es comprèn que per a l'Institut d'Estudis Catalans el centenari d'aquell Congrés es presentés com una oportunitat única, no sols per a donar un èmfasi particular a un esdeveniment històric excepcional, sinó també per a aprofundir en el coneixement i en la significació de les seves circumstàncies (causes, raons, conseqüències), que al capdavall resultarien els prolegòmens de la fundació, un any més tard, de l'IEC. La Secció Filològica, encarregada de portar a terme la commemoració del Congrés de 1906, organitzà un cicle de set conferències amb la intenció de donar una visió crítica i aprofundida dels aspectes més rellevants i significatius d'aquella grandiosa manifestació cultural i ciutadana.

El cicle de conferències en commemoració del Congrés de 1906, que s'inscriví en el marc dels actes del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans i que comptà amb la col·laboració de la Institució de les Lletres Catalanes, anà a càrrec de membres de la Secció Filològica i tingué lloc a la seu barcelonina de l'IEC entre el 17 d'octubre i el 12 de desembre de 2006. Més endavant algunes d'aquestes conferències foren també dites en altres ciutats, com ara Perpinyà, Lleida, Palma de Mallorca, Castelló de la Plana...

La primera conferència fou impartida per Aina Moll, que se centrà en la figura d'Antoni M. Alcover, destacant la importància de la seva actuació en els preparatius i l'organització del Congrés, d'ençà de la *Lletra de convit* (1901). Joan Solà s'ocupà del segon tema, «Pompeu Fabra abans i després del Congrés», amb l'anàlisi de l'evolució que va des de la campanya de L'Avenç fins a les intervencions congressuals (esmenes presentades i comunicació). La tercera intervenció, a càrrec d'Antoni M. Badia i Margarit, examinà l'important paper que tingué la romanística —especialment la dels erudits germànics— en els estudis contemporanis sobre la llengua catalana. Vicent Pitarch, en la quarta jornada del cicle, valorà l'aportació valenciana al Congrés, destacant-ne el paper de personatges com Teodor Llorente i el pare Lluís Fullana. En la cinquena sessió parlà Carles Miralles, que tractà sobre el pes específic dels escriptors i la literatura, tant en l'aspecte sociocultural com en el lingüístic. Mila Segarra, en la sisena conferència del cicle, tractà sobre les contribucions lingüístiques de les ponències de la Secció Filològica-Històrica, examinant-ne concordances i discordances en les propostes de normativització de la llengua catalana. I en l'última jornada del cicle, Joan Martí i Castell analitzà les propostes de la Secció Social i Jurídica del Congrés, per llur interès en la configuració del procés de normalització lingüística contemporani.

En definitiva, la publicació d'aquest volum, amb els set estudis sectorials sobre el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, és una fita cabdal entre les publicacions commemoratives del centenari de l'Institut d'Estudis Catalans (1907-2007), no sols per l'ampli ventall temàtic en què fou abordat i valorat aquell memorable esdeveniment cultural i ciutadà, sinó també per la qualitat excepcional d'aquestes contribucions. Tot plegat fa, doncs, d'aquesta publicació un referent valuós i perdurable.

Mossèn Alcover, de la *Lletra de convit* als preparatius del Congrés de 1906

Aina Moll

La Secció Filològica m'ha fet l'honor d'encomanar-me la conferència inaugural del cicle commemoratiu del centenari del Primer Congrés de la Llengua Catalana, organitzat com a pòrtic de la gran celebració dels cent anys de vida de la nostra Institució i que durarà, sense solució de continuïtat, fins a finals del 2007. És un honor que agraeix cordialment com a illenca —els mallorquins ens sentim orgullosos que la nostra *roqueta* hagi estat bressol dels dos més grans *homenots*, els dos *folles descominals*, de la història de la nostra llengua: Ramon Llull i mossèn Alcover. I l'agraeix també com a filla del seu deixeble i continuador de la seva obra, Francesc de Borja Moll, que, com a filòleg, és tant obra de mossèn Alcover com el mateix *Diccionari*. El meu pare era conscient de tot el que li devia, i encomanà als seus fills l'afecte que sentia pel seu mestre.

És un encert de la Comissió Organitzadora que aquesta conferència, dedicada a la contribució de mossèn Alcover en l'organització del Congrés de 1906, dugués com a subtítol: «De la *Lletra de convit* al Congrés de la Llengua Catalana. Importància de la seva actuació, tant en l'aspecte lingüístic com en l'aspecte cívic». És a dir, que es pren com a punt de partida la iniciativa de mossèn Alcover que en fou l'origen, la *Lletra de convit*, i les accions en defensa de la llengua i la identitat dels catalans que en derivaren i que culminaren en la celebració apoteòsica d'aquell magne esdeveniment. Ja l'any 2003 fou decla-

rat «Any Alcover» a Mallorca —per iniciativa de la UIB, immediatament assumida pel Govern Balear i per les forces cíviques i culturals illenques, i després per la Generalitat de Catalunya—, precisament per a commemorar el centenari d'aquest document, d'importància cabdal en la història de la nostra llengua. (La celebració tingué ressò, més o menys intens, al llarg de tot l'any, en tot l'àmbit de la llengua catalana, i un dels seus actes més significatius fou l'homenatge que tributà a Alcover l'Institut d'Estudis Catalans i que significà la definitiva reconciliació de la nostra institució acadèmica amb el primer president de la seva Secció Filològica). No crec que ningú dubti que la *Lletra de convit* és el vertader fonament del procés de normalització del català en el qual estem immersos encara ara i que, per a commemorar el centenari d'aquell Congrés que marca una fita fonamental en la història de la comunitat cultural catalana, és inevitable prendre com a punt de partida la *Lletra de convit* i la immensa activitat que mossèn Alcover i la gent del seu entorn desplegaren entre 1900 i 1906 fins a fer-lo possible.

El breu temps de què avui disposem per a donar-ne compte fa impossible de fer-ne un resum mínimament satisfactori. Sortosament, els interessats a aprofundir en aquesta etapa de la vida del canonge tenen avui a l'abast, de manera assequible, la documentació directa que ell ens deixà en els tres primers toms del *Bollett del Diccionari*, en el relat de les seves *Eixides* d'enquesta lingüística i en els *Quaderns de camp* que contenen les notes dialectals que prenia sobre el terreny i que després es passaven a cèdules: tots aquests elements de primera mà han estat informatitzats per la doctora M. Pilar Perea, que sembla haver-se contagiada de la increïble capacitat de treball d'Alcover, i publicats en DVD per la Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. També es troba un cabal abundós d'informació sobre Alcover i la seva època en el llibre de Joan March Noguera *Mossèn Alcover i el món de la ciència. La creació del llenguatge científic català modern*, publicat per Lleonard Muntaner Editor el 2001, que comprèn des del seu naixement fins a l'*Eixida per Alemanya i altres nacions* de 1907 i es clou amb l'estada a Roma, l'audiència del Papa Pius X el 27 de maig i la seva benedicció per a l'Obra del Diccionari: aquesta obra palesa tant la importància d'Alcover en la creació del llenguatge científic català com la vastitud dels seus interessos —llengua, religió, sanitat, educació, arquitectura, mitjans de comunicació, divulgació de la ciència...— i el nombre i la vàlua de la gent que l'envoltava.

Prehistòria i gestació de la *Lletra de convit*

La *Lletra de convit* (1901) fou el document oportú —jo diria millor «providencial»— que recollí l'ample moviment de reivindicació de la llengua amb què culminava la Renaixença i oferí al conjunt de la comunitat catalana la possibilitat de canalitzar-lo i de fer-lo productiu. I el seu autor fou l'home providencial que, pel seu caràcter i per la posició que ocupava, estigué en condicions de concebre un projecte extraordinàriament ambiciós i de fer-lo compartir pels seus contemporanis.

En el moment de fer pública la *Lletra de convit*, mossèn Alcover tenia trenta-nou anys. De família pagesa profundament religiosa, catolico-tradicional i carlista, i de caràcter extraordinàriament apassionat, havia dedicat la primera etapa de la seva vida a la defensa d'aquesta ideologia: entrà als quinze anys al seminari, i ben aviat intervingué, sempre des de posicions integristes, en les polèmiques religioses de l'època, especialment des de periòdics com *El Àncora* i *El Centinela*, mentre avançava brillantment en la carrera eclesiàstica. Ordenat de prevere als vint-i-quatre anys, el desembre de 1886, el setembre de l'any següent és nomenat vicari de la parròquia de Manacor; el 1888, el bisbe Cervera el nomena catedràtic d'història eclesiàstica del Seminari de Palma, i l'any 1890 es llicencia a València en teologia i el nou bisbe de Mallorca, Pere Joan Campins, excondeixible i gran amic seu, el fa vicari general de la Diòcesi. De manera que, en el moment de llançar la *Lletra de convit*, ja feia deu anys que exercia aquest càrrec, de gran prestigi i influència entre el clergat i entre la gent conservadora de Mallorca, i estava molt ben relacionat amb l'Església i amb les forces culturals de Catalunya i del País Valencià.

L'enamorament per la llengua, que el menà a dedicar-s'hi en cos i ànima, fou relativament tardà. En els seus escrits polèmics d'adolescent usava indistintament el català o el castellà segons les circumstàncies, però per a la producció literària pròpia acudia al castellà, d'acord amb la formació totalment castellanitzada que rebia al Seminari. Per això quan, als disset anys, s'entusiasmà amb els *cuentos* d'Antonio de Trueba i volgué escriure'n de semblants, es posà a redactar en castellà narracions del mateix to popular, d'ambient mallorquí. Sortosament, per influència del seu condeixible Josep Miralles (futur bisbe de Lleida i de Barcelona i arquebisbe de Mallorca) comprengué que la seva iniciativa era forassenyada i decidí acudir a la gent del seu entorn per arreplegar cançons, contarelles i rondalles mallorquines, i adoptar també el mallorquí per a tots els seus escrits no periodístics. Fruit d'aquesta sàvia decisió fou l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Recó*, un tresor folklòric de primera magnitud —sens dubte la gran obra de mossèn Alcover—, que supera de molt, tant en extensió com en vivesa de llenguatge, el dels germans Grimm i els dels altres grans col·lectors de rondalles coneguts.

L'amistat amb Miquel Costa i Llobera, Miquel dels Sants Oliver i Joan Alcover el posa en relació amb altres personalitats, com Bartomeu Ferrà i Perelló (arqueòleg, escriptor costumista i mestre d'obres, que fomenta el seu interès per l'arquitectura religiosa) i especialment amb el poeta i filòleg Tomàs Forteza, que esdevé aviat el seu mestre de llengua i literatura catalana, l'inicia en la ciència filològica i l'orienta en els seus primers treballs. Gràcies a ells i a altres cappers de la Renaixença a Mallorca —Marian Aguiló, Pere Alcàntara Penya, etc.— abandona la visió estreta, purament localista, del «mallorquí» i adquireix una noció clara de la llengua catalana: àmbit, nom, varietats geogràfiques, posició del mallorquí dins el conjunt de la llengua, etc. —val a dir que la majoria d'aquests personatges havien seguit un procés de conscienciació semblant.

En posar-se a recollir rondalles de boca dels pagesos del seu entorn, pren consciència de la riquesa del llenguatge rural de Mallorca i de la multitud de paraules i expressions que manté

ben vives i que ja s'havien perdut a les ciutats i no es trobaven en cap diccionari. S'enamora intensament d'aquest llenguatge i quan, decebut per les actuacions dels integristes mallorquins, decideix d'apartar-se'n —i amb ell el grup d'eclesiàstics «renovadors» que el seguia (Miralles, Campins, etc.)— esdevé regionalista sota la influència de Torras i Bages, que Tomàs Forteza li ha fet conèixer («amb en Torras juraràs ésser regionalista fins a la mort, i jo ja ho he jurat», li diu aquest, en carta del 8 d'agost de 1892). A partir d'aquell moment dedicarà a la defensa de la llengua i de la identitat catalana tot l'entusiasme que abans dedicava a la problemàtica religiosa i, conscient que té a les mans un tresor en perill imminent de perdre's, i que sens dubte a les altres contrades de la llengua deu haver-hi una riquesa semblant que corre el mateix risc, decideix reunir en un diccionari i salvar per al futur tot el nostre patrimoni lingüístic.

Un cop perfilades en el seu esperit les línies generals del projecte, el 28 d'abril de 1900 el presenta al bisbe Campins, amb el qual està en perfecta sintonia: per encàrrec seu ha elaborat, juntament amb Josep Miralles, el nou pla d'estudis del Seminari Diocesà, la *Ratio Studiorum* de 1898, que potencia els estudis científics i introdueix entre les assignatures científiques la d'astronomia i, entre les humanitats, la d'història de la literatura i la de llengua i literatura mallorquina (a càrrec, la primera, de mossèn Costa i Llobera, i la segona, de mossèn Alcover); ha preparat, amb Miralles i Costa i Llobera, una *Doctrina cristiana* posada al dia, en mallorquí, que el bisbe mana ensenyar a les escoles, malgrat l'obligatorietat vigent de fer tot l'ensenyament en castellà; ha escrit per al bisbe la primera carta pastoral en català (sobre l'obra de l'església de Son Carrió, dirigida pel mateix Alcover), i ha difós tots aquests documents per Catalunya, aprofitant la seva relació amb Torres i Bages i el seu grup. La proposta que fa al bisbe el 28 d'abril de 1900, segons anotació al seu *Dietari*, que Joan March reproduceix, és «cridar jo a la Cúria tots aquells joves que demostren amor a les Lletres Mallorquines i aplegar les cançons populars, fent un aplec complet, i replegar mots i frases en papeletes i fer el *Diccionari mallorquí*, i que no haja ni Junta ni Reglament, sinó reunir-nos cada mes i cadascú presentar les cançons o mots que haja trobats, i guardar-los dins un moble que facem amb caixonets a posta; i convidar capellans, seminaristes i seglars». «Li ha agradat la idea», prossegueix la nota, «l'ha aprovada, i passarem avant, si Déu ho vol».

Pocs dies després, el diumenge 6 de maig, es fa la primera reunió «per tractar d'emprendre la gran obra del *Diccionari mallorquí*», a la biblioteca del Palau Episcopal. Són «més de seixanta, entre seglars, capellans i seminaristes», segons nota del dietari. La idea és acceptada pels assistents «amb entusiasme qui los sortia pintat a la cara» i, a proposta d'Alcover, acorden que faran una llista de seccions per repartir-se la feina de replega del llenguatge; que «tots seran Junta per a prendre les decisions», i que hi hagi dos secretaris —Antoni Penya i Fèlix Escalles— per a dur el llibre d'actes.

Els tres diumenges següents es reuneixen novament. A la segona reunió, el 13 de maig, nomenen dos secretaris més, don Pere Antoni Sanxo i don Antoni Salvà, de la Llapassa, i comencen la llista de seccions; «a algunes ja se n'hi són apuntats una bona partida», escriu

Alcover al *Dietari*, i hi afegeix que «a proposta de D. Pere d'Alcàntara Penya hem pres el nom de *Amics de la llengua mallorquina*», però no tenim constància que aquest nom es mantingués: el nom que es generalitzà ben aviat fou el d'*Obra del Diccionari*. El 20 de maig continuen la distribució de seccions per oficis i professions —«la gent està molt animada. Ja som cent els 'escaraders de la llengua'»—, i es reparteixen uns milers de cèdules en blanc per a començar a exercitar-se en la tasca d'omplir-les. El 27 continuen la llista i D. Pere d'Alcàntara Penya presenta «un escrit molt lluminós, proposant normes, criteris i direccions» per al projecte del *Diccionari*. La idea és acceptada amb entusiasme; els reunits encarreguen a mossèn Alcover que posi el projecte per escrit, amb totes les instruccions necessàries per al treball dels col·laboradors, i acorden que en endavant tindran una reunió cada mes.

Mentre prepara el document, mossèn Alcover treballa intensament en la difusió de la idea. Organitza reunions a les rectories de diferents pobles, al Col·legi de la Sapiència, etc., en les quals capta col·laboradors i els dona instruccions per a l'elaboració de les cèdules; fa gestions prop de la Diputació i de l'Ajuntament de Ciutat per a obtenir subvencions; dona notícia del projecte a tots els personatges de l'Església i la cultura de totes les terres catalanes, i el mes d'agost fa un viatge «filològic i arquitectònic» a Catalunya i al Rosselló, acompanyat del seu gran amic i arqueòleg vigatà Josep M. Cirera, amb dos objectius: l'estudi de la llengua i el del romànic pirinenc. Per una carta de mossèn Alcover adreçada al seu germà Pep, sabem que el 25 d'agost era a Vic, acollit per Torras i Bages («estic a cal Bisbe, qui me tracta com si fóssem coneixents i amichs de tota la vida»), i en una nota del *Dietari*, del 10 de setembre, deixa constància que el 6 de setembre va reunir «alguns amics» i els donà compte de «la passetjada per Catalunya i el Rosselló i de lo que he duit en punt a filologia i arqueologia». En un recull de premsa d'aquella època conservat per mossèn Alcover figura un retall de *Le Roussillon* —de l'11 d'agost— amb l'anunci de la propera arribada de mossèn Alcover a Perpinyà i un article de *La Croix* de Perpinyà —del 19 d'agost— amb el títol *Mossèn Alcover*; que el pinta com «un homme sympathique qui conquiert au premier abord» i en destaca «un esprit pétillant, une bonne humeur communicative, un sentiment très vif des beautés de la nature et de l'art [...] une parole facile dans une rudesse inévitable».

El 5 de novembre de 1900, mossèn Alcover presenta a la Junta el document que li han encarregat, amb el títol següent: *Diccionari de la Llengua Catalana. Lletra de convit que a tots els amics d'aquesta llengua envia Mossèn Antoni M.ª Alcover, Pre., Vicari General de Mallorca*, i és aprovat amb entusiasme.

Contingut de la *Lletra de convit*

En el seu estil pintoresc, carregat de modismes mallorquins, en què combina l'idealisme i l'entusiasme patriòtic abrandat amb un enorme sentit pràctic, Alcover presenta en la *Lletra de*

convit el projecte més ambiciós que s'hagi fet mai d'una llengua: recollir-ne tot el cabal, parlat i escrit, de tots els territoris on és parlada i al llarg dels segles, en un diccionari exhaustiu, per al qual caldrà aplegar sobre el terreny, en tot el seu territori, tot el cabal lèxic en totes les seves formes i, d'altra banda, despullar els documents escrits, inclosos els diccionaris i les obres literàries clàssiques i modernes. Per dir-ho en paraules seves: «reunir, fins allà on nos sia possible, el tresor meravellós; fer l'inventari, tot lo complet que sabrem, de la riquesa, de l'opulència imponderable, estupenda, que en paraules, frases, adagis, modismes i formes té escampada i espargida la nostra llengua dins els nombrosos monuments escrits dels seus fills del segle XI ençà, guardats dins biblioteques i arxius: riquesa i opulència qui brollen encara rabents, llampants, inestroncables, de la boca dels milenars i milenars de gent qui pobla Catalunya espanyola i Catalunya francesa, les Illes Balears i l'antic regne de València».

Un projecte excepcional, concebut com a «obra de tots»

El projecte ja hauria estat excepcional si s'hagués aplicat a una llengua vigorosa, posseïdora de la lleialtat dels seus parlants, dotada de repertoris previs considerables i emparada per les institucions polítiques i acadèmiques que tota llengua necessita per al seu ple desenvolupament, i si s'hagués gestat en el si i a l'empara d'aquestes institucions. En la situació del català, menystingut durant més de dos segles i reduït a la condició de llengua col·loquial d'una societat diglòssica que a cada territori només en coneix la varietat local, resulta un projecte únic en la història de la lexicografia, especialment perquè no prové d'una universitat forta, dotada de grans equips d'investigadors, sinó d'un canonge de quaranta anys sense cap mena de formació filològica, que amb el seu verb abrandat fa el «miracle» de mobilitzar, ell tot sol, el conjunt de la societat catalana en el disseny de «ressuscitar» la llengua pròpia com a signe d'identitat i mitjà d'expressió de la comunitat catalana.

Val a dir que algunes circumstàncies afavorien aquesta «resurrecció». D'una banda, que el català, després de ser una de les llengües més importants d'Europa a l'edat mitjana i de patir una llarga etapa de decadència, vivia amb la Renaixença un nou moment d'esplendor i tenia un esplet d'escriptors importants i d'intel·lectuals de diferents branques científiques que el reivindicaven com a signe d'identitat col·lectiva. D'altra banda, que el projecte d'Alcover de replegar «tot» el patrimoni lingüístic, i el fet de deixar llibertat als col·laboradors quant a l'ús de l'ortografia, desactivava en bona part les polèmiques apassionades sobre qüestions ortogràfiques i lingüístiques de l'època, que haurien pogut frustrar un projecte de diccionari general.

Val a dir, també, que Alcover no dóna forma «tot sol» a la *Lletra de convit*. En introduir, en el punt 5 del capítol III, la llista de seccions del llenguatge vivent, fa constar que no és obra exclusivament seva, sinó que:

[...] hi tenen part tots els amics que assistiren a les tres o quatre reunions que dins el maig de 1900 tenguérem a la biblioteca del palau episcopal. Les seccions de Dret Internacional, Polític, Administratiu, Penal, Civil, Mercantil i Processal i Poder Judicial són fetes dels advocats D. Antoni Frates, D. Miquel Rosselló i Alemany i D. Estanislau de K. Aguiló, Arxiver del Regne de Mallorca; les seccions referents a la Milícia i Marina de Guerra són obra de D. Jaume Lluís Garau, Comissari de Guerra de les Balears; en les de Comerç i Marina Mercant m'han aidat ferm D. Jacinto Nadal i D. Fèlix Escales; les de Física, Química, Història Natural i Agricultura són ordenades dels naturalistes D. Josep Monlau, President de la Cambra Agrícola de les Balears, i D. Pere Gili; les d'Enginyeria són de D. Eusebi Estada, enginyer en cap d'Obres Públiques de la Província; les d'Enginyeria de Mines són de D. Eugeni Molina, enginyer en cap d'aquest ram a les Balears; les d'Enginyeria de Boscs i Garrigues són de l'Excm. Sr. D. Rafel Álvarez Sereix, enginyer del mateix ram; les de Veterinària són del metge i manescal D. Antoni Bosc; les de Farmàcia, de l'apotecari D. Juan Valenzuela, President del Col·legi de Farmacèutics de les Balears; les d'Arquitectura, Pintura i Escultura amb les seves ramificacions són de l'arquitecte diocesà i provincial D. Joan Guasp, del Mestre Major de Fortificacions D. Pere d'A. Peña i del Mestre d'obres Don Bartomeu Ferrà; i les de Música, dels crítics musicals D. Antoni Noguera i D. Miquel Binimelis.

És a dir, que la gent de més prestigi de Mallorca i els càrrecs administratius superiors en tots els rams hi van aportar el seu suport i la seva experiència.

La difusió del projecte

La *Lletra de convit* no es va fer pública «de manera solemne», fins al cap d'uns mesos —amb data del 3 de juliol de 1901, diada de Ramon Llull. Durant aquell mig any llarg, Alcover intensificà les reunions —que feren augmentar molt la llista de *col·laboradors*, que feien cèdules de llenguatge parlat i de llengua escrita seguint els models que ell havia establert, i de *corresponsals*, que coordinaven els col·laboradors de la seva comarca—; demanà a tots els bisbes la benedicció per a la seva obra i la féu conèixer a personalitats de la resta d'Espanya i de l'estranger. Féu un viatge a Madrid per exposar el projecte a Menéndez y Pelayo i recorregué, durant els mesos d'abril i maig, «part de la província de Tarragona i les de Castelló, València i Alicante», i «visità Barcelona, Vich i el Rosselló», en un viatge d'estudi i de propaganda durant el qual «consultà a moltes persones enteses el projecte de diccionari, trobà pertot molts de col·laboradors i constituí una bona partida de corresponsals», segons la crònica del núm. 1 del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*.

El 17 de novembre de 1901 hi hagué aplec general de col·laboradors dins la sala de bisbes del Palau Episcopal per inaugurar els treballs del *Diccionari*. «Hi comparegué molta de gent, lo més notable de Mallorca», i mosseèn Alcover donà compte de les seves «expedicions filològiques» per Catalunya, Rosselló i València; llegí les cartes amb què els bisbes, sense excepció, beneïen el projecte; donà les llistes de corresponsals dels pobles de Mallorca i detallà el

nombre d'exemplars de la *Lletra de convit* repartits per propaganda i la bona acollida que havien tingut, i a proposta seva es decidí per unanimitat publicar un butlletí, per tal d'establir una relació regular entre la Junta i els col·laboradors i corresponsals. Aquest acord es posaria en pràctica immediatament: al cap d'un mes (desembre de 1901) n'apareix el primer número, redactat íntegrament per mossèn Alcover.

El Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana (BDLC)

Aquest primer número conté una «Escomesa», que n'anuncia els objectius: serà «un medi de comunicació prompte i fàcil entre sos nombrosos col·laboradors de Catalunya, València, Rosselló i Balears, per mantenir la unitat, l'harmonia i concordança d'acció [...] i per donar totes aquelles instruccions i fer a sebre totes aquelles coses que sien necessàries o convenients a tots els qui prenen part en la gran feïnada»; la periodicitat serà «mensual, en fascicles de setze, vint-i-quatre o trenta-dues pàgines, segons siga mester» (val a dir que tant l'extensió com els continguts i la periodicitat resultaren extraordinàriament flexibles) i el preu, dues pessetes anuals.

Després de l'«Escomesa», es dóna compte de l'aprovació i benedicció que el projecte ha obtingut de l'Església de tot el territori: l'han donada l'arquebisbe de València, els bisbes d'Oriola, Lleida, Tortosa, Solsona, Mallorca, Vic i Perpinyà i els vicaris capitulars de Barcelona i d'Eivissa, alguns de paraula i la majoria per escrit i en castellà; només els bisbes de Solsona, Menorca i Perpinyà ho fan en català —aquest darrer, monsenyor Carsalade, en una llarga carta, abrandada d'un entusiasme patriòtic comparable al de mossèn Alcover. Segueix la «Llista de corresponsals», distribuïts en cinquanta-vuit localitats de Mallorca, entre barris de Ciutat i municipis, i dotze de fora de Mallorca (a Barcelona són quatre: Ramon Picó i Campamar, Josep M. Roca, Rossend Serra i Pagès i Jaume Algarra i Postius); després ve la llista d'«Obres que alguns col·laboradors han escollides ja per fer les cèdules de totes ses paraules» (cinquanta-nou obres, assumides per una setantena de col·laboradors, gairebé tots seminaristes i preveres mallorquins) i la primera «Llista de col·laboradors per ordre cronològic», amb l'adreça de cadascun i un número d'inscripció que faran constar a les cèdules que redactin i que els farà identificables i, finalment, la «Crònica de l'Obra del Diccionari», que resumeix el que hem exposat fins ací.

El gener de 1902 apareix el núm. 2, amb «Quatre instruccions» per als col·laboradors (els d'arxius, els de llenguatge vivent i tots en general), la continuació de les tres llistes i l'inici d'una de nova: la d'«Arxius on hi ha col·laboradors que fan cèdules de les paraules dels documents que s'hi conserven» (disset arxius de Mallorca i l'Arxiu Municipal de Barcelona). A la «Crònica de l'Obra del Diccionari» es dóna compte de la recepció d'un ofici del president de Lo Rat Penat, de resposta a la *Lletra de convit*; de l'estada de mossèn Alcover a Barcelona del 3 al 5 de desembre amb conferències sobre el *Diccionari* a l'Ateneu, a la secció catalanista de

Congregants de Ma Immaculada i Sant Lluís Gonçaga i al Centre Excursionista, i de l'oferta de suport rebuda de les redaccions de *Diario de Barcelona*, *La Renaixença* i *La Veu de Catalunya*. A partir d'aquest moment, tots els avatars de l'Obra del Diccionari, inclosos cartes i articles de premsa, quedaran reflectits en el *Bolletí*.

El propòsit de «fer a sebre als col·laboradors totes aquelles coses que sien necessàries o convenients», el comença a posar en pràctica en el núm. 3 (febrer de 1902), responnent a les preguntes «Per què deim Diccionari català i no llemosí ni mallorquí?» i «Quina ortografia ha de seguir el Diccionari?»

Són de destacar els núm. 9 i 10, d'agost i setembre de 1902, amb els «Punts que solia tocar Mossèn Alcover en les seves conferències durant sa darrera excursió i que són altres tantes instruccions a n-els col·laboradors», amb els arguments que repetirà incansablement fins a la seva mort, i el 12, de novembre-desembre, que s'obre amb un gran titular: «Protesta», on —«creent interpretar feelment el sentir dels 1.215 col·laboradors de l'Obra del Diccionari»— expressa apassionadament la seva indignació per «l'irracional decret del Comte de Romanones, Ministre desgavellador de l'Instrucció Pública d'Espanya», que obliga a ensenyar en castellà la doctrina cristiana a Catalunya, Balears, Regne de València i País Basc. Però el més notable és el núm. 15, que du data d'abril-octubre de 1903 i conté la refutació d'Alcover a l'article que Menéndez Pidal publicà a *El Imparcial* de Madrid el 15 de desembre de 1902, amb el títol «Cataluña bilingüe»: en un text de tres-centes seixanta pàgines dividides en tretze capítols i amb el títol «Qüestions de llengua i literatura catalana», Alcover esmicola, frase per frase, les afirmacions de Menéndez Pidal, en una allau de documentació que ha reunit frenèticament al llarg de deu mesos.

El projecte de Congrés de Sintaxi Catalana

Des del moment de concebre el seu magne projecte de restauració de la llengua, mossèn Alcover s'havia proposat d'aconseguir-ne, a més del diccionari, la gramàtica. Aquest doble objectiu apareix ja en el paràgraf inicial de la *Lletra de convit*, en aquests termes: «Amb el moviment generós, ardit, sempre creixent, incontrastable, a favor de la nostra llengua estimadíssima, tants d'anys desjectada, envida i desconeguda de sos mateixos fills, tothom, per poder-la escriure i parlar correctament, demana la gramàtica i el diccionari». I durant la resta de la seva vida, els seus esforços s'encaminaran a posar remei a aquestes dues mancances.

Ara bé, de la gramàtica, l'ortografia l'interessa poc: serà bo tenir-ne una, però no corre pressa. Quant a la morfologia, a les dues primeres edicions de la *Lletra* diu que, dels verbs, n'hi ha prou de recollir per al *Diccionari* les formes de l'infinitiu i dels participis actiu i passiu; a la tercera, rectifica (i ho comunica en el *Bolletí* núm. 12, de novembre-desembre de 1902: «Escoltau, col·laboradors, i oireu»), amb la consigna d'arreglar dels monuments escrits totes

les paraules i totes les formes de flexió dels verbs, perquè: «¿No ens proposam que aquesta replega serveixa per fer el Diccionari i la Gramàtica general i històrica de la llengua catalana? Doncs per aconseguir aquest doble fi, no tenim més remei que ramassar totes les paraules i modismes i formes de flexió dels verbs que es tròpiguen en tots los monuments escrits de tots els segles i que s'usin en totes les regions de la nostra llengua» (més endavant s'esforçarà, durant molts anys, a recollir personalment la flexió verbal catalana dins tot el territori). Però el que l'interessa més és la sintaxi, perquè la sintaxi, tal com explica reiteradament en reunions i conferències, «tenint per objecte la formació d'oracions, o sia la perfecta exposició d'un concepte, dóna a comprendre la manera de pensar i sentir d'un poble, és realment l'entranya del llenguatge».

En el moment de redactar la *Lletra de convit* ja tenia el propòsit d'incloure en els «preliminars» del *Diccionari* unes lliçons de gramàtica de la llengua catalana amb totes les diferències dialectals, la preparació de les quals preveia deixar per a després de la redacció de l'obra; però al final del *Bolletí* d'octubre de 1903 comunica als corresponsals i col·laboradors un canvi de pla: «enllestir ara les *Lliçons...*, que ja tenim més de mig embastades, i publicar-les abans d'octubre de l'any qui ve». Amb aquest propòsit n'emprèn la tasca, amb la mateixa impetuositat que l'havia menat a treballar deu mesos en les «Qüestions...». Però ara no disposa com aleshores d'una gran quantitat de documentació catalana i d'estudis de filòlegs estrangers en els quals basar la seva argumentació: la sintaxi catalana és un camp verge, en què tot està per fer. Ho confessa en una «advertència» als col·laboradors, del *Bolletí* de juliol-setembre de 1904 (t. II, p. 139): «Dins el Bolletí d'octubre d'antany diguérem que comptàvem tenir publicades per novembre d'enguany les *Lliçons de gramàtica catalana*. Doncs ara ens resulta que no serà possible tenir-les-hi, perquè ara que hi som al mig, ens trobam amb la feinada d'ordenar les moltes de notes que tenim replegades, i ben sovint ens surten punts que reclamen escorcolls i estudis especials que hi ha que fer amb tot espai i sense tropellies, que no serveixen més que per esguerrar les coses».

Quan publica aquesta advertència, ja fa mesos que treballa en la difusió del projecte que ha concebut per a posar remei a aquesta greu mancança: convocar un congrés que reuneixi les forces de les personalitats catalanes i estrangeres susceptibles d'aportar-hi dades i orientacions valuoses i posi unes bases sòlides per a l'elaboració d'una sintaxi del català.

Difusió del projecte de Congrés

Per a la difusió del projecte i captació de col·laboracions per al Congrés, segueix el mateix procés que per a la *Lletra de convit*: l'exposa primer al nucli central de l'Obra del Diccionari, a Mallorca, i un cop aconseguit el seu assentiment entusiasta, emprèn una intensa campanya per fer-lo conèixer, amb el suport dels corresponsals i dels col·laboradors de l'obra, arreu del país.

A Catalunya, el fa públic el mes de gener de 1904, durant una estada a Barcelona de promoció del *Diccionari*, que dura del dia 18 al 27. Hi ha anat acompanyat del glosador manacorí l'amo Antoni Vicens Santandreu, qui, després de cada conferència sobre el *Diccionari*, entusiasma el públic amb una glosa; però la principal finalitat d'aquesta expedició és la difusió del projecte de Congrés de Sintaxi entre especialistes de les diferents branques de la ciència. L'exposa el dia 19 en una reunió amb les personalitats que li han facilitat l'organització d'aquell viatge, i tots l'accepten amb entusiasme. A proposta de Joan Maragall, s'acorda que el farà públic el mateix Alcover, el dia 25, en una conferència a l'Orfeó Català, que aquell presideix. Mentrestant, l'eixida és extraordinàriament profitosa quant a la captació de col·laboradors per al *Diccionari* i a l'organització dels treballs de determinades seccions mitjançant la col·laboració col·lectiva de les institucions. Així, la conferència del 22 de gener al Centre Excursionista de Catalunya, en què ressalta la importància de la toponomàstica per a l'estudi de la llengua, li aporta un munt de col·laboradors disposats a treballar en la recollida de noms de lloc i de llinatges; el 23 de gener, l'Acadèmia de Jurisprudència i Legislació, presidida per Ramon d'Abadal, acorda cooperar a la formació del *Diccionari* i nomena una Comissió per tal que proposi la forma de dur a terme aquesta cooperació; el 24, després de la conferència programada a la seu de l'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya (on des del desembre de 1903 ja tenen establerta una comissió, presidida pel doctor Lluís Soler Molist), s'acorda que aquesta institució es farà càrrec de les seccions de Medicina i d'Història Natural; i el mateix dia 24, els arquitectes Lluís Domènech i Montaner, director de l'Escola d'Arquitectura de Barcelona, Eduard Mercader, president de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya, i Antoni Gaudí prenen col·lectivament el mateix compromís quant als «termes i mots d'arquitectura i demés arts subalternes».

El 25 de gener de 1904, doncs, va tenir lloc a l'Ateneu de Barcelona, davant un públic enfervorit, la conferència de presentació del projecte de Congrés de Sintaxi, que cal considerar com el punt de partida de les nombroses activitats públiques que menaran a la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. En aquesta conferència, després d'excusar-se d'insistir una vegada més sobre el tema de la sintaxi, perquè considera que ho ha de fer «fins a aportar a tothom el convenciment de la importància que té per als catalans l'obra de purificació del seu llenguatge», Alcover exposa la seva proposta de celebrar un congrés «per tal que es pugui tornar a la llengua catalana la seva pròpia sintaxi, o sigui la que tenia abans del segle XVI, o sigui abans que s'influenciés de la castellana» i que, «un cop depurat el nostre llenguatge d'una manera deguda, els escriptors rendeixin el seu enteniment als acords que es prenguin, posant en ús les formes de construcció que s'estimin com a més pures» i comunica que ja s'està treballant en la preparació de tal congrés, «a fi de que siga una cosa digna i adequada al seu altíssim projecte».

La conferència tingué un gran ressò en la premsa i les institucions de Barcelona, i immediatament es posà en marxa tota la maquinària de col·laboradors d'Alcover per assegurar-ne

l'èxit, tant entre els científics com entre el públic en general. Ell intensificà al llarg de l'any els seus viatges a Catalunya, i en les seves conferències el *Diccionari* i el Congrés es fonien en un mateix discurs abrandat d'amor a la llengua, que enfervoria els qui l'escoltaven.

El 20 de març, amb els promotors del Congrés a Catalunya —Serra i Pagès, Joan Alandí, Emili Vallès, Jaume Algarra i Postius, Fèlix Escalas i Joan Alzina i Melis—, visita Antoni Rubió i Lluch i Jaume Massó i Torrens, i tots dos donen ple suport al projecte i passen a formar part del grup promotor. Un parell de conferències sobre el *Diccionari*, multitudinàries com sempre, completen aquest viatge alcoverià.

El projecte rebé un nou impuls en una nova estada d'Alcover a Barcelona, del 27 de novembre al 3 de desembre de 1904, que inclogué, a més de noves conferències de captació de col·laboradors, una entrevista amb Prat de la Riba (el 29), el qual posà *La Veu de Catalunya* a la seva disposició per a la difusió del Congrés projectat. Reunit novament amb el grup de promotors del Congrés al Principat el dia 1 de desembre, els dóna compte de les consultes fetes a diferents personalitats —el pare Nonell; mossèn Grandia; Pere Vidal, de Perpinyà; Miquel Ventura i Balanyà, professor de la Normal de Madrid, etc.— i acorden que es dirà «Congrés de la Llengua Catalana»; que serà el primer d'una sèrie i versarà preferentment sobre sintaxi; que hi participaran tots els territoris de la llengua i que, per aconseguir-ho, establiran contacte amb «els entesos» de cada regió i els convidaran a prendre-hi part amb un tema d'una llista que els proposaran o amb altres temes del seu gust, i que es redactarà el reglament del Congrés, inspirat en el Congrés Universitari celebrat poc abans a Barcelona (al qual assistí Fèlix Escalas en representació d'Alcover, nomenat congressista d'honor). Convenen també que, un cop formulada la llista, «cal donar lo menys deu o dotze mesos per poder estudiar la cosa [...] a fi que el Congrés siga de resultats positius i no fum de formatjada» i que treballaran amb vista a celebrar-lo a finals de 1905 o a l'inici de 1906.

Mossèn Alcover redactà una llista de vint-i-quatre temes «que porien servir per al Congrés» i una circular «que els acompanyàs per presentar-los an els amics a qui convenia enviar-los», i els va difondre amb profusió, amb data de febrer de 1905. La circular, després d'exposar el projecte, diu que per dur-lo a la pràctica «hem resolt dirigir-nos a les persones que creim indicades per fer anar endavant la idea, demanant-los que ens facen costat» i demana «per Déu i per la Pàtria i per la nostra llengua benvolguda» parer sobre la llista de temes i sobre la disposició del destinatari a prendre'n algun pel seu compte. La llista, reproduïda al BDLC de febrer de 1905 (t. II, p. 222-224), a més de temes gramaticals, n'inclou d'altres que reflecteixen les seves preocupacions de sempre: unitat de la llengua, llengua literària, establiment del llenguatge científic, i necessitat d'evitar l'autoodi i de fomentar la fidelitat lingüística i l'orgull de la llengua.

La circular i els temes foren publicats per tota la premsa catalanista, que els donà suport incondicional, i les personalitats consultades començaren a prendre al seu càrrec alguns temes i a suggerir-ne de nous. Durant tot l'any 1905, Alcover va donant compte de tot a les

pàgines del BDLC: la importància de les personalitats convidades, les seves respostes a la invitació, els temes que triaven i els canvis d'opció, etc. La resposta que més interessà als membres de la Comissió, i que fou objecte de diferents reunions a Palma i a Barcelona durant el mes de maig, fou la del doctor Schädel, que ja havia començat a exercir el paper de mentor d'Alcover, que mantindria durant anys. En una llarga carta, Schädel presentava un pla molt ambiciós d'estudi del català, previ a la celebració del Congrés i que permetria resoldre les qüestions plantejades en la llista de temes. El pla fou considerat unànimement grandios i admirable, però irrealitzable «per la falta de cultura filològica que patim desgraciadament a Espanya i de filòlegs capaços de dur-lo a terme», però s'acordà dur endavant tanmateix el Congrés «per promouvoir de bon de veres l'estudi de la llengua... i perquè siga, com digué gràficament en Mateu Obrador, una repicada forta de campanes a favor de la llengua catalana».

Els treballs continuaren, doncs, amb èxit creixent. S'organitzaren conferències preparatòries a càrrec de mossèn Alcover, Josep M. Arteaga, mossèn Grandia i Bonaventura Riera; es crearen tres comissions (tècnica, econòmica i administrativa), i diferents filòlegs estrangers —Couson, Saroihandy, Morel-Fatio— i personalitats hispàniques tan destacades com Menéndez y Pelayo, Menéndez Pidal o Rufino J. Cuervo anunciaren la seva participació a la magna reunió. Era clar que es preparava un esdeveniment d'importància cabdal per al futur de la llengua catalana, que tindria caràcter internacional.

En diverses reunions a Barcelona durant el mes d'octubre es concretaren diversos aspectes d'organització i es feren, amb èxit, gestions per aconseguir subvencions de la Diputació i l'Ajuntament de Barcelona, i descomptes de les companyies de transports per als congressistes, i a mitjan desembre es publicà la convocatòria del Congrés, redactada pels membres de la Comissió Tècnica, per a l'abril de 1906.

Entrebancs inesperats

Durant gairebé dos anys, el Congrés s'havia anat preparant sense entrebancs (si bé mossèn Alcover al·ludia sovint als «escèptics» que dubtaven de l'èxit de l'empresa). Però, a mesura que creixia l'eufòria a Catalunya, apareixien recels en els poders centrals i en determinats sectors de la societat que començaren a parlar de separatisme. Al BDLC d'agost-setembre de 1905, trobem consignats dos fets diferents, però igualment significatius dels recels que es congriaven més enllà de l'Ebre: un senyor desconegut que el 14 de maig irromp en la conversa de mossèn Alcover amb dos amics dins el tren de València a Barcelona, preguntant si el Congrés de què parlen serà separatista; i el dictamen del Consell d'Instrucció Pública i Belles Arts, datat el primer de juliol, que, responent amb gairebé dos anys de retard a una petició dels Estudis Universitaris Catalans d'autorització per a crear a la Universitat Literària de Barcelona càtedres lliures de dret civil català, història de Catalunya i literatura catalana, que serien sub-

vencionades pels «Estudis» i gratuïtes per als alumnes, s'hi oposa rotundament, al·legant que «si los catalanes, como tales, tienen el derecho de hablar su lengua, como españoles tienen el deber de hablar la lengua nacional, en la cual únicamente debe darse la enseñanza en los establecimientos del Estado y más que en ninguno, si cabe, en los de enseñanza superior». Alcover reproduïx aquest dictamen, sense comentaris, però amb el títol «Els separatistes de Madrid», i també la rèplica que els Estudis Universitaris adreçaren al ministre, suau en la forma, però d'una duresa de contingut que degué caure molt malament en el ministeri.

Ajornament forçat

El clima de mala entesa entre el catalanisme i els poders estatals, especialment amb els militars, es complicà progressivament fins a culminar en la militarada del 25 de novembre de 1905, amb l'assalt a la redacció i als tallers de la revista satírica *Cu-cut!* i a la redacció de *La Veu de Catalunya*. Que una simple vinyeta en una revista satírica pogués causar un daltabaix a tot l'Estat, amb caiguda del Govern central i estat d'excepció inclosos, demostra fins a quin punt els conflictes lingüístics són perillosos damunt la pell de brau.

Després d'un parell de mesos de paràlisi, el 14 de febrer de 1906 es reuniren les tres comissions del Congrés i acordaren d'ajornar-ne la celebració fins al mes d'octubre i de comunicar-ho als congressistes i al públic en general. Alcover ho fa des del BDLC de gener i febrer de 1906 (tom III, p. 22) adreçant-se «a tots els amics de l'Obra del Congrés» amb aquesta pregunta: «Qui no sap la feta dels militars a Barcelona el vespre de Santa Catalina (25 de novembre) contra Cucut i La Veu de Catalunya i la coa que allò ha duita?». Comunica l'ajornament del Congrés per acord unànim de les tres comissions i s'excusa de no ser més explícit per «la prudència que la nostra situació ens imposa» —no oblidem que l'estat d'excepció es manté i s'allargarà fins al 20 de maig i, d'altra banda, fa pocs dies que ell ha estat víctima d'una barrabassada, que explica a la p. 28, sota l'epígraf «Tot sia per Déu i per... la llengua catalana»: algú va fer esclatar «un coet» a l'escala de casa seva, on causà alguns desperfectes, i hi afegí: «Qui mos posà aquest coet? Anau-ho a aclarir! No sabem qui puga esser estat. Siga el qui siga, Déu lo perdó i el faça un sant. Amén».

Pompeu Fabra abans i després del Congrés de 1906

Joan Solà

1. L'article de 1892

L'organitzador d'aquest cicle de conferències sobre el Congrés de 1906 m'encomana que parli del Fabra anterior i posterior a la data del Congrés. Doncs bé, com diu Miracle, el Fabra de l'article de 1892, un Fabra que ens podíem pensar que es preparava per actuar bastants anys més tard, ja té la formació i els criteris estranyament madurs, de manera que jo no sabia veure-li pròpiament una evolució. Ben entès que amb aquesta afirmació no vull pas dir que Fabra tingués *resolts* els problemes de la llengua, problemes que l'afectaven a ell mateix: durant anys Fabra usa paraules, formes i grafies que després rebutjarà fins i tot amb contundència. Això durarà fins bastant més ençà del Congrés, i és la cosa més natural del món: Fabra s'anava orientant i anava obrint-se pas com podia entre els gramàtics, escriptors i altres col·legues seus.

D'aquest memorable article de 1892 al diari *La Vanguardia* de Barcelona, Miracle (1968: 269) en va dir aquestes definitives paraules: «article de valor històric [...]»; i dic article de valor històric perquè, al mateix marxapeu de tota la seva obra, Pompeu Fabra feia una pública declaració de principis, donava fe de les raons que l'havien induït a l'estudi de la llengua i a ['de'] les que li havien aconsellat de donar una determinada fesomia als resultats del seu

estudi. En l'avenir, tot allò que ell faria no seria sinó perfer aquells mateixos resultats». Subscriu totalment aquestes paraules. Aquest escrit va ser el vuitè i darrer d'un debat que el diari havia acollit durant tres mesos (des del 25.XII.1891 fins al 22.III.1892): de Claudi Omar (dos cops), J. Casas Carbó, Apel·les Mestres, P. i G., Joan Llobet, i Fabra. A part que és un escrit carregat de saviesa i, malgrat tot, accessible a qualsevol persona (i és per això que el debat va quedar tancat immediatament amb pany i clau), conté, com diu Miracle, totes les línies de força del nostre autor i demostra una sorprenent coneixença tècnica de la situació moderna de la llengua i una encara més sorprenent claredat sobre les causes de la situació i sobre la feina que calia fer per modernitzar aquesta llengua. Les idees principals que desenvolupa són les següents:

- El seu interès primordial per la fonètica.
- La constatació que l'ortografia catalana era un calc de la castellana.
- La necessitat de rigor i precisió científics en l'exposició dels fets de llengua.
- La necessitat de treballar amb les altres llengües romàniques a la vista (v. § 3).
- La necessitat d'estudiar el sistema intern, idiosincràtic, del català.
- La necessitat de definir el model de llengua estàndard (al marge dels detalls ortogràfics, gramaticals i lèxics).
- El criteri que ha de tenir qui escriu una gramàtica aplicada, no pas teòrica, criteri que ell havia aplicat ja al seu primer llibre, l'*Ensayo*, publicat l'any anterior.

Com que en aquest mateix cicle de conferències, en diversos altres cicles recents i en nombroses publicacions d'aquests darrers temps s'han analitzat molts aspectes del nostre primer lingüista, en aquesta breu exposició del tema encomanat em referiré només a dos aspectes del seu pensament i de la seva obra: la seva preparació tècnica en aquesta època (§ 2) i la seva concepció panromànica de l'estudi del català (§ 3), i tot seguit els il·lustraré amb diversos exemples que faran veure un altre tret de Fabra: el seu admirable ordre mental, a part la seva intel·ligència (§ 4). Vegeu ara una exposició global més extensa de la seva vida i de la seva obra a Ginebra i Solà (2007).

En aquesta exposició em referiré directament o indirectament a una sèrie de publicacions de l'autor que enumero tot seguit. Com que són prou conegudes, no les dono a la bibliografia final, llevat de les que marco amb un asterisc.

Llista d'obres de Fabra a què al·ludeixo

- 1890-1892 Campanya lingüística de *L'Avenç*
1891 **Ensayo de gramática de catalán moderno*

- 1892 *«Sobre la reforma lingüística y ortográfica» (*La Vanguardia*)
- 1893 *Esteve Arnau, «L'ensenyança de la llengua francesa...» / 1900, *«L'ensenyança [...] El programa de [...] francès»
- 1897 *«Étude de phonologie catalane» (*Revue Hispanique*, RH)
- 1898 **Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*
- 1903 *«La representació de la / palatal» (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, BDLC)
- 1904 **Silabari català*
- 1905 *«Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció y d'eufonia»
Recensió de Saroihandy, *Remarques sur la conjugaison catalane* (RH)
- 1906 *«Qüestions d'ortografia catalana» (Congrés)
*Esmenes (Congrés)
*«Les e toniques du catalan» (RH)
- 1907 Secció «Qüestions gramaticals» (*El Poble Català*)
«Le catalan dans la *Grammaire des langues romanes* de W. Meyer-Lübke et dans le *Grundriss der rom. Philologie*» (RH)
«Sobre diferents problemes pendents en l'actual cat. literari» (*Anuari IEC*)
- 1911 **Qüestions de gramàtica catalana*
- 1912 **Gramàtica de la llengua catalana*
- 1913 Cursos orals
**Normes ortogràfiques*
*«Els mots à tons en el parlar de Barcelona» (*Bulletí de Dialectologia Catalana*, BDC)
Recensió de Barnils, *Die Mundart von Alacant* (BDC)
- 1917 **Diccionari ortogràfic*
- 1918 **Gramàtica catalana* (IEC)
**Gramàtica catalana. Curs mitjà*
- 1919 **Gramàtica francesa*
«Converses filològiques» (*La Publicidad / La Publicitat*)
- 1923 *«El catalán y sus análogos» (*Enciclopedia Espasa*)
- 1924 **Gramàtica anglesa*
- 1932 **Diccionari general de la llengua catalana*
- 1933 **Curset de fonètica*

2. Preparació de Pompeu Fabra

A part de tenir unes grans qualitats lingüístiques, Fabra es va preparar intensament durant molts anys, aprenent llengües i assimilant els millors autors de la romanística i de la lingüística general.

Mascaró (2006) divideix l'espai professional de Fabra en els tres períodes següents:

a) 1883 (15 anys)-1889. Els coneixements bibliogràfics de Fabra en aquest període deriven només de llibres escolars, com la gramàtica catalana de Bofarull, les gramàtiques de llengües estrangeres de casa els Arregui i el diccionari de Labèrnia, una obra ja més seriosa. La seva primera gramàtica, l'*Ensayo* (1891), «revela unes condicions extraordinàries i una maduresa sorprenent, sobretot tenint en compte els mitjans de què es valia». Com és prou sabut, les gramàtiques i altres obres lingüístiques referides al català eren en aquells anys generalment molt poc convincents i sovint plenes de contradiccions, però sobretot eren fetes amb molt poc o gens coneixement tècnic de lingüística general ni de la història del català. I aquesta situació va ser la que va fer reaccionar aquell Fabra jovenet que ja tenia unes grans intuïcions en matèria de llengua. La reacció es va produir sobretot amb fets: redactant aquell *Ensayo*, que trencava amb tota la tradició (es basava en la llengua real que l'autor observava al seu voltant i no pas en rutines escolars).

b) 1889-1905. Fabra entra en contacte amb el grup de *L'Avenç*, l'Ateneu Barcelonès i el món de la lingüística romànica. És l'època que Murgades (2000) anomena de «contestació». Fabra adquireix coneixements sòlids de la lingüística històrica, de la lingüística romànica i del català antic. En tots tres fronts el nostre autor treballa en solitari i sense fer soroll: perquè els articles que anirà publicant a la *Revue Hispanique* i en altres revistes tècniques realment devien tenir un ressò mínim en el seu ambient. Però l'any 1905 publica un parell d'articles en una tribuna ja popular, el diari *El Poble Català*, contra Josep Nonell, un gramàtic contemporani que havia publicat obres d'una certa envergadura. I l'any 1906 es farà conèixer també de manera massiva al Congrés Internacional.

c) 1906-1939. «Després del seu èxit al Primer Congrés [...], Fabra sembla intuir que el seu paper està canviant: ha passat de disposar del poder de la raó a començar a gaudir d'un poder més efectiu, que li donen el seu prestigi creixent i les perspectives de futur de la institució creada per Prat de la Riba. Aquesta situació es consolida quan l'any 1911 és nomenat membre de la llavors tot just creada Secció Filològica de l'Institut. A partir d'aquí el seu prestigi i també el seu poder efectiu van augmentant», diu Mascaró. Aquesta és l'època de les grans realitzacions del nostre autor enfocades específicament a la tasca que Josep Pla (1969: 63) anomenarà la «finalitat pública i general» de recuperar, codificar i modernitzar el català: les *Normes ortogràfiques* (1913, en les quals ell va tenir un paper decisiu: v. Segarra, 2008), el *Diccionari ortogràfic* (1917), la *Gramàtica catalana* que esdevindrà «oficial» (1918a) i el *Diccionari general* (1932). Fabra publicarà encara algun article de caire més teòric, com els de la *Revue Hispanique* de 1906 i 1907 o els del *Bulletí de Dialectologia Catalana* de 1913-1914; i les dues gramàtiques del francès (1919) i de l'anglès (1924). Però sobretot publicarà les dues «obres» que (a part el *Diccionari*) són, de molt, les més importants de la seva producció: la *Gramàtica de la llengua catalana* de 1912 i les «Converses filològiques» (1919 i següents).

Mascaró diu que Fabra era «una persona enormement preparada en el camp de la lingüística del seu temps i d'una gran capacitat i intuïció per a l'anàlisi gramatical», sincrònica i diacrònica. I afegeix: «podem assegurar que Fabra, a partir d'un cert moment, coneixia, bàsicament, tot el que d'important s'havia publicat en lingüística quan es posava a redactar cadascun dels seus articles».

Pel que fa al coneixement dels corrents lingüístics, Fabra havia assimilat bé els escrits dels neogramàtics i la lingüística romànica. Concretament, coneixia les figures capdavanteres: Grimm, Bopp, Diez, Meyer-Lübke, Saussure, Grammont, Jespersen i l'Escola de Praga (v. Arnal, 2000). I no cal dir que havia llegit atentament els escrits dels col·legues de la seva llengua: Milà, Aguiló, Forteza, mossèn Alcover, Calveras, etc. Tenim una constància explícita molt feble del món bibliogràfic de Fabra, perquè el nostre gramàtic no acostumava a esmentar les fonts. Sigui com vulgui, al marge de les fonts, Fabra partia d'unes dots personals excepcionals, sense les quals molt sovint les lectures no donen tot el fruit que caldria. Bonet (2005) ens fa veure que Fabra, ja des del seu primer manual (1891), «va saber trencar amb la precària tradició gramatical autòctona» i va fixar-se l'objectiu de descriure la llengua abans de posar-se en el terreny prescriptiu: de descriure-la, evidentment, amb una base «en la mateixa llengua parlada, i no pas en les convencions gramaticals tradicionals». Aquella primera gramàtica era «el resultat feliç de la precocitat d'un adolescent genial». Miracle (1968: 202-203) explica de manera molt entenedora el xoc que aquella obra va representar en aquell moment i en aquell ambient. Per a l'època de confecció de la gramàtica de 1912 són útils els epistolaris (v., per exemple, Marquet, 2002).

En el terreny de l'ensenyament de les llengües modernes, sembla que Fabra coneixia el moviment de renovació d'aquest camp produït a partir del darrer quart del segle XIX per lingüistes com Sweet, Passy, Viëtor i Jespersen i concretat en la importància de la fonètica en aquest terreny. La influència d'aquest corrent es pot observar «de forma especial a la gramàtica de 1912» (Julià-Muné, 2005: 101). Faltaria saber fins a quin punt la podem afirmar també en altres obres del nostre autor o en la seva col·laboració amb els moviments de renovació de l'ensenyament primari i secundari del nostre país, que a poc a poc va haver d'abandonar, perquè l'absorbia la feina més central d'establir la normativa. Són fruits d'aquesta col·laboració el *Silabari* de l'any 1904 i el *Curs mitjà* de gramàtica de 1918, del qual el pedagog Alexandre Galí va dir el següent: «Aquest llibre [...] presenta per primera vegada a Espanya la gramàtica fonamentada en fets de llengua, no la gramàtica aristotèlica de tipus lògic que era la que s'estilava» (Lloret i Ramos, 2006: 207). Mascaró (2006: 23) ha pogut precisar que la influència d'aquells autors esmentats «és del tot impossible» en l'època primera i concretament en l'*Ensayo* (1891).

Pel que fa al coneixement personal de llengües, és segur que coneixia bé el castellà, l'anglès, el francès, l'italià i el llatí, i que llegia l'alemany. Va escriure sengles gramàtiques de l'anglès i del francès, i ens consta que tenia la intenció d'escriure'n una del romanès. Inversament, en va publicar diverses del català destinades a públics de parla castellana, francesa i anglesa.

D'altra banda, en les seves publicacions més teòriques, però també ara i adés en les més aplicades, veiem el seu tarannà de comparar el català amb altres llengües, especialment les romàniques. Malgrat que no abusava mai del procediment de donar referències de manera gratuïta, a través de les seves obres trobem esmentades una bona quantitat de llengües: el castellà i el francès hi són omnipresents; altres llengües són: llatí, portuguès, italià, romanès, sard, provençal, anglès, alemany, rus, polonès, suec, xinès, àrab i serbocroat. En canvi, no sabem res de la relació de Fabra amb el basc, cosa sorprenent tenint en compte que va viure deu anys al País Basc. De fet, cal dir que no sabem a penes res de la vida que feia a Bilbao, fora d'algun detall com que jugava a la pilota basca.

3. Fabra, romanista

Al pròleg del seu diccionari castellà, Joan Coromines deixa clar, de manera programàtica i fins com un repte, que no es pot estudiar una llengua romànica sense conèixer totes les altres i tenir-les sempre a la vista, i diu que el seu diccionari és el primer del gènere en què això es practica «en forma intransigente y sin excepciones [...], puesto que al fin soy romanista sin limitaciones» (1954: xxiv). Aquesta proclama, feta a l'estil del nostre gran etimòleg, ens causa un impacte considerable..., llevat si coneixem la trajectòria de l'autor i concretament els seus models morals i intel·lectuals.

Coromines tenia veneració i respecte màxims a tres personatges: el seu pare, Jakob Jud i Pompeu Fabra. Al seu pare, perquè li era «pare del cos i de l'esperit», com diu a la dedicatòria de l'esmentat diccionari castellà. A Jakob Jud, perquè l'havia tractat amb gran confiança i generositat quan Coromines va anar a estudiar a Suïssa. I a Pompeu Fabra, pel tracte cordial que sempre van tenir i per l'alta intel·ligència i eficaç laboriositat que Coromines li reconeixia. Doncs bé, resulta que Fabra havia adoptat exactament el mateix mètode i s'hi havia referit alguna vegada amb paraules no pas més suaus que les que sovint gasta Coromines. Al llibret de l'any 1911 *Qüestions de gramàtica catalana* trobem una frase que ens pot servir perfectament: diu Fabra que més valdria «un bon curs de Filologia romànica que les vàries gramàtiques preceptives que s'han publicat» (segons Julià-Muné, 2006, que ho treu d'un article de Xènius). De fet, Fabra en els seus cursos orals sovint feia conèixer detalls o teories de les obres recents de lingüística que li arribaven a les mans.

4. Una intel·ligència superior i un ordre admirable

Sense preàmbuls, tota persona que es posa al davant un escrit qualsevol de Fabra hi descobreix immediatament les virtuts que hem esmentat. Una possible síntesi d'aquestes virtuts es ver-

balitzaria amb les dues paraules del títol d'aquesta secció: Fabra posseïa una intel·ligència superior i un ordre mental admirable. Sabem perfectament que aquestes dues qualitats no forçosament van juntes en una persona; sovint es troben precisament divorciades. I sense ordre no hi ha manera de transmetre la llum de la intel·ligència.

Il·lustraré aquestes afirmacions amb diversos exemples cronològics: la dura crítica contra els mètodes d'ensenyament del francès (1893: secció *a*), la resposta a Melcior Cases (1903: *b*), el rebuig de les «tres lleis» de Nonell (1905: *c*), les tres esmenes totals a ponències del Congrés de 1906 (*d*) i el quadre comparatiu que Fabra inclou al *Diccionari ortogràfic* de 1917 (*e*).

a) Crítica dels mètodes d'ensenyament del francès

En els seus anys escolars, Fabra devia haver topat amb mètodes de francès fets amb molt poca coneixença de la matèria i de la pedagogia específica. Als seus vint-i-cinc anys ja havia descobert llibres més decents a la casa del seu amic Arregui, i aleshores va publicar una sèrie d'articles contra els mètodes que es feien servir a Barcelona i arreu de l'Estat. Els va publicar amb el pseudònim d'*Esteve Arnau* i per això no han estat identificats fins molt recentment per Josep Murgades, que els ha publicat amb un estudi preliminar (Murgades, 2005).

En la seva crítica, duríssima, Fabra es refereix gairebé exclusivament a les deficiències d'aquests mètodes en l'aspecte fonètic, un aspecte que per a Fabra era bàsic en qüestió de llengües, però que aleshores no ho era pas per a tothom. Em limito a reproduir, a partir de la publicació de Murgades, unes quantes frases dels seus articles que ens mostren un Fabra pràcticament desconegut fins avui. Fins ara teníem del nostre gramàtic una opinió més aviat d'home pacífic o voluntàriament allunyat de la polèmica pública, i aquí veiem un articulista despietat, radical.

[1] Per a formar-se una idea de com s'ensenyava el francès an els alumnes de segona ensenyança, basta fullejar les gramàtiques franceses que s'han anat donant aquets anys. Del 88 ençà se n'han donat unes quantes. Totes són exquisides. (25)

[2] Si mai arribés a ser catedratic de francès, jo també feria la meua gramatica, perquè creg que les fetes no serveixen. (26)

[3] [Les tres gramàtiques que analitza, de Bosque, de Chartrou, i de l'*abbé* Miracle, constitueixen] un feix de llibres inútils (26). No exagero: és un escandol! L'enumerar-les m'ha dut a parlar de coses ben repugnants [...]. Que tot contribueixi a augmentar el fastig, i qu'arribi aviat el die de treure'ns de sobre tanta plepa! (28)

[4] El trafic escandalós d'obres de text. (61)

[5] Cap de les gramàtiques hispano-franceses que coneixem, i en coneixem moltes, explica com cal la pronuncia francesa, totes contenen regles antiquades o erronees, en donen d'insignificants i n'ometen d'importantissimes. (62)

[6] [A l'article de 1900 celebra que l'Estat hagi començat a posar ordre en aquesta matèria.] Hem de celebrar, doncs, la publicació del programa oficial de francès, d'un programa que ve a inutilitzar totes aquestes gramàtiques infectes [...]. I sols podem deplorar que l'escombrada no hagi agafat als catedràtics. (64)

Fabra engega també qualificatius no pas més suaus a llibres de text d'altres matèries: «detestables» (28), «Quin mal no han fet aquestes obres a la nostra joventut! Han fet més que fer-li perdre el temps: l'han malmesa, li han omplert el cap de bestieses i inexactituds» (29).

b) Resposta a Melcior Cases

Un dels problemes ortogràfics més difícils de solucionar en el tombant dels segles XIX a XX era la representació de la lateral palatal (anomenada *ella* i representada fonèticament amb el signe [ʎ]): el primer so de la paraula *llum*, el segon d'*olla* o el darrer de *coll*. La dificultat era doble. En primer lloc, el català parlat (concretament a les Illes Balears, però sembla que també, poc o molt, en altres parts del domini) posseïa paraules amb el so corresponent a la *ela* doble com ara *al·lot* o el cultisme *col·legi*, a part d'altres cultismes com ara *col·laborar* (existents també en la majoria de llengües, com en francès *collaborer*, anglès *collaborate*); si en català escrivíem la lateral palatal en forma de *ll* (*olla*), aleshores necessitàvem un nou signe per a la *ela* doble, i sovint en aquell temps es recorria al guionet (*col·laborar*), però el guionet era un signe de paraula composta (com en *vint-i-cinc*) i per tant la solució era incòmoda. En segon lloc, hi havia casos en què la pronunciació diferia entre dialectes: en paraules com ara *abella* o *mirall*, els uns pronunciaven [ʎ] i els altres [j] (*abeia*, *mirai*).

Un bon dia el senyor Melcior Cases va somiar la solució perfecta i, sense pensar-s'ho dues vegades, va enviar al *Bolletí* de mossèn Alcover l'article, brevíssim, on l'exposava (Cases, 1903). La solució era tan simple com això: si el resultat palatal del grup llatí NI es representava amb el dígraf *ny* (com en CICONIA > *cigonyia*), aleshores el resultat palatal del grup llatí LI es podia representar amb un altre dígraf semblant, *ly* (MIRABILIA > *meravellya*). Cases havia, sí, observat algun cas que no li encaixava amb aquesta proposta i sabia alguna cosa vaga sobre la diferència dialectal de pronunciació que hem dit, per la qual cosa simplement afegia dues notetes al seu esquema. Dono tot seguit l'esquema i les dues notetes (amb els ètims llatins en versaletes):

Melcior Cases

CICONIA	<i>cigonyia</i>
MIRABILIA	<i>meravellya</i>

1. «Se converteixen també en *l* palatal algunes doble *l*: CASTELLUM, *castely*; moltes *l* inicials: LAMINA, *lyauna*; *le* en determinats casos: PALEA, *palya*; en cambi algunes vegades *li* no sofreix la palatinisació: FAMILIA, *familia*.»
2. «En molts punts hi ha una multitud de casos» de pronunciació *i*: «*paya*, *escabeyat*, etc.»

Com veurem a propòsit de Nonell, Cases no té un coneixement clar (i molt menys exhaustiu) del fenomen que intenta explicar: amb expressions com «algunes doble *l*», «en determinats casos», «algunes vegades» o «en molts punts hi ha una multitud de casos», el legislador no pot formular una norma ortogràfica: cal saber què hi ha *exactament* al darrere d'aquestes expressions aproximatives. Però hi ha encara un altre inconvenient, que Cases no veu: no es pot comparar el cas de la grafia *ny* al de la grafia *ly*, en concret perquè *ny* es troba poquíssim a l'inici de paraula (el llatí NASU dona *nas* i no pas *nyas*, etc.), mentre que [ʎ] s'hi troba de manera regular, massiva, i, a més a més, la grafia inicial *ly* repugna de manera irresistible a la tradició i, per tant, als hàbits de lectura. Efectivament, la proporció entre les paraules començades en *ny*- i les començades en *ll*- és, a l'actual diccionari normatiu (*Diccionari de l'Institut d'Estudis Catalans*, DIEC), aquesta: una columna i mitja contra cinquanta-sis columnes.

Fabra va replicar a l'article de Cases amb un altre al mateix *Bolletí* (1903) en el qual demostra una coneixença precisa del fenomen i, per tant, pot exposar-lo amb claredat: els casos de la nota 2 de Cases són els casos que procedeixen dels grups llatins -LI- / -LE- i C'L (FILIA > *filla*, PALEA > *palla*, APIC(U)LA > *abella*; el signe «C'L» s'usa per indicar que desapareix una vocal entre la *c* i la *l*, en aquest cas la *u*), i els de la nota 1 són casos *sistemàtics*, no pas esporàdics; però els cultismes no sofreixen la transformació en cap dels dos casos. Vegem l'esquema de Fabra:

Pompeu Fabra

1. a) -LI- / -LE- i C'L > [ʎ] o [j]: FILIA *filla*, PALEA *palla*, APIC(U)LA *abella* (o bé *paia*, *abeia*, etc.).
b) L- i -LL- > sempre [ʎ]: LUPU *llop*, VITELLU *vedell*.
2. Mots savis: FAMILIA *família*; LABOR *labor*; EXPELLERE *expel·lir*.
3. Inconvenients grossos per a una sola grafia de la *l* palatal:
a) *ny* no és equiparable a *ly*: N- = *n* (NASU *nas*), i *ly* repugna a la tradició.
b) la diferència dialectal.

Finalment, l'ortografia catalana oficial va acceptar la grafia *ll* per a [ʎ], i aleshores es va establir el punt volat (*l·l*) per a la doble ela, signe que ja havia utilitzat algun autor abans. En el primer cas, simplement calia acceptar (en el nivell de formalitat que fos) una duplicitat de pronunciació: [ʎ] o bé [j]. Aquesta diferència de pronunciació es veu clarament en paraules com *poll* 'pollet, pollastre', provinent de PULLU (per tant, pronunciat per tothom amb [ʎ]),

contraposada a *poll* 'insecte paràsit', provinent de PEDUC(U)LU, i a *poll* 'pollancre', provinent de *POCLU (per tant, totes dues amb la doble pronunciació, [ʎ] i [j]); el signe «*» significa que l'ètim indicat és una forma suposada, no testificada).

c) Rebuig de les «lleis» de Nonell

Però potser eren casos més insolents (perquè es revestien de més ínfulas) i més perillosos els casos de Nonell i Grandia. El primer (Nonell, 1895: § 14) havia proclamat l'existència de tres «lleis» evolutives del llatí al català, i el segon s'hi havia adherit amatent (com havia fet també Fullana). Dono d'aquestes lleis l'exposició que en fa Pompeu Fabra (1905):

(i) La *lleï d'escurçament* faria caure totes les desinències llatines, nominals o verbals (-A, -AM, -AS, -AT, -ANT, -IT, -UM, -US, etc.), de manera que el present d'indicatiu del verb llatí AMO (1 AMO, 2 AMAS, 3 AMAT, 4 AMAMUS, 5 AMATIS, 6 AMANT) donaria en català 1 *am*, 2 *am*, 3 *am*, 4 *amam*, 5 *amat*, 6 *am*.

(ii) La *lleï de distinció* acudiria en socorriment de les formes confuses produïdes per la primera lleï i proporcionaria tot allò que convingués perquè fossin clares, però *sense norma fixa, a l'atzar*. Per exemple, tres d'aquelles formes catalanes continuarien evolucionant així: 2 *am* > *ams* (i després > *ames*), 3 *am* > *ama* i 6 *am* > *amn*; exactament igual que *fill* (que seria l'evolució tant de *filius* com de *filia*) adquireix una *a* imprevisible en el femení (*filla*).

(iii) La *lleï d'eufonia* remeïaria les articulacions difícils de pronunciar produïdes per les dues lleïs anteriors: 6 *amn* esdevindria *amen*; i, passant dels verbs als noms, *templ* i *viatg* esdevindrien *temple* i *viatge*.

¿I per quina raó, els intercepta Fabra, les paraules llatines CANDELA i POENA no donen *candel* i *pen* (amb la simple caiguda de les desinències), sinó *candela* i *pena*, si no es confonen amb cap altra paraula ni necessiten la vocal final per poder-se pronunciar? ¿I per què VIATICUS no donava simplement *viatx* (exactament igual que *despatx*, etc.), sinó que dóna *viatge*? ¿I per què aquella forma 6 *amn* va donar *amEn* (amb «afegiment» d'una *e* interior) i no pas *amnE* («afegint»-hi la *e* al final, exactament igual com veiem en *himne* o *temple*)? Simplement, Nonell i companyia sabien vagament que les desinències llatines sofrien caigudes en l'evolució cap al català, i d'això en deien *lleï*; però Fabra els diu que un fenomen no es pot anomenar *lleï* mentre no rebí una caracterització exacta:

No: les tres preteses lleïs d'escurçament, de distinció i d'eufonia ni són lleïs, ni expliquen res.
/ No: no-n's es donat parlar de lleï o de lleïs d'escurçament fins a saber *com* s'escurcen les paraules llatines a l'esdevenir catalanes (1911: 104/106).

La caracterització, continua a les *Qüestions* (1911: 106-109, «Una llei d'escurçament»), feia anys i panys que la coneixien els romanistes. El lingüista francès Darmesteter, per exemple, feia 25 anys que havia formulat la llei següent: «En síl·laba no inicial situada immediatament abans de la síl·laba dominant (tònica), el francès suprimeix totes les vocals llatines llevat la *a*»; llei perfectament aplicable al català («En Darmesteter ens dóna, doncs, feta una llei de transformació del català»), que representa una part ben clara de les transformacions produïdes. I ara Fabra l'aplica a totes dues llengües alhora amb una d'aquelles llistes comparatives que devien deixar bocabadats els lectors d'aquells anys. En dono cinc dels vint-i-dos exemples (entre parèntesis, la vocal llatina que caurà):

CIN(E)RÁRIU > fr. *cendrier*, cat. *cendrer*
 BLASPH(E)MÁRE > fr. *blâmer*, cat. *blasmar*
 JUD(I)CÁRE > fr. *juger*, cat. *jutjar*
 COLL(O)CÁRE > fr. *coucher*, cat. *colgar*
 SING(U)LÁRE > fr. *sanglier*, cat. *senglar*

Vegem aquelles preteses lleis en els dos esquemes següents, on afegeixo alguna nota explicativa:

	1	2	3	4	5	6	
	AMO	AMAS	AMAT	AMAMUS	AMATIS	AMANT	TEMPLUM
<i>Esturçament</i>	am	am	am	amam	amat	am	templ
<i>Distinció</i>		ams ¹	ama ¹		amats ³	amn ¹	
<i>Eufonia</i>		amEs ²				amEn ⁴	templE

(1) ¿Per què la forma 2 adquireix una *s* (*ams*), la 3 una *a* (*ama*) i la 6 una *n* (*amn*), i no pas qualsevol altre so?

(2) *Ams* era perfectament «eufònica» (pronunciable). ¿Es converteix en *ames* potser perquè calia distingir l'indicatiu del subjuntiu? Però és que també la forma 2 del subjuntiu feia *ams* > *amEs* en català antic i no va canviar pas en aquell període (!).

(3) ¿Per què aquesta evolució? *Amat* era perfectament «eufònica» i es «distingia» de totes les altres. (El que passa és que la forma *amats* és una forma real del català antic.)

(4) ¿Per què *amEn* i no *amnE* (cf. *himne*, *temple*)? ¿I per què s'hi afegeix una *e* i no una altra vocal?

	1	3						
	CANTABAM	CANTABAT	CARUS	CARA	FILIUS	FILIA	CANDELA	VIATICUS
<i>Eскурçament</i>	cantav	cantav	car	car	fill	fill	candel	viatg
<i>Distinció</i>	cantava ¹	cantava ¹		cara		filla		
<i>Eufonia</i>							candela ²	viatge ²

(1) ¿Per què no es van «distingir» les persones 1 i 3?

(2) ¿Per què no *candel*, *viatg* (o *viatx*)? (cf. *vaig*, *boig*, *fuig*).

d) Esmenes totals al Congrés de 1906

Al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906) els assistents van presentar catorze esmenes a les ponències de la Secció Filològico-Històrica. De les catorze, quatre eren de Fabra, i tres d'aquestes eren les úniques esmenes «totals». Els textos de les esmenes es donaven a conèixer als ponents, que les acceptaven o no: si les acceptaven, el text sotmès a votació era únic; si no les acceptaven, aleshores se sotmetien a votació el text de la ponència i el de l'esmena. Les versions d'aquests textos del cos de les actes i els de l'apartat final de votacions generalment presenten variacions més o menys importants (fins i tot amb ortografies no coincidents o internament contradictòries): indico en cada cas quin text transcriu. Per a més detalls sobre la part més estrictament lingüística d'aquest Congrés, el lector pot ara veure Bonet (2005) i Julià-Muné (2006).

(i) *Esmena a Víctor Oliva*

Exposo tot seguit l'esmena total que Fabra va fer a la ponència de Víctor Oliva (1906, «Sobre procedencia y ortografía de la x catalana»).

L'ortografia del so fricatiu prepalatal sord de paraules com *xàfec*, *reixa* o *peix* era un altre dels problemes que s'arrossegaven des de feia anys. La ponència de Víctor Oliva és plena d'anàlisis i propostes estranyes i arbitràries, en què es veu que el ponent no controla cap forma ni cap ètim. Al final, dóna una taula on «acobla» «els mots d'escriptura duptosa en series afines, i resulta qu'hem necessitat fins a 18 divisions», diu (Oliva, 1906: 158). Es tracta de divuit casos que ell classifica com a diferents, i dóna per a cada un la pronunciació i la grafia, perquè es vegi el gran desori gràfic existent. La llista d'Oliva és la següent:

Víctor Oliva

<i>Grup</i>	<i>So</i>	<i>Grafia</i>	<i>Exemples</i>
1	ks	cs	sacsejar
2		chs	flachs, suchs, amichs
3		cc	reaccions
4		x	luxe, fixar, mixte
5		xc	excessiu
6	kz	x	examinar, existir, exuberant
7	s	x	explicar
8	ch <i>francesa</i>	x <i>inicial</i>	xerrar
9		x <i>medial postconsonàntica</i>	marxa, pinxo
10		x <i>final</i>	ix, Flix
11		ix <i>medial</i>	reixa, caixa, fluixesa
12		x <i>davant de «i»</i>	reexir. Eximenis, ruxim
13		x <i>després de «au»</i>	rauxa
14		ix <i>final</i>	moix, fluix, calaix, peix
15	ch <i>castellana</i>	tj	fatj (fatjeda)
16		ig	boig (bogeria)
17			roig (rojo), enuig (enutjar)
18		tx	fletxa, empatx

Perquè es vegi l'arbitrarietat i la confusió d'aquesta classificació, diguem només que Oliva posa al mateix sac de la llista casos intuïtivament tan allunyats del problema com els plurals (núm. 2); que separa innecessàriament casos com 11 i 12, i que inclou a la llista casos heterogenis com 3-7 (en què hi ha bàsicament cultismes) i 15-18 (el so de *x* a *boig* no és pas el mateix que el de *ix* a *calaix*, i l'ortografia tradicional tampoc no els confonia).

L'esmena total de Fabra comença per desestimar (sense mencionar-lo) el cas de *x* pronunciada [gz] (no pas [kz], com diu Oliva) o [ks] (és a dir, dels cultismes), i així pot posar ordre en l'afer, que resulta extremament simple (Fabra, 1906*d*: 162).

Pompeu Fabra

1. Procedència de la *x* catalana: llatí X, PS, SSI, STI, SC davant *eli*.
2. Grafia:
 - a) Inicial: sempre *x* (*xop*)
 - b) Darrere consonant: sempre *x* (*gronxa*)

- c) Darrere *i*: sempre *x* (*ix*, *guix*)
- d) Darrere *a*, *e*, *o*, *u*: la grafia antiga més comuna és *ix* (*baix*, *baixa*), que permet diferenciar aquesta *x* «de la *x* doble llatina» (*axioma*, *examen*). Els qui no accepten la grafia *ix* escriuen (per a [ks] i [gz]) *acsioma*, *eczamen*, grafies «ni etimològiques ni tradicionals»

La nota de Fabra és molt breu i no desenvolupa el punt 1. Il·lustren aquest punt casos com els següents: FRAXINU *freixe*, CAPSA *caixa*, *VESSICA *veixiga*, ANGUSTIA *angoixa*, CRESCERE *créixer*, DISCIPULU *deixeble*. Observem que els casos d'*acsioma* i *eczamen* són paraules cultes (l'aspecte que hem vist que desconeixien molts autors i polemistes de l'època: els qui no acceptaven d'escriure simplement *x* en aquest cas usaven aquestes altres formes, contra tota la tradició i fins contra la fonètica —en la segona paraula la pronunciació és *gz* i no pas *kz*).

(ii) *Esmenes a mossèn Alcover i a Bernat Obrador*

L'esmena segurament més sonada va ser la que va fer a mossèn Alcover, el factòtum del Congrés. Mossèn Alcover exposava la concordança del participi passat amb el complement directe (*He vistes les teves germanes*, *Les he vistes*) i feia veure que unes llengües romàniques l'havien conservada (francès, italià, occità) i unes altres l'havien perduda (portuguès, castellà, romanès). El català es trobava en un punt intermedi, amb la concordança ben conservada en baleàric i no tant o gens a la resta; i Alcover defensava que la pèrdua de concordança no era cap evolució «natural y espontània», sinó «una invasió violenta de la sintaxi del castellà» (Alcover, 1906: 127). L'esmena de Fabra és un dels escrits breus més admirablement redactats i contundents del gramàtic. Malgrat que ja és prou conegut, potser és coherent que el tornem a reproduir aquí (pàg. 129 de les Actes; hi afegixo el text entre claudàtors, a D):

I. Originàriament totes les llengües novo-llatines fan concordar el participi ab el règim directe. (En una oració com *he cantada una cançó*, que significava originàriament *tinc cantada una cançó*, tenim: *he* verb, *una cançó* règim directe, *cantada* predicat d'aquest règim; donchs, naturalment: acord de *cantada* ab *cançó*.) [Cf. *Aquests monuments encara no els tenim fotografiats*.]

II. Més tart, quan la combinació sintàctica verb-predicat (*he cantada*) passa a ésser un temps (el perfet del verb *cantar*), llavors la flexió del participi tendeix a desaparèixer, es a dir, es tendeix a donar una forma *única* al temps compost (HE CANTAT *una cançó*, com HE CANTAT *un cant*), exactament com en els temps simples (CANTEM *una cançó*, com CANTEM *un cant*).

III. Aquesta tendència's manifesta en *totes* les llengües, sobre tot quan el participi precedeix el règim: en *cap d'elles* l'acort del participi y del règim es obligatori en tots els casos (*aveva vinto una impresa*, Maquiavel, *quelle che abbiamo veduto*; en francès el participi es sols variable quan el precedeix el règim: *la femme que j'ai vue*, però *j'ai vu une*

femme). Es una afirmació gratuïta l'atribuir exclusivament a l'influència castellana 'l pas del participi constantment flexible del català antic (*he cantada una cançó*) a participi generalment no flexible (*he cantat una cançó*).

IV. Donat l'estat actual de la llengua, creyem que pot tant sols considerarse obligatori l'acort del participi ab el règim directe quan aquest es un pronom de tercera persona o la partícula *ne*: *La noya, no l'hem vista; llebres, n'hem caçades quatre*.

Bernat Obrador va exposar el tema dels dos auxiliars *haver* i *ser*, un tema més difícil que el de mossèn Alcover, i el mateix ponent ja diu clarament que no està gaire segur d'haver-lo tractat de manera definitiva. Amb tot, ha preferit, diu, «pecar de temerari que de covard» i formula una regla «única y sense excepcions». Reconeix que Fabra té raó amb la seva esmena; però, tenint en compte que el català ha sofert «durant uns quants segles l'influència tòxica d'un idioma oficial estern», creu que «la missió dels escriptors es contraposarse al element popular, massa disposat a admetre inconscientment influències externes [*sic*] y barbarismes embrutidors» (p. 138). La seva proposta final és, doncs, la següent (Obrador, 1906: 684):

Bernat Obrador

Qualsevol verb català pendrà l'auxiliar *esser*, sempre que dins l'oració el seu participi sia adjectiu del subjecte, y pendrà l'auxiliar *haver* sempre que 'l participi sia adjectiu del terme de l'acció o de l'acció verbal mateixa.

Pera facilitar l'observança d'aqueixa lley interna, convé donar com a norma que duen l'auxiliar *esser*:

- a) Els verbs reflexius, propiament dits, això es, sempre que 'l terme d'acció sia 'l meteix subjecte (*s'ES espatllar*; *se SÓN barallats*), y no quan es un altre (*ell s'ha pensat AIXÒ*; *ells s'ho havien acabat TOT*).
- b) Certs verbs intransitius: *nàixer*, *morir*, *esser*, *romandre*, *caure*, *quedar*.
- c) Certs verbs de moviment local: *anar*, *venir*; *entrar*, *sortir*; *arribar*, *tornar*, *fugir*, *passar*, *pujar*, *muntar*; *davallar*, *debaixar*, *partir*.

Sempre que qualsevol d'aquests verbs d'intransitiu passa a transitiu (*HE entrat aquest branch*, y *tu l'has debaixat*, etc.), du l'auxiliar *haver*.

Transcriu l'esmena de Fabra en la versió primera, més correcta (1906c: 137-138):

Pompeu Fabra

I. Originariament *totes* les llengües novo-llatines presenten tres classes de verbs: 1.ª verbs els participis dels quals poden unir-se a *habere* y a *esse*; 2.ª verbs els participis dels quals no admeten sinó *habere*; 3.ª verbs els participis dels quals no admeten sinó *esse*. Els verbs de

la 1.ª y de la 2.ª classe formen els temps compostos ab l'auxiliar *habere* (he cantat); els de la 3.ª, ab l'auxiliar *esse* (so vengut). Donchs bé: *per tot* se manifesta una tendència a fer passar els verbs de la classe 3.ª a la 2.ª, es a dir, a reemplaçar l'auxiliar *esse* per l'auxiliar *habere*: no es solament el castellà que ha arribat a l'empleu d'un sol auxiliar (*he venido*, com *he cantado*), sinó 'l portuguès (*tenho vido*, com *tenho cantado*); molts dialectes italians, el rumanès (*am venit*, com *am cântat*). Aquesta simplificació s'ha operat també en català modern: *hem vingut*, *havien mort*, etc. (antich y dialectal: *som venguts*, *eren morts*, etc.). Per quina raó no l'acceptariem en el català escrit? Allí aont l'evolució de la llengua ha produït una simplificació, se pretendria tornar endarrera y establir una diferenciació artificiosa?

II. Els escriptors de les regions ont es vivent l'auxiliar *esser* faràn bé d'usarlo sempre que espontaniament els vingui a la ploma; els escriptors de les regions ont s'ha operat la simplificació dels dos auxiliars en un sol (*haver*), poden perfectament prescindir de l'auxiliar *esser* en els temps compostos, evitant un divorci entre 'l llenguatge escrit y el parlat.

Avui coneixem una mica més bé la qüestió de les ponències d'Alcover i Obrador: vegeu la exposada de manera modèlica per Pérez Saldanya (1998: capítol 12), amb la important novetat que aquest autor relaciona tots dos fets, el manteniment de la concordança amb el manteniment de l'auxiliar *ser*. (Fabra treu de Meyer-Lübke la classificació dels verbs del punt I: v. Bonet, 2005: 219.)

Per l'esmena de Fabra a Alcover, o potser per aquestes dues darreres esmenes, juntament amb alguna de les conferències que Fabra va fer a Barcelona després del Congrés, abans de tornar-se'n a Bilbao, mossèn Alcover tenia la sensació que li havia sorgit un contrincant capaç d'entelar la seva fama i el seu lideratge en l'estudi del català. I, gràcies a la correspondència generada pel Congrés (abans i després), M. Pilar Perea (2006) fa veure que aquí va començar una tibantor entre els dos personatges que de moment es mantenia soterrada i que exploraria anys més tard.

e) Els quadres comparatius del *Diccionari ortogràfic* (1917)

Un dels criteris de la reforma de Fabra va ser d'aconseguir que el català fos *autònom*, és a dir que no se supedités a cap altra llengua en les seves solucions ortogràfiques o gramaticals, sinó que actués per consideració a les seves característiques internes. Però les llengües romàniques tenen una quantitat considerable de paraules anomenades *cultismes* perquè no han sofert l'evolució des del llatí que es considera normal per a cada llengua. I aquestes paraules tenen en les llengües romàniques (i en altres que les han adoptat, com l'anglès) una semblança molt gran, com és lògic. A l'època de Fabra hi havia molts tractadistes catalans que no «sabien» una cosa tan bàsica com aquesta: ho hem vist en diversos casos. Un altre dels criteris del nostre

gramàtic era de no allunyar en aquest punt el català de les altres llengües de cultura circumdants. La qüestió afectava de ple l'ortografia dels sons oclusius (representats amb les parelles *p-b, t-d, c-g*), així com la de les lletres *y-i*, dues qüestions que, com les que hem vist a propòsit de Melcior Cases i de Víctor Oliva, també s'arrossegaven des de feia anys. A l'hora de formular definitivament el sistema ortogràfic vigent (1917), Fabra va fer veure com eren d'antiquades i insostenibles certes grafies que s'havien anat propagant des d'antic o que s'havien introduït irreflexivament, les quals, per tant, calia modernitzar d'acord amb les altres llengües de cultura. El quadre que dono tot seguit es refereix a les esmentades parelles i procedeix del *Diccionari ortogràfic* (1917: 7 i 8). Observem només que totes les paraules afectades són, efectivament, cultismes.

Els cultismes

<i>llatí</i>	<i>castellà</i>	<i>italià</i>	<i>francès</i>	<i>anglès</i>	<i>català prefabrià</i>
acidus	ácido	acido	acide	acid	àcit
solidus	sólido	solido	solide	solid	sòlit
absurdus	absurdo	assurdo	absurde	absurd	absurt
quietudo	quietud	quietudine	quiétude	quietude	quietut
centigradus	centígrado	centigrado	centigrade	centigrade	centígrat
oblongus	oblongo	oblongo	oblong	oblong	oblonch
diphthongus	diptongo	dittongo	diphthongue	diphthong	diftonch
exergum	exergo	esergo	exergue	exergue	exerch
vermifugus	vermífugo	vermifugo	vermifuge	vermifuge	vermífuch
zoophagus	zoófago	zoofago	zoophage	zoophagous	zoòfach
heroicus	heroico	heroico	héroïque	heroic	heroych
introitus	introito	introito	introit	introit	introyt
ovoides	ovoide	ovoide	ovoïde	ovoid	ovoyde
laicus	laico	laico	laïque	laic	laych
fluidus	fluido	fluido	fluide	fluid	fluyt

Fabra utilitzava sovint la panòplia lingüística del quadre que acabem de veure. Impressiona, per exemple, el curs de 1912-1913 que li va publicar la revista *Catalunya*, ara reproduït a Fabra (2006a: 707-771), on la comparança es fa entre romanès, italià, francès, català, castellà i portuguès (i on apareixen altres llengües i dialectes). Altres gramàtics d'aquella època només tenien al davant la imatge i el model del castellà (i, en casos comptats, del francès).

5. L'article de 1923

Un altre text important de Fabra és l'article «El catalán y sus análogos», publicat anònimament a l'*Enciclopedia universal ilustrada Espasa-Calpe* l'any 1923 (any també deduït, v. la fitxa bibliogràfica). El text ha estat descobert recentment per Josep Murgades i per tant encara no és conegut (es publicarà a les *Obres completes* de l'autor) ni s'ha pogut valorar. A la meua manera de veure, constitueix un text important, perquè és un resum prou detallat de les característiques generals de la llengua i dels seus principals dialectes. Malauradament, a la part general Fabra només es refereix a l'aspecte fonètic (dedica només setze línies a les «múltiples é interesantes particularidades de carácter morfológico y sintáctico», p. 446b). Novament hem de remarcar que la caracterització dels fenòmens s'aconsegueix recorrent a la comparança contínua amb el francès, l'italià, el portuguès, l'anglès i el castellà (inclòs el castellà antic), i aquesta última llengua hi és clarament més present a causa del lector al qual l'*Enciclopedia* s'adreça. Algun cop s'hi addueix l'alemany.

Fabra comença exposant aspectes generals: el nom de la llengua; la divisió dialectal de Milà i Fontanals «en tres grupos ó dialectos capitales» (oriental, occidental i balear): característiques de cada un; altres «diferencias de orden fonético» en els grans dialectes (ieïsmes, distinció de *b* i *v*, diferent pronunciació del primer so de *gener*, apitxament, conservació de la *-r*, pronunciació com a *u* de la *o* tancada en rossellonès). Tot seguit exposa les característiques del parlar de Barcelona: sistemes vocàlic i consonàntic; l'ortografia; evolució del llatí al català i al castellà. Després de l'exposició general, Fabra dedica sengles apartats prou extensos al valencià, el mallorquí, l'aranès, l'alguerès i el rossellonès. V. detalls a Ginebra i Solà (2007: § 4.10).

6. Tres idees bàsiques de l'obra de Fabra

Per acabar, vull destacar tres idees o principis de l'obra de Fabra que em semblen importants. No pretenc pas dir que siguin els més importants o els únics importants: aquesta conferència s'ha de limitar als objectius marcats per l'organització.

a) La importància de la fonètica

Fins fa molt pocs anys, ens havíem fet de l'obra de Fabra una idea potser massa esquemàtica, concretada i tancada en les tres fases de la seva reforma del *corpus*: l'ortografia (1913, 1917), la gramàtica (1918) i el diccionari (1932). Avui, afortunadament, ja hem valorat un altre aspecte transcendental de la seva concepció de les llengües, el qual, però,

encara no forma part del saber del comú de les persones, per la simple raó que els llecs en una determinada matèria ens limitem a retenir-ne els aspectes més pràctics o que més fàcilment podem capir. Repassem, doncs, molt breument aquest aspecte de la preparació de Fabra.

Com a bon fill de la seva època, Fabra havia assimilat dels neogramàtics l'aspecte que aquests havien refinat més: les lleis fonètiques d'evolució de les llengües. A penes trobaríem cap obra major ni cap escrit menor de la seva primera època en què la fonètica no hi ocupi un lloc central. La inclou, per descomptat, com a primer capítol de les dues primeres gramàtiques (1891*a*, 1898) i li dedica cinquanta-sis pàgines de la tercera (1912). La fonètica ocupa una tercera part de la seva *Gramàtica francesa* (1919) i exactament la meitat de l'anglesa (1924). De fonètica tracten els principals dels seus grans articles tècnics del tombant de segle, l'«Étude de phonologie catalane» (1897), «Les *e* toniques du catalan» (1906), «Els mots à tons en el parlar de Barcelona» (1913), o bé són tant de matèria fonètica com ortogràfica («La representació de la *l* palatal», 1903, etc.). El *Diccionari ortogràfic* de 1917 és prou més que ortogràfic: conigna *sistemàticament* la pronunciació dels casos de contactes vocàlics. Exclusivament a la fonètica va dedicar el nostre autor un dels cursos orals que s'han conservats amb més fidelitat, el *Curset de fonètica* de l'any 1933, pres taquigràficament per Adolf Florensa, en què Fabra explicava un llibre paral·lel de Grammont aparegut aquell mateix any a França (v. detalls a Lloret i Ramos, 2006: 671-679). L'aspecte fonètic ocupa la major part de les pàgines en què Fabra, per la boca prestada d'Esteve Arnau (1893, 1900), trinxa literalment els manuals d'ensenyament del francès de la seva època. I finalment, com hem dit al § 5, la fonètica és la columna vertebral del seu article de 1923.

Però ara vull ensenyar una mostra commovedora —que diria Ferrater— d'aquest aspecte. A la primera pàgina del *Silabari* de l'any 1904 ja es revela la centralitat de la fonètica en la ment de Fabra. El *Silabari* comença amb les vocals, distribuïdes en doble sèrie, així (p. 5):

à è é í ò ó ú
a e i o u

I tot seguit hi ha una nota en lletra petita, destinada al mestre:

Fer notar les tres *e*, les tres *o* i les dues *a* sense parlar de les llurs denominacions: *e* oberta (è), *e* tancada (é), etc. N'hi ha prou que l nen dongui a cada lletra l seu valor: à és la *a* de *llavi*; *a* és la *a* de *camí*; è és la *e* de *vela*; é és la *e* de *vella*; *e* és la *e* de *nebot*; ò és la *o* de *nova*; ó és la *o* de *jove*; o és la *o* de conill.

Fer notar les vocals equivalents: *a i e, i i í, o, u i ú*.

La nota va, evidentment, adreçada a parlants del dialecte central. Aquest detall fonètic, explicat d'aquesta manera tan intel·ligible, es va repetint cada vegada que cal: a propòsit de les esses sorda i sonora, etc. Vull creure que almenys la meitat dels qui van escoltar aquesta

conferència i la meitat dels qui la llegiran han estat víctimes, com jo, de la manca d'aquest guiatge elemental. A la nadala *El desembre congelat* hi ha un fragment que fa així:

D'una ro ro ro, / d'una sa sa sa, / d'una ro, d'una sa, / d'una rosa bella, / fecunda i poncella.

Evidentment, es tracta d'un joc amb la paraula *rosa* (*ro-sa*) i, per tant, cal pronunciar amb essa sonora i amb vocal neutra ([zə]) els fragments *sa sa sa* (en nord-occidental, [zɛ]). Però moltíssima gent ha après a cantar-los amb essa sorda i vocal *a* ([sa]).

Afegim-hi, encara, que és altament alligador que un home de la categoria acadèmica de Fabra sabés «baixar» també fins al graó més humil de l'escala educativa.

b) Com es fa una gramàtica aplicada

Fabra critica durament les gramàtiques didàctiques del seu temps perquè no s'han plantejat una cosa tan elemental com que l'ensenyament de llengües ha d'eliminar aspectes de lingüística general, que són comuns a totes les llengües, com ara les definicions de les parts de l'oració o una multitud de classificacions que pul·lulen pels manuals. Un manual d'aquesta mena generalment ha de ser una *gramàtica comparativa* i, per tant, ha de focalitzar els aspectes *diferencials*. De fet, l'ensenyament del català es trobava en l'època de Fabra (i malauradament encara avui, potser més i tot) exactament amb aquesta necessitat, i Fabra va adaptar a aquest criteri totes les seves gramàtiques. Això ho diu ja en una conferència l'any 1892 (reportada a *L'Avenç*, juliol, p. 222) i ho repeteix en la llarga crítica de les gramàtiques franceses, crítica en la qual queden englobades també les gramàtiques d'altres llengües:

Un professor de llatí exigeix a nens de deu anys el coneixement d'arrels gregues i sànscrites. Un altre els demana quin va ésser el primer gramàtic que va posar l'interjecció entre les parts de l'oració. En tal institut estudiants de francès han d'aprendre que la llengua francesa prové de l'hebreu, i en tal altre, que prové *a priori* del sànscrit, servint d'intermediaris el llatí i el celta (de Murgades, 2005: 61).

Evidentment, la gramàtica històrica no té tampoc cabuda en aquest tipus d'activitat, i això no ho saben tampoc molts dels seus contemporanis, que aspiraven a redreçar la llengua a cop de gramàtica històrica. Això és típic de les persones que han descobert una cosa que sospiten que és important, però que no han assimilat: aquestes persones s'omplen la boca de la nova teoria i el lector no arriba a saber on es vol anar a parar. Escoltem com ho diu Fabra:

Nosaltros estudiem preferentment la llengua parlada [...]. Altros creuen més convenient fer la gramàtica històrica. Més convenient no ho és: és sí útil, perquè, si es fa bé, trobarem en ella l'explicació de l'estat actual de la nostra llengua [...]. Però els estudis històrics no deuen fer-se amb la pretensió de que la gramàtica d'un català antich determinat hagi de ser la *gramàtica* del modern català literari. ([P. E.] 1891b: 388)

c) Distinció entre evolució popular i cultisme

Es tracta d'un detall que es troba a les beceroles de qualsevol aproximació a una llengua romànica i fins i tot a moltes altres llengües. Però un detall que molts «gramàtics» i lexicògrafs contemporanis de Fabra ni tan sols havien descobert. Això els impedia de trobar l'ordre i la solució en qüestions d'ortografia i de lèxic. I així, d'una banda, el senyor Salvador Oliva, al Congrés de 1906 es farà un embolic amb les paraules que, segons ell, contenen el so de la *x* catalana (v. § 4d); i d'una altra banda, molts lexicògrafs recolliran paraules com *ambient*, *mig-ieval*, *mesal* o *profond*, en lloc de o amb preferència a *ambient*, *medieval*, *mensual* o *profund*. Uns quants noms coneguts que es troben en aquesta situació: Josep Nonell, Marià Grandia, Antoni Careta o Lluís Fullana (v. Gimeno, 2006).

7. Conclusió

Pel que fa a l'aspecte que m'ha sigut encomanat, caldrà concloure que l'any 1906 Fabra posseïa en grau màxim tots els coneixements de lingüística general, de lingüística romànica i de lingüística catalana que podia tenir un científic en aquells moments. Però aquesta afirmació ja era vàlida des de l'any 1892. Un observador de la seva feina tècnica difícilment percebria cap canvi en el nostre gramàtic de 1892 endavant, si no és en l'aspecte que apunta Mascaró: un canvi, pràcticament imperceptible, d'una època en què feia valdre fonamentalment el poder de la raó científica a una altra època en què el seu prestigi públic i popular es consolida i en què realitzarà les grans obres normatives.

Bibliografia

1. De Fabra

- 1891a: *Ensayo de gramática de catalán moderno*. Barcelona: L'Avenç (edició facsímil, juntament amb Fabra 1898. Barcelona: Alta Fulla, 1993). [Reproduït a Fabra, 2005: 207-329]
- 1891b: «Afixos pronominals y teoria de l'apostrofo». *L'Avenç* [Barcelona], 31.XII, p. 385-389.
- 1892: «Sobre la reforma lingüística y ortográfica». *La Vanguardia* [Barcelona], 22.III, p. 4. [Reproduït a Miracle, 1968: 269-273; a Lamuela i Murgades, 1984: 164-169, i a *Homenatge*, 1998: 79-84]
- 1893: Esteve Arnau: «L'ensenyança de la llengua francesa a l'Institut de Barcelona». *L'Avenç* [Barcelona], 15.I, p. 5-7; 31.I, p. 24-28; 15.II, p. 40-43; 28.II, p. 58-62; 30.IV, p. 122-126. [Reproduït a Murgades, 2005: 25-59]

- 1897: «Étude de phonologie catalane». *Revue Hispanique* [París; Nova York], IV, p. 5-30, 347. [Reproduït a Fabra, 2006b: 57-83]
- 1898: *Contribució a la gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç (edició facsímil, juntament amb Fabra 1891a. Barcelona: Alta Fulla, 1993). [Reproduït a Fabra, 2005: 333-439]
- 1900: Esteve Arnau: «L'ensenyança oficial a Catalunya. El programa de l'assignatura de francès». *Catalonia* [Barcelona], núm. 9, p. 76. [Reproduït a Murgades, 2005: 61-64]
- 1903: «La representació de la *l* palatal en català». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* [Ciutat de Mallorca], núm. I (novembre 1903), p. 562-569. [Reproduït a Fabra, 2006b: 87-94]
- 1904: *Silabari català*. Barcelona: L'Avenç. [Reproduït a Fabra, 2006a: 51-201]
- 1905: «Les tres preteses lleis d'escursament, de distinció i d'eufonia». *El Poble Català* [Barcelona], 9 i 16 de setembre. [Reproduït a Fabra, 1911: 92-105, amb el títol «Els nostres savis»]
- 1906a: «Qüestions d'ortografia catalana». A: *Primer Congrés*, p. 188-221. [Reproduït a Fabra, 2006b: 107-140]
- 1906b: «Esmena total» al tema d'Alcover (1906). A: *Primer Congrés*, p. 129 i 683.
- 1906c: «Esmena total» al tema d'Obrador (1906). A: *Primer Congrés*, p. 137-138 i 684-685.
- 1906d: «Esmena total» al tema d'Oliva (1906). A: *Primer Congrés*, p. 162 i 685-686.
- 1906e: «Les *e* toniques du catalan». *Revue Hispanique* [París; Nova York], núm. xv, p. 9-23. [Reproduït a Fabra, 2006b: 143-157]
- 1911: *Qüestions de gramàtica catalana*. Barcelona: L'Avenç.
- 1912: *Gramàtica de la llengua catalana*. Barcelona: L'Avenç. [Facsímils: Barcelona: Leteradura, 1997, sense l'antologia ni el vocabulari; Aqua, 1982; Fabra, 2005: 443-946]
- 1913: Institut d'Estudis Catalans. *Normes ortogràfiques*. Barcelona: L'Avenç.
- 1913-1914: «Els mots àtons en el parlar de Barcelona», *Butlletí de Dialectologia Catalana* [Barcelona], núm. I (1913 [1914]), p. 7-17; II (1914), p. 1-6. [Reproduït a Fabra, 2006b: 231-248]
- 1917: *Diccionari ortogràfic*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Reproduït a Fabra, 2008: 231-678]
- 1918a: *Gramàtica catalana*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. [Altres edicions notables: 1930. 5a ed.; 1933. 7a ed. Reedicions de la 7a ed.: 1981. Barcelona: Aqua. Facsímil: 1995 i altres. Barcelona: IEC]
- 1918b: *Gramàtica catalana. Curs mitjà*. Barcelona: Pedagògica. [Reproduït a Fabra, 2006a: 221-317]
- 1919: *Gramàtica francesa*. Barcelona: Catalana. [Reproduït a Fabra, 2006b: 339-637]
- [1923]: «El catalán y sus analogos». *Enciclopedia universal ilustrada Espasa-Calpe*, volum XXI, p. 444-450. [Data deduïda: els volums d'aquesta obra no en duen. Article anònim, com tots els de l'obra: per indicis diversos sabem que és de P. F.; però no ho és la bibliografia, que hi apareix més endavant, p. 778-779, farcida d'errors, repeticions i altres arbitrarietats]
- 1924: *Gramàtica anglesa*. Barcelona: Catalana. [Reproduït a Fabra, 2006b: 667-983]
- 1932: *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: Llibreria Catalònia. [Reproduït a Fabra, 2007: 153-1959]

- 1933: *Curset de fonètica*. [Reproduït a Fabra, 2006b: 773-812]
- 2005: *Obres completes*. Vol. 1. Barcelona: ECSA, Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- 2006a: *Obres completes*. Vol. 2. Barcelona: ECSA, Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- 2006b: *Obres completes*. Vol. 3. Barcelona: ECSA, Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- 2007: *Obres completes*. Vol. 5. Barcelona: ECSA, Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.
- 2008: *Obres completes*. Vol. 4. Barcelona: ECSA, Edicions 62; València: Edicions 3i4; Palma: Moll.

2. D'altres autors

- ALCOVER, Antoni M. (1906). «Concordansa del participi ab el terme d'acció». A: *Primer Congrés*, p. 124-128 i 683.
- ARNAL, Antoni (2000). «La influència d'Otto Jespersen en la lingüística de Pompeu Fabra». A: GINEBRA *et al.* [ed.], I, p. 25-39.
- BONET, Sebastià (2005). «Les principals gramàtiques catalanes de Pompeu Fabra». A: FABRA (2005), p. 159-204.
- CASES, Melcior (1903). «Ortografia de la *l* palatal i de la *l* doble». *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* [Ciutat de Mallorca], núm. 1 (gener 1903), p. 200-202.
- COROMINES, Joan (1954). *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*. Vol. 1. Madrid: Gredos.
- GIMENO BETÍ, Lluís (2006). «El Primer Congrés i València: la intervenció morfològica del Pare Fullana». A: PEREA i COLÓN [ed.], p. 139-153.
- GINEBRA, Jordi; SOLÀ, Joan (2007). *Pompeu Fabra: vida i obra*. Barcelona: Teide.
- MARTÍNEZ GIL, Raül-David i PRADILLA, Miquel Àngel [ed.] (2000). *La lingüística de Pompeu Fabra*. Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana / Universitat Rovira i Virgili. 2 vol.
- Homenatge a Pompeu Fabra 1868-1948* (1998). *Fidelitat a la llengua nacional. Biografia. Antologia. Bibliografia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya / Institut d'Estudis Catalans.
- JULIÀ-MUNÉ, Joan (2005). «Introducció general a l'època i a la lingüística catalana». A: FABRA (2005), 93-153.
- (2006). «Les contribucions lingüístiques al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: planificació de corpus *versus* planificació d'estatus». *Estudis Baleàrics* [Mallorca] núm. 82/83, p. 183-206.
- LAMUELA, Xavier; MURGADES, Josep (1984). *Teoria de la llengua literària segons Fabra*. Barcelona: Quaderns Crema.
- LLORET, Maria-Rosa; RAMOS, Joan-Rafael (2006). Pròlegs a diverses obres. A: FABRA (2006a).
- MARQUET, Lluís [cur.] (2002). *Fabra abans de Fabra. Correspondència amb Joaquim Casas Carbó*. Vic: Eumo / Universitat de Girona / Universitat de Vic.
- MASCARÓ, Joan (2006). «L'obra científica de Pompeu Fabra. Articles majors». A: FABRA (2006b), p. 13-54.
- MIRACLE, Josep (1968). *Pompeu Fabra*. Barcelona: Aymà. [Facsimil, Barcelona: Proa 1998]

- MURGADES, Josep (2000). «Fabra, entre la contestació i la institucionalització». A: ARGENTER, Joan [ed.], *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 31-57.
- (2005). *Textos desconeguts de Fabra*. Lleida: Punctum: Grup de Recerca en Ecdòtica de la Universitat de Barcelona.
- NONELL I MAS, Jaume (1895). *Anàlisi morfològich de la llènga catalana antiga comparada ab la modèrna*. Manresa: Establiment tipogràfic de Sant Joséph.
- OBRADOR, Bernat (1906). «Del ús dels verbs auxiliars catalans». A: *Primer Congrés*, p. 130-135 i 684.
- OLIVA, Víctor (1906). «Sobre procedencia y ortografía de la x catalana». A: *Primer Congrés*, p. 150-161 i 685.
- PEREA, Maria Pilar (2006). «El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Una visió des de dins». A: PEREA i COLÓN [ed.], p. 65-88.
- COLÓN DOMÈNECH, Germà [ed.] (2006). *El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Reflexions i projeccions*. Barcelona: Castelló de la Plana: PPU.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998). *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*. València: Universitat de València.
- PLA, Josep (1969). *Obra completa*. Vol. XI. Barcelona: Destino.
- Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Joaquim Horta 1908.
- SEGARRA, Mila (2008). «L'obra ortogràfica de Pompeu Fabra». A: FABRA (2008), p. 13-64.

Els romanistes abans i després del Congrés de 1906

Antoni M. Badia i Margarit

1. La romanística s'estableix, reflexiona i classifica

Com és sabut, l'atenció a les llengües romàniques com a objectiu científic començà cap al darrer terç del segle XIX, en el clima creat pels neogramàtics. La immensa majoria de les llengües d'Europa descansaven en un origen comú i reberen el nom de llengües *indogermàniques* (o també *indoeuropees*). Conseqüència: la mena de lingüística que clouria el mil vuit-cents i miraria vers l'avenir seria la *gramàtica històrica*. Per la seva banda, el llatí féu el pont cap a les llengües que, en el decurs del temps, n'havien derivat i es deien *romàniques* o *neollatines*. Aviat s'emanciparien del marc de la filologia clàssica i, sense trigar, es constituïrien en una nova disciplina científica, la *filologia romànica*, destinada a tenir un paper important en les ciències del llenguatge. No cal dir que es tractava de llengües reconegudes, ensenyades i investigades: d'antuvi, les grans llengües, corresponents a estats polítics acreditats, quedaven reafirmades: el *portuguès*, el *castellà* (o *espanyol*), el *francès*, l'*italià*, el *romanès*; de la resta, hi hauria molt a dir; dos exemples: *a*) una llengua (el *sard*) ostentava el nom amb què el seu domini territorial era identificat (l'illa de *Sardenya*), mentre que *b*) una altra llengua (la sèrie de parlars alpins) es perdia en múltiples referències (per l'estructura, per la nomenclatura, per la localització geogràfica): el *retoromànic* o *romanx*, l'*en-*

gadinès o *ladí*, el *friülà*, etc.), però ambdues (el *sard* i el *rètic*) aleshores restaven imprecises o mal classificades; per la seva banda, el *provençal* (dit avui sobretot *occità*) se salvava com a llengua, per la prestigiosa literatura trobadoresca medieval. Etcètera.

Ara bé, quina actitud adoptaven els romanistes envers el català? Ningú no en negava l'existència, però, per a ésser presa en consideració com a entitat singular no subordinada a una altra llengua amb cara i ulls, la llengua catalana ensopegava amb tres obstacles: 1) la seva gran afinitat estructural i lexicogràfica amb l'occità (ben evident), acrescuda aleshores perquè aquells romanistes es fixaven molt en els textos medievals (de quan els mateixos poetes catalans escrivien en provençal); 2) un nombre bastant significatiu de trets idiomàtics que la relacionaven amb les llengües i els parlars de la península Ibèrica (i que superaven els que es podien atribuir al simple veïnatge geogràfic), i 3) la seva manca de sobirania política que, vista de fora estant, la lligava al món lingüístic espanyol (en certs grups de vocabulari, en la modalitat un dia anomenada alta, en el funcionament administratiu, en l'ensenyament i en d'altres ocasions). Que el català fos l'única llengua del Principat d'Andorra, per exemple, no els deia res. Aquests tres obstacles (sobretot el darrer) han marcat la llengua catalana en tota la seva història i ni avui no se n'ha pogut desempallegar del tot (cf. la fi del § 5).

Tanmateix, la veritat és que la nostra llengua sempre ha tingut una bona estrella que, en maltempsades crítiques, li ha fet costat i l'ha ajudada a tirar endavant. Ho anirem veient. D'antuvi, Friedrich Diez (1794-1876) es féu present en la naixent romanística amb la *Grammatik der romanischen Sprachen* (1836). Era la primera obra de conjunt en la disciplina i això tradicionalment ha fet, del seu autor, el fundador de la lingüística romànica. Goso dir que ell mateix proposà una veritable dialèctica sobre el *nombre* d'aquesta mena de llengües (que, segons com, serien a l'entorn de mitja dotzena i, segons com, la depassarien en unes quantes unitats, una de les quals podia correspondre a la nostra llengua catalana). I qui ho diu respecte al *nombre* de les llengües, també hi veu una dialèctica pel que fa a llur *qualitat estructural* (llengües contra dialectes) i a llur *categoria política* (llengües estatals *vs.* llengües de territoris no sobirans).

Penso que la clau d'aquestes contradiccions aparents rau en el fet que Diez devia imaginar dues vies per a confirmar la llatinitat innata de les llengües romàniques. – *a*) La manera més còmoda era de reconèixer, com a tals, les que ja havien nascut encaixades en uns països identificats per llur nom geogràfic (com *França*, per exemple), pel gentilici dels seus habitants (els *francesos*); en fi, per la mateixa llengua que s'hi havia plasmat (el *francès*). En conseqüència, hom tendia fàcilment a considerar llengües romàniques per excel·lència les pròpies dels països concrets al·ludits (seria el cas del portuguès, el castellà o espanyol, el francès, l'italià i el romanès) tot afegint-hi el ja esmentat provençal. Total: *sis* llengües romàniques. – *b*) Una altra manera de fixar-ne la genuïnitat (potser no tan còmoda, però més estimulante per a la gent jove que la primera) era l'experiència dels qui (per professió o per vocació) «descobrien» (diguem-ho així) nous parlars que, bé que no fruiessin d'una estructura política prou reconeguda (com el

sard, els parlars alpins, el dàlmata o, si voleu, el català), no era dubtós que pertanyien al món romànic. Davant tals realitats, aquests romanistes eixerits feien créixer el nombre de les llengües romàniques, car, a les universalment reconegudes mitjançant la manera *a*) (*sís* llengües), se n'hi afegien algunes més (*dues, tres o quatre*), gràcies a la manera *b*), com a resultat de les recerques particulars dels qui anaven obrint nous camins dins la Romània i per a la romanística.

L'argumentació dialèctica de Friedrich Diez dóna raó dels seus dos recomptes de llengües romàniques: *a*) que el català quedés exclòs de la sabuda mitja dotzena que tothom assumia, i *b*) que la nostra llengua ja fos reconeguda (i àdhuc qualificada de «llengua») pel primer romanista, a la segona edició de la seva gramàtica romànica (1856), en la qual la bona estrella protectora del català ja en féu una de les seves. En efecte, Diez hi escriví (i tradueixo): «La *llengua catalana*, ja que així es pot ben anomenar la que s'estén per les terres de l'est d'Espanya, com a les Illes [Balears] i a la província francesa del Rosselló, té amb el provençal una relació que no és pròpiament de dialecte, sinó més aviat la d'un *idioma independent*, baldament hi estigui íntimament emparentat». «Això són paraules d'or!», s'exclamava amb joia Eva Seifert, vuitanta anys més tard (1936): «Das sind goldene Worte, und sie haben ihre Früchte getragen», unes paraules que no deixarien de llevar fruit, com ho prova que avui el català és reconegut per tot arreu com a llengua. Friedrich Diez fou el veritable precursor dels estudis de català, a Alemanya i a tot arreu.

Acostem-nos més al Congrés de 1906. No solament en el temps, sinó també en el tema de la llengua catalana. La filologia romànica, tan eficaçment conduïda pels alemanys, i expandida amb èxit entre col·legues de pertot, sense trigar féu créixer una magnífica florida bibliogràfica. En general, els romanistes se sentien atrets per tots els parlars romànics dels quals els arribaven notícies, i ara penso sobretot en els qui no es preocupaven gaire de si eren llengües de debò o només dialectes, perquè ells eren historicistes i el que els interessava eren l'etimologia dels mots i els processos evolutius que els havien dut del llatí a les formes romàniques derivades. Encara no existia la sociolingüística (que hauria pogut jerarquitzar entre llengües de gran ús, llengües corrents, dialectes i parlars locals), la recerca es limitava a la gramàtica històrica, la dialectologia i la toponímia, i aquells investigadors s'aplicaven als parlars romànics, sense parar esment en llur categoria social o política.

Ben aviat l'esponerosa romanística alemanya pogué oferir dues obres valuoses, decisives i tot, a la jove filologia romànica (i, per tant, també a la catalana). Ambdues daten de les acaballes del segle XIX i ambdues, fent seu el doble patró establert per Friedrich Diez, conjuminen, com ho he insinuat, la Romània de mitja dotzena de llengües i les altres que hom hi havia anat incrementant.

1) La primera, el *Grundriss der romanischen Philologie*, una enciclopèdia sobre les llengües i les literatures romàniques, dirigida per Gustav Gröber i realitzada per bons especialistes de cada llengua. La publicació se n'inicià el 1888, amb el volum de llengües, i entre la reques-

ta de què el llibre fou objecte i l'opció de millorar-ne el contingut, aviat calgué fer-ne una segona edició, que aparegué entre 1904 i 1906. Remarquem que l'empresa no era reservada a romanistes germànics (alemanys, suïssos, austríacs, etc.), sinó que quedava oberta a col·laboradors d'altres països, també, naturalment, els romànics. Per cert, no havent aconseguit de trobar ningú de casa nostra que li semblés idoni per a fer-ho, Gröber encarregà el capítol «Das Catalanische» del *Grundriss* a Alfred Morel-Fatio (Versalles), que ja redactava també el capítol de literatura catalana en el volum de «Literatures» de l'obra (cosa que el dugué a accentuar la fesomia provençalitzant del català en el capítol de llengua). El 1904, amb vista a la segona edició de l'obra, fou el mateix Morel-Fatio qui recomanà a Gröber que el text sobre llengua catalana fos reprès i millorat per Jean-Joseph Saroihandy (Versalles), qui havia adquirit una bona coneixença directa dels parlars catalans i aragonesos del Pirineu i tenyí el primitiu text de Morel-Fatio d'un color més iberoromànic. Gustav Gröber i els seus col·laboradors eren, doncs, gent oberta quant a persones, temes i mètodes.

2) La segona obra que volia assenyalar és la ingent *Grammatik der romanischen Sprachen / Grammaire des langues romanes* de Wilhelm Meyer-Lübke, tres volums, publicats simultàniament en alemany i en francès (1890-1900). En aquesta gramàtica, Meyer-Lübke se'ns presenta com havent-se fet un pla de treball rígid, al qual se subjecta volgudament ell mateix. S'hi mostra dur (i intransigent i tot) pel que fa al català com a llengua *per se*, en part per una mentalitat que l'inclinava a prioritzar l'atenció a les «grans llengües», en part perquè d'aquestes hom disposava d'informació documental i textual més abundosa que dels parlars d'abast demogràfic reduït, en part, encara, perquè Meyer-Lübke no havia estudiat a fons les vicissituds històriques de la formació de la llengua catalana en la decisiva època carolíngia. A la introducció de l'obra, ell mateix es fa ressò de les «sis llengües romàniques» del primer Diez (1836), però silencia l'actitud oberta d'aquest quan presenta el català com un *idioma independent* en la segona edició de la gramàtica (1856). Al contrari, lamento de veure'm obligat a repetir una frase molt coneguda de Meyer-Lübke (i tan compromesa com coneguda), quan diu que «le catalan, qui n'est qu'un dialecte provençal transporté en Espagne au VIIIème siècle, pénètre de plus en plus vers le Sud pendant la lutte des Rois d'Aragon contre les Arabes». D'altra banda, malgrat ésser un insigne comparatista, en rigor Meyer-Lübke no féu una gramàtica romànica comparada, sinó més aviat una suma de gramàtiques, si volem dir-ho així, ensems descriptives i històriques, de les diferents llengües romàniques. No hi falten, és clar, referències al català. Una cosa que crida l'atenció del lector modern és que sovint retreu fets més tost secundaris dins l'estructura del català, mentre que diríeu que n'ignora d'altres de més fonamentals. Ben mirat, però, no se n'ocupa gaire, del català. Altrament, les informacions i els comentaris que hi dedica semblen decreïxer de cada volum al següent (més abundosos quant a la fonètica, acaben essent escassos, rars i tot, quan es tracta de la sintaxi). Ara bé, a desgrat de les reserves exposades, vull fer constar que la romanística tingué una infància feliç, gràcies a Friedrich Diez, Gustav Gröber i Wilhelm Meyer-Lübke i a l'excel·lent resposta que aquestes tres iniciatives personals obtin-

gueren de la resta de l'Europa culta i professional. En poc temps la filologia romànica es convertí en una de les disciplines més afortunades i més prestigioses entre les ciències del llenguatge. Hem de reconèixer, emperò, que el prestigi de què fruïa Meyer-Lübke pesà molt, durant generacions, contra la consideració del català com a llengua estructuralment independent del provençal, malgrat que ell mateix un dia arribaria honestament a canviar d'opinió (cf. § 4).

Per raons d'espai i de temps, m'he vist obligat a concentrar la meua atenció als dos principals angles de visió sobre la llengua catalana per part dels romanistes germànics del tombant de segle: Gröber i Meyer-Lübke. A l'època, eren nombrosos els romanistes germànics que també s'ocupaven de català. Podríem fer-ne una llista ben llarga, que, emperò, ara no farem. Tampoc no voldria exagerar el pes dels romanistes d'expressió alemanya. Que ells, que es miraven la romanística de fora estant, foren decisius en la concepció de la matèria i en l'elaboració de les metodologies, tots ho sabem. També sabem que les relacions entre romanistes «germànics» i «romànics» no solament eren òptimes, sinó que uns i altres col·laboraven en temes i en objectius d'interès comú. En aquesta línia, no es feren esperar filòlegs i lingüistes que foren romanistes brillants, que gaudiren d'un reconegut renom i que no pertanyien a la romanística germànica. També ací ens abstindrem de fer-ne una llista, que tampoc no seria breu.

Comptàvem, doncs, amb nombrosos romanistes (germànics i no germànics), que, de prop o de lluny, coneixien i tractaven la llengua catalana. Però haig d'afegir-hi una menció global de les joves fornades, ara de terres germàniques, que s'anaven incorporant any rere any a les feines universitàries i que combinaven l'heretatge rebut dels mestres amb llurs pròpies inquietuds. La categoria professional dels anomenats *Privatdozenten* (que veien lligada llur sort a la preparació en la matèria i a la traça amb què l'exposaven als estudiants) feien que el professorat jove se sentís estimulat a investigar, a publicar i a ensenyar. Bernhard Schädel en fou una mostra característica, ben comparable a la de nombrosos col·legues seus que també s'ocupaven de la lingüística catalana, com Fritz Holle, J. Hadwiger, Martin Niepage i d'altres, grup al qual s'afegí Jean Saroihandy, filòleg jove i catalanòfil. Tots ells, amics de mossèn Alcover i col·laboradors entusiastes i incondicionals del Congrés de la Llengua que hom preparava a Barcelona. Lògicament aquests nouvinguts se sentien molt atrets pels parlars que no figuraven entre les «sis llengües indiscutibles» (ja al·ludides ací), i anaven a la cerca de temes menys coneguts i més seductors. El català n'havia d'ésser el gran beneficiari.

2. Els catalans, conscients de la realitat, hi prenen les cartes

Sens dubte, més d'un lector, en veure el títol d'aquest paràgraf, deuen haver pensat que m'aparto del tema de la conferència. Si més no, haig d'aclarir per què ara hi barrejo els catalans engatjats amb la llengua. La meua idea, prou coneguda, és que en qüestions referents a

la vida de la llengua, element clau de la nostra identitat, erudits i poble culte sempre van de concert. En les èpoques incertes del segle XIX, els presumptes responsables de la codificació sabien que comptarien amb el suport incondicional de la societat i que aquesta se sentiria ben representada per ells. Però hi havia més, encara. No tot s'acabava amb les polèmiques al·ludides. A les universitats i a les institucions de casa nostra no mancaven erudits que es formaven científicament i podien tractar-se amb col·legues de fronteres enllà. Ho redueixo a quatre noms significatius: Manuel Milà i Fontanals (1818-1884), Tomàs Forteza i Cortès (1838-1898), Pompeu Fabra (1868-1948) i Lluís Fullana i Mira (1872-1948).

Per tant, quan parlem de l'entorn de 1900 no seria lícit d'*oposar* la romanística europea a la campanya popular per l'ortografia catalana, com dos moviments incapaços de dialogar. No: hom arribava a un punt dolç on *concorrien* uns romanistes estrangers interessats per la llengua catalana i uns estudiosos catalans desitjosos de fer-se amb col·legues forasters. Tot estava a punt perquè una interlocució entre ambdós vessants fos fecunda i profitosa. Cap desert ni cap abisme no separaven romanistes europeus afectats de catalanofília i catalans llançats a dignificar la llengua pròpia, seguint, els uns i els altres, les petjades de la nova romanística. Ja existia i era practicada una veritable interlocució. D'ací que el Congrés fos preparat mirant tant envers la romanística europea (interessada pel català) com envers la catalanística autòctona (interessada per les metodologies foranes).

3. De les vigílies a l'endemà del Congrés

Quan parlo de les vigílies del Congrés de la Llengua, no em refereixo a l'organització ni al desenvolupament d'aquelles notòries jornades. No és aquest l'objectiu de la meua comesa d'avui. Més aviat miraré de no perdre el fil que enllaça les persones que modelaven la romanística catalana, part de dins (com Pompeu Fabra i mossèn Alcover) i part de fora (com els que hi vingueren a assajar temes i mètodes). A començos del segle XX, dins el domini lingüístic català, *a*) havien anat sorgint lingüistes i filòlegs acreditats i relacionats amb col·legues estrangers (§ 2), *b*) els vells afanys populars per resoldre la qüestió ortogràfica i gramatical havien adquirit un to seriós que feia pressentir una solució coherent (i tothom hi intuïa, al darrere, Pompeu Fabra) i *c*) una nova i inesperada crida per un diccionari *total* de la llengua havia suscitat unes expectatives que permetien d'esperar molt a l'hora de refer la llengua que tant ho necessitava (i tothom hi veia, al davant, mossèn Alcover). Així, Fabra i Alcover esdevingueren dues figures emblemàtiques de l'època que s'iniciava i que romangueren lligades per sempre més a la història de la llengua catalana. Precisem: tots dos restaren més lligats a la història que no pas entre ells. Ni per llur vida, ni per llur formació professional, ni per llur manera d'ésser i de comportar-se, Pompeu Fabra i mossèn Alcover no podien entendre's. I no s'entengueren. Però el Congrés no en sortí malparat. D'entrada, Alcover volia un Congrés que,

ultra científic, fos bulliciós; Fabra el desitjava científic, però silenciós. La discrepància atenyia també els temes d'estudi que hom escolliria, les persones que els exposarien i la manera de tractar-los. Alcover encarregà les ponències al seu gust (i no n'atribuí cap a Fabra), però aquest, per la seva condició de congressista, podia presentar (i de fet presentà) comunicacions i esmenes de gran valor. Cosa arriscada era que tots els textos eren sotmesos a votació no ponderada, de manera que decisions greus sobre la llengua podien quedar a mercè de gent profana o no prou entesa. Per fortuna, baldament hom publicà les conclusions de les ponències i els resultats de les votacions, ningú no havia previst cap procediment que pogués canalitzar els acords del Congrés vers disposicions de compliment obligat (ni tan sols recomanat), ni cap organisme existent tenia capacitat legal o moral d'assumir-ho per a dur-ho a la pràctica. La presumpta doctrina gramatical i lingüística del Congrés quedà reduïda al magnífic aplec de treballs que ompliren l'al·ludit llibre d'actes (aparegut el 1908). Ara bé, és cert que tota la feina feta obligava moralment a qui tirés endavant l'endegament de la llengua a tenir-ho molt en compte, com a exponent que era de la voluntat popular. Aquest fou el gran èxit del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. L'esdeveniment fou un testimoni excepcional, a parer meu només assolible en un país com el nostre, sempre atent i apassionat per la sort de la seva llengua. I, pel que fa als seus dos grans protagonistes, crec (i no és la primera vegada que ho dic) que el Congrés de 1906 fou ensems la consagració popular de mossèn Alcover i la revelació pública de Pompeu Fabra.

Passem a l'endemà del Congrés. És clar que la cosa més important que se'n pogué dir, tan bon punt aquest fou clausurat, era que el projecte s'havia convertit en una superba realitat, obtinguda gràcies al seny i a l'entusiasme de tots els qui hi havien pres part. Ho confirmà, tot just passats dos anys, l'esperada edició del llibre d'actes corresponent (amb tots els seus discursos, ponències, comunicacions, esmenes i votacions). En realitat, però, en al·ludir ara a l'endemà del Congrés, en rigor torno al tema central de la conferència i, per tant, haig d'escometre'n la segona meitat: «com es comportaren els romanistes amb el català, de resultes del venturós desenllaç del Congrés?». I, atès que en parlem en la commemoració del centenari: «com s'hi han comportat després i com s'hi comporten, encara avui mateix, els romanistes?». L'endemà immediat del Congrés de la Llengua Catalana pot ésser examinat des de tres angles de visió: *a)* d'antuvi, la situació i la vida de la llengua a casa nostra; *b)* en segon lloc, el paper que assumí el català en la romanística europea, i, *c)* per fi, la presència i l'actuació a Alemanya dels tres becaris de la Diputació de Barcelona. Com veurem, Bernhard Schädel no fou aliè a cap de les tres situacions al·luides.

a) Pel que fa, doncs, al català dins el seu domini lingüístic, un veritable esdeveniment fou la creació de l'Institut d'Estudis Catalans (1907), de moment al si de la Diputació de Barcelona (després integrat a la Mancomunitat de Catalunya), pel seu preclar president Enric Prat de la Riba. No hem de posar en dubte que Prat, que seguí amb interès el desenvolupament del

Congrés de la Llengua (del qual era membre honorari i en el qual presentà una comunicació intitulada «Importància de la llengua dins del concepte de la nacionalitat»), s'assabentà de la proposta que hi féu Schädél de crear un Institut de la Llengua. En tot cas, si aquest s'hagués fet il·lusions de dirigir-hi un atles, hagué de renunciar-hi. Recordem la importància transcendent que l'Institut d'Estudis Catalans havia de tenir, tingué (i té encara avui) en l'establiment de la normativa, en la normalització i en la dignificació de la llengua catalana.

b) On sí que la intervenció de Schädél es tornà decisiva per a la promoció i el prestigi de la llengua catalana en el món de la romanística, fou en la creació de la Société Internationale de Dialectologie Romane, fundada l'any 1909, amb seu a Brussel·les. Aquesta associació fou una obra personal de Schädél i la persona que l'ajudà a muntar-la era Saroihandy, l'investigador dels parlars del Pirineu, coautor de l'article «Das Catalanische» del *Grundriss* de Gröber (cf. § 1) i autor d'una comunicació presentada al Congrés de la Llengua Catalana; ambdós, amics en cos i ànima de mossèn Alcover, i no menys amics de la llengua catalana. Què no farien per ella? Alcover ocupà càrrecs rellevants en la novella Société, hi representava el català, hi dirigí el *Bulletin* i n'hi ha prou de fullejar els volums del *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana* (BDLC) de Palma d'aquells anys (1909-1914) per adonar-se de la reputació que s'hi havia guanyat la llengua catalana. Un període paradisiac que assegurà a la nostra llengua una popularitat poc abans imprevisible. Un paradís, emperò, que a l'estiu de 1914 es transformà en un avn on els canons prengueren la paraula, i les armes s'imposaren a les lletres. La Société de Schädél i de Saroihandy desaparegué del mapa.

c) La comunicació de Schädél al Congrés de la Llengua encara contenia una altra iniciativa: que Catalunya enviés tres becaris a Alemanya perquè hi estudiessin filologia romànica durant uns anys, de manera que, de retorn a Catalunya, aquests *estipendiats* (com els deien aleshores) fossin capaços d'investigar segons les metodologies que s'anaven implantant per tot arreu i d'introduir-hi noves generacions del país. Schädél rebria els becaris a la seva Universitat de Halle an der Saale i s'ocuparia d'establir llurs plans de treball i dels aspectes materials corresponents. Calgué vèncer dificultats ingents, en les persones i en les estructures. Schädél féu gala d'una tenacitat fora mesura, estava disposat a tot, sempre que el programa previst es dugués a terme. I se'n sortí. Convocat el concurs i fetes les proves, en foren guanyadors Pere Barnils, Antoni Griera i Manuel de Montoliu, que, per fi, el 1908 iniciaren a Halle els estudis previstos, dels quals mossèn Alcover anava informant al seu BDLC. Les coses anaren bé... fins que deixaren d'anar-hi. Aviat els tres becaris començaren de no entendre's amb llur patró i tots plegats visqueren situacions de tibantor. Vistos avui el pro i el contra d'una experiència aleshores inèdita, sempre he cregut que, malgrat tot, el balanç n'era ben positiu: en romangueren unes fèrtils relacions humanes i professionals, tesis doctorals fetes (en català i en alemany), a Barcelona es feren sentir vents nous i, sobretot, restà evident la voluntat de Catalunya de posar-se al corrent en matèries de llengua i de literatura. Si no, per què s'hauria organitzat tot plegat?

4. La romanística assimila, torna a reflexionar i... matisa

Si el Congrés de la Llengua Catalana de 1906 mirava sobretot cap endintre, no deixà d'ésser conegut i valorat pels romanistes de més enllà dels nostres confins. La romanística conreada entre les dues guerres del segle XX (1914-1918 i 1939-1945) aconseguí una categoria que en féu una de les disciplines més prestigioses en les ciències del llenguatge, i els seus professionals rebien de manera sistemàtica informacions sobre les activitats que es duïen a terme en el domini lingüístic català. Heus-ne ací algunes mostres: publicacions de lingüística catalana i en català, un esplet de literatura catalana que feia goig de veure, edicions de textos medievals, l'obra gramatical i normalitzadora empresa per l'Institut d'Estudis Catalans (i acceptada per la societat culta), premsa (diaris i revistes) en llengua catalana, gestions raonades (1917 i 1918) per obtenir una autonomia política dins l'Estat espanyol (cosa que denotava la maduresa de la comunitat catalanoparlant), etc. I si la Société Internationale de Dialectologie Romane de Bernhard Schädler (1909), tenia un nom català (més ben dit, balearic: Alcover) entre els seus càrrecs administratius, en el primer Congrés de la nova Société de Linguistique Romane (SLiR) (fundada el 1924 per Adolphe Terracher i Oscar Bloch), que el 1928 aplegà a Dijon unes poques dotzenes de romanistes, tampoc no hi faltava un nom català (ara, de la plana de Vic: Griera). No havien de dir quelcom, tots aquests símptomes, als insignes romanistes dels anys vint del segle XX? I no oblidem que la mitja dotzena de símptomes que acabo d'adduir són fàcilment multiplicables per un alt coeficient, com jo podria fer ara mateix, si temps tenia.

Tot plegat feia que, en el decenni 1920-1930, la llengua catalana fos ben atesa dins les universitats europees, que els romanistes de pertot s'hi familiaritzessin i que, malgrat que tothom hauria tingut per supèrflua la pregunta, si algú s'hagués demanat si aquest ja tan difós català era realment una «llengua romànica» més, la resposta hauria estat *gairebé* universalment afirmativa. Per què dic només *gairebé*? Calia no oblidar la vella posició denegatòria del mestre Meyer-Lübke: «el català no era una llengua, sinó (només) un dialecte del provençal». I bé, una altra vegada la nostra estrella protectora es posà en moviment. És sabut que Alemanya, vençuda el 1918, visqué una dura postguerra, una de les manifestacions més estridents de la qual fou una implacable inflació del marc, que cada dia perdia més valor i obligava els ciutadans a desprendre's de coses que estimaven per tirar endavant. En aquesta situació tan delicada, Joaquim Balcells, catedràtic de llatí de la Universitat de Barcelona i bon amic de Meyer-Lübke, disposà les coses perquè aquest i la seva família s'establissin en una casa que aquell posseïa a Alforja (Baix Camp), on passaren bona part de l'any 1923. Actiu i agraït, Meyer-Lübke estudià i llegí en arxius i biblioteques, féu conferències en diverses ciutats i, la cosa més important per a nosaltres ara, redactà *Das Katalanische*, llibre que aparegué el 1925 a Heidelberg. En aquest llibre, l'il·lustre romanista reconeixia sense ambages que el català era una llengua romànica independent, que gravitava, això sí, en el món gal·loromànic. Fou el gran canvi d'un

gran mestre. Que Meyer-Lübke prengués posició sobre la situació del català dins la Romània resolgué la qüestió d'una faisó molt determinant per a bon nombre de romanistes.

Hi hagué més, encara. Casualment la publicació de *Das Katalanische* de Meyer-Lübke (1925), que beneïa el gal·loromanisme del català, fou seguida, pocs mesos després, per la d'*Origines del español* de Menéndez Pidal (1926), que, en assignar al català el paper de *pendant* del gallec dins la península Ibèrica, no feia sinó defensar el seu iberoromanisme. El fet que dos romanistes eminents haguessin coincidit en el temps a interpretar de manera oposada la filiació romànica del català desencadenà, a partir de 1926, una activa polèmica lingüística, en la qual prengueren part molts especialistes des de gairebé totes les revistes de romanística. La dita polèmica féu créixer l'interès per la nostra llengua i la bibliografia a ella relativa, sense que hom pogués atribuir-ho a mires interessades dels seus responsables. El prestigi de la *llengua* catalana restava assegurat per anys i més anys.

5. Els romanistes i la llengua catalana, avui

La filologia catalana interessava. El cinquè Congrés de la SLiR (i l'últim abans de la Guerra Mundial de 1939-1945) tingué lloc a Niça el 1937, on es trobaren dues generacions de la lingüística catalana: Antoni Griera, per un costat, i Ramon Aramon i Serra i Joan Coromines, per l'altre. Testimonis presencials estrangers em digueren més d'un cop que les activitats i els plans de treball dels barcelonins eren valuosos i feien de bon escoltar. Però després, de nou la guerra, la interrupció dels contactes internacionals, la difícil represa de la vida col·legial... La interrupció de la vida acadèmica produïda pels efectes de la gran contesa (1939-1945) fou la més inclement (per les relacions humanes afectades), la més duradora (vuit anys d'espera anguniosa, fins al Congrés de Barcelona de 1953) i la més dubtosa (per les incerteses sobre com es dirimiria). I per als qui fórem organitzadors d'aquest Congrés, reconec que passàrem dels llimbs d'allò que, incert, només ens arribava per boca d'altri (respecte a un problema intern francès) a la doble joia *a*) de contribuir a salvar la Société de Linguistique Romane i *b*) de celebrar un imparable Congrés (sobretot) de català i (en molt bona part) desenvolupat en català, en la foscor de la dictadura de Franco, quan allò que aquest més temia eren els actes fets a l'empara de la ciència internacional. És ben cert que el 1953 la nostra estrella protectora hagué de foradar negres nuvolades perquè poguéssim somriure a la llengua del beat Ramon Llull. Però les foradà.

Bé cal que expliqui resumidament els fonaments de la nostra doble joia. Acabada la conflagració, la Société de Linguistique Romane no podia readquirir el ritme normal de vida, perquè dos membres (francesos) del *Bureau* es negaven a seure junts en una reunió, per raons polítiques. El funcionament de la Société quedà, doncs, bloquejat durant llarg temps, cosa que ajornava *sine die* la convocatòria d'un congrés i paralitzava l'admissió de nous membres.

Qualsevol intent de normalització que hom fes a París era picar en ferro fred. Els amics francesos insistien que la solució l'havíem de trobar en un congrés que se celebrés fora de França. Així, aprofitant una efemèride històrica pròpia, la Universitat de Lieja convocà un intítulat Congrés de Philologie Moderne, manera asèptica de dir que es faria per a guanyar temps (però que, més tard, fou incorporat als Congressos de la Société, amb l'ordinal de VI Congrés). Aquest Congrés tingué lloc el 1951, a la dita ciutat belga. Jo no vaig assistir-hi, però vaig tenir-ne informació fefaent: la seva celebració féu madurar el problema polític pendent, car els dos membres recalcitrants del *Bureau* acceptaren, per fi, que fossin nomenats dos «membres adjunts» que els representessin a les reunions (si ells dos no hi assistien). L'acord era concloent, per tal com implicava que la Société podria convocar congressos i admetre nous socis. «Ara és la meua!», pensà Antoni Grieria, que tota la vida havia sospirat per dur el Congrés de Romanística a Barcelona. La resta, que ja endevineu, fou joc de poques taules. A l'assemblea de Lieja només arribà una proposta per a un nou congrés: la de Grieria per a Barcelona, que fou acceptada per una gran majoria (amb un sol vot en contra). Allí mateix quedà nomenat un Comitè Internacional del VII Congrés, que presidia Mario Roques (París), i que proposà, com a tema general del nou Congrés: «El domini lingüístic català en relació amb les llengües iberoromàniques i gal·loromàniques». Aquest VII Congrés tingué lloc a l'abril de 1953, a la Universitat de Barcelona, i era el primer que se celebrava a la península Ibèrica. Els organitzadors prenguérem les precaucions del cas i la llengua catalana s'hi féu sentir obertament i espontàniament com a llengua d'exposició i de debat, penso que per primer cop a la Universitat des de 1939, en companyia del castellà, del francès i altres llengües romàniques. És cert que, clausurat el Congrés, tornàrem al monolingüisme del castellà, però no és menys cert que la jugada havia estat positiva i ben comentada, i que encara avui és verificable en els dos volums d'actes, publicats el 1955. Pel que fa a la sort de la Société de Linguistique Romane, els organitzadors del Congrés barceloní ens posàrem al servei del grup fàctic de romanistes que treballaven per normalitzar-la (sobretot John Orr i Pierre Gardette). Cap a la fi del dinar que ens havia congregat al claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès, se sentí la veu estentòria de John Orr: «*est-ce que vous m'entendez?*». Tothom callà i Orr explicà que, superats els destorbs que ho havien impedit fins aleshores, els congressistes que desitgessin d'inscriure's com a membres de la Société de Linguistique Romane podien signar en uns fulls que passarien per les taules els estudiants que ens ajudaven en les tasques del Congrés. Signaren un bon nombre dels assistents i ho feien, doncs, mentre es trobava en curs el Congrés de la restauració: la Société de Linguistique Romane estava salvada. Aquesta era una altra fita en el procés de reforçar una bona anomenada de la llengua catalana entre els romanistes de l'època.

A partir de 1953, augmenta sens parar el nombre de persones que es consagren a la recerca, a l'ensenyament i a l'alta divulgació de la llengua catalana. Els romanistes fan cas com correspon de la lingüística catalana. No haig de donar-ne detalls. Ara m'estimo més d'esmentar

un fet concret de la romanística d'avui que ens preocupa. Un fet important i allisonador, que palesarà, per un costat, el balanç positiu d'un excel·lent segle de filologia catalana, però, per l'altre, que no podem abaixar la guàrdia, sempre atents davant certs paranys subtils que ens fan laboriosos els camins de la llengua.

En certa manera, l'actitud dels romanistes sobre la llengua catalana, que hem procurat d'escair des de la naixença de la romanística i que ja prenia cos en el *Grundriss der romanischen Philologie*, de Gustav Gröber (1888) (§ 1), culmina en els nostres dies en una obra que simbòlicament ens retrotreu, un segle després, als seus primers passos. En efecte, quan semblava que el meravellós desplegament de la matèria durant els cent anys transcorreguts feia impensable una mena de *mise à jour* d'aquella venerable enciclopèdia, tres romanistes d'avui organitzaren una obra col·lectiva que oferís una síntesi de l'estat actual de la nostra disciplina. Aquests intrèpids romanistes són: Günter Holtus (Göttingen), Michael Metzeltin (Viena) i Christian Schmitt (Bonn). L'obra és la següent: *Lexikon der romanistischen Linguistik* (LRL), Tübingen, 1988-2005 (vuit volums en dotze toms). El volum 2 és dedicat, en dues meitats pràcticament iguals, a l'occità i al català. Remarcaré que en la dotzena d'articles que es refereixen al català, tres quartes parts dels autors pertanyen al domini lingüístic català (i la resta són estrangers especialistes en temes catalans) i, encara, el català també és tractat sovint en articles d'altres volums, consagrats a temes comuns a tots els romanços. L'obra és prou coneguda i no cal que m'hi entretingui més. Sí, però, que no podia deixar d'esmentar-la, perquè posa de manifest l'atenció de què és objecte la llengua catalana per part dels romanistes d'avui com d'ahir i el mirament amb què filòlegs i lingüistes del nostre país són cridats a col·laborar en empreses d'alta categoria, com aquest *Lexikon*.

Tanmateix, les coses humanes són ineluctablement imperfectibles. La satisfacció amb què hem aollit el *Lexikon* s'ha vist entelada quan hem sabut que els seus editors, per unes raons aparentment tècniques, han dividit *de facto* les llengües romàniques en dos grups: les que són enteses com a *normals* (portuguès, castellà, francès, italià i romanès) i les que ells, en correcció llatí, anomenen *linguae minores* (són les dotze següents: gallec, asturià / lleonès, aragonès / navarrès, català, occità, sard, cors, romanx grisó, ladí de les Dolomites, friülà, istroromanès i dàlmata). Amb sinceritat hem de dir que ens dol d'allò més de veure el català al segon grup, no per sensibilitat, sinó per objectivitat. No deixa d'ésser sarcàstic que l'única revista del ram que ha dedicat un article al *Lexikon* (amb un text cedit, d'altra banda, pels seus mateixos editors) siguin els *Estudis Romànics* de l'Institut d'Estudis Catalans, que s'expressen en una llengua que no és *minor*, sinó ben *normal*. La cosa greu és que tot un segle pletòric d'activitats en la romanística catalana no hagi servit per a modificar el quadre de les llengües romàniques de cap a 1888. Pel que es veu, segons alguns successors moderns de Friedrich Diez, Gustav Gröber, W. Meyer-Lübke i d'altres, les llengües romàniques *indubtables* continuen essent cinc (i noteu, de més a més, que ara n'ha desaparegut l'occità, perquè el vell provençal ja no suscita avui l'atractiu que fa cent anys tenien els trobadors medievals).

Ja sabem que el català no es pot comparar en tot amb les esmentades llengües *normals*. Ara bé, la singularitat d'una llengua no depèn del nombre dels seus parlants, ni dels diaris que s'hi publiquen, etc., sinó dels seus trets qualitius. I, tal com funciona la vida moderna, sens dubte la qualitat més valorada en una llengua per assegurar-li la singularitat, no és estranya a la llengua catalana, que la tenia, i ben guanyada, i en visqué dignament fins a la fi del segle XV. Aleshores li fou llevada contra la seva voluntat i, així, desqualificada, ha viscut cinc segles anhelant de recobrar-la, acostant-s'hi i tot, però sense aconseguir-ho. D'ací que avui aquesta llengua catalana comparteixi la vida escapçada de les altres onze *linguae minores*, entre les quals, ben mirat, és la que es troba més a prop de redimir-se'n. De totes maneres, és trist de constatar que, àdhuc en medis científics, la presència o la manca de sobirania política determinin la categoria de les llengües!

No voldria acabar sense una crida esperançada. La nostra estrella protectora està bon xic cansada d'advertir-nos i d' aconsellar-nos davant les nuvolades de ponent, sempre de ponent. Ara li ha vingut de nou el canvi meteorològic que ha provocat el d'altra banda magnífic *Lexikon der romanistischen Linguistik*, i no li sembla que presagiï mal temps. També jo m'he tornat a mirar les pàgines que he escrit i que heu escoltat i arribo a concloure'n que entre tots desfarem el malentès: tant un segle reblert de textos (literaris, culturals, socials, etc.) en una impecable llengua catalana, com aquest mateix segle, saturat de lingüística i de filologia catalanes i desenvolupat per part nostra amb ganes de fer-ho bé i —per què no dir-ho?— amb encerts professionals reconeguts, i comptant encara amb l'ajut assidu i eficaç dels romanistes forans, que tant hi han aportat, confirmen que el pacte al·legòric (professional i amical) subscrit ara fa cent anys entre les dues bandes (catalana i romànica), arran del Congrés que commemorem, valia la pena i que s'ha justificat amb l'obra realitzada. Una obra que s'imposarà i que estic segur que farà que la llengua catalana, ara titllada de *minor*, retorni al lloc que li toca entre les seves germanes, les altres llengües romàniques *normals*. Per nosaltres no es perdrà. Amén.

El Congrés de 1906, un horitzó per al valencianisme

Vicent Pitarch

Plantejament

És convenient que comence la intervenció desvetlant el sentit que atribuesc a la metàfora *horitzó*, incorporada al títol. I bé, la percep en dos sentits: d'una banda, l'horitzó suggereix distància, allunyament; i, d'una altra, connota també perspectiva, opció de futur. Sens dubte, el Congrés de 1906 fou un esdeveniment que va produir-se distant de la societat valenciana, en molts aspectes (geogràfic, institucional, cultural i emocional); tanmateix la seua influència, tímida i bàsicament indirecta, acabaria per deixar-se sentir —fins i tot, esdevenir decisiva— dins els rengles del valencianisme aleshores emergent. Sobre tots dos elements que constitueixen aquesta mena de paradoxa (això és, el congrés ignorat per la societat i alhora influent damunt el valencianisme) versa la conferència que ens ha congregat ací.

D'acord amb aquest plantejament, doncs, se'ns obrin dos interrogants bàsics: *a)* per què fou tan esquifida la presència valenciana al Congrés de 1906?, i *b)* quin ressò va assolir aquest damunt la societat valenciana? La primera qüestió ens empeny a situar-nos al davant del panorama social valencià vigent a les acaballes del segle XIX, una opció que suggereix de revisar els esquemes mentals que mantenim respecte de la Renaixença que va produir-se al sud de la Sènia i la seua significació. La segona pregunta ens durà de manera directa a repensar

l'aparició del fenomen social força engrescador que fou el valencianisme polític. Convindrà, doncs, que dediquem un espai plausible del nostre temps a repensar el context sociopolític valencià de l'època que va tenir lloc el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

D'entrada, podem avançar que la presència valenciana al Congrés fou no solament minsa, sinó àdhuc desconcertant. De fet, els únics quinze congressistes valencians constitueixen una nòmina irrellevant al costat dels tres milers llargs que van integrar la llista del Congrés. La dada esdevé més negativa encara si tenim en compte que la participació personal dels valencians en els treballs del Congrés quedà reduïda a una sola comunicació, la que hi féu el pare Lluís Fullana. Tot plegat no deixa de ser una contribució desmesuradament per sota de la illenca, i àdhuc inferior a la constituïda pels tres comunicants nord-catalans (Casaponce, Delpont i Blazy) i als dos algueresos (Palomba i Ciuffo); tan sols la Franja de Ponent hi quedava per darrere dels valencians, en aquest aspecte. En tot cas, l'estretor d'aquestes dades pot resultar mitigada per l'elevada representació honorífica, per l'«adhesió» de l'entitat València Nova i per la presència de Lo Rat Penat, que hi compartia els honors de la tribuna presidencial, en la persona de Teodor Llorente.

Fet i fet, la presència valenciana —raqüítica en el nombre de congressistes i en la qualitat de llurs aportacions— palesa com fou de notable la distància que s'interposava entre aquesta societat i la celebració del Congrés. Tot i això, aquest acabaria constituint un horitzó de futur per al País Valencià en els sentits següents:

a) *la unitat del català*: no sols constituïa un dels principis angulars del Congrés, sinó que alhora aquesta condició hi era reconeguda solemnement pel valencianisme oficial de l'època, això és, pel portaveu de Lo Rat Penat, el qual augurava, a l'acte inaugural, unes sessions esplendoroses «per la llengua comuna»;

b) *l'exigència de rigor*: enfront de l'erm que representava la investigació filològica valenciana, la qual havia caigut en mans de gramàtics insolvents (que podem exemplificar, per exemple, en el diletant Josep Nebot), els treballs del Congrés obrien l'alternativa d'aplicar mètodes científics a l'estudi de la llengua i alhora de plantejar amb rigor el problema peremptori de la normativització; i

c) *la planificació lingüística*: vet ací l'horitzó més lluminós amb què la llengua catalana es mostrava a la pròpia societat, la qual, a començament del segle XX, ingressava en la modernitat, un horitzó que albiraven amb nitidesa i convicció els moviments regeneradors aplegats a l'entorn de València Nova i de l'Assemblea Regionalista de València, posem per cas, tots els quals compartien el repte de conquerir l'oficialitat del català a la societat valenciana.

Destinatari, el cercle social de la Renaixença

A començament del segle XX, els únics destinataris possibles de la convocatòria d'un Congrés Internacional de la Llengua Catalana es limitaven, al País Valencià, als cercles reduïts de per-

sones sensibles al fenomen de la Renaixença; de fet, al modestíssim món de Lo Rat Penat i les seues connexions. En conseqüència, en va tractaríem de copsar l'abast de la participació valenciana al Congrés de 1906, si no érem capaços d'aproximar-nos a la realitat amb què es produïa el fenomen renaixentista en terres valencianes.

La Renaixença valenciana —que havia manifestat una embranzida considerable gràcies a la generació romàntica, així com al corrent popular que s'expressava a través de plects de fil i canya, col·loquis i auques—, durant el darrer terç de la dinovena centúria es focalitzarà en Lo Rat Penat. Recordem que la venerable «societat de amadors de les glòries valencianes» fou fundada, l'any 1878, a l'Ateneu Casino Obrer de València, per Constantí Llobart, amb el suport d'una colla de joves, engrescats amb el renaixement de «la Morta-viva». La societat naixia, doncs, impulsada per elements de la menestralia urbana, adscrits a una línia política liberal-democràtica.¹ Ben aviat, però, Lo Rat Penat cauria sota el control absolut de Teodor Llorente, la figura visible dels sectors moderats, els quals no havien de permetre que la cultura elaborada en la llengua del poble restés en mans de la Renaixença d'espardenya.

El mestratge, d'altra banda colossal i impagable, de Joan Fuster va deixar-nos la impressió que el moviment renaixentista valencià fou un producte subaltern, raquític i provincià, intensament espanyol i espanyolitzador per obra i gràcia d'una pseudoburguesia conservadora i curta de mires, la qual hauria impedit que el sector llobartià de Lo Rat Penat fes el pas vers una posició clarament nacionalista. Comptat i debatut, la Renaixença valenciana s'hauria situat, segons el diagnòstic fusterià, als antípodes del Principat pel que fa a producció literària i als progressos de la consciència nacionalista; al capdavant, doncs, havia estat un fracàs social i estètic, nacional. Vet ací, però, que aquest clixé fusterià ha estat objecte de retocs significatius per part de la historiografia valenciana actual. Ara som coneixedors que el moviment renaixentista va ser bilingüe al sud com també ho fou al nord de l'Ebre, i la percepció d'Espanya com a referent nacional no era pas substancialment diversa a una banda i a l'altra del nostre riu, un territori en conjunt que compartia amb convicció el sentiment nacional espanyol i, en el millor dels casos, una mena de doble nacionalitat. En definitiva, dins el moviment general de recuperació de la identitat del poble —que és el sentit pregon de la «renaixença»— no eren tan insalvables les distàncies que podia haver-hi entre el Principat de Catalunya i el País Valencià, o les Illes Balears.

1. La tonalitat de la ideologia política que predominava al context fundacional de Lo Rat Penat no implica, ni de bon tros, que el seu fundador projectés el moviment renaixentista circumscrit als sectors socials progressistes. Ben al contrari, Llobart va defensar en termes inequívocs una Renaixença interclassista. D'acord amb uns tals plans no hauria de sobtar el contrast que representen l'acte fundacional de Lo Rat Penat a l'Ateneu Casino Obrer i, tan sols un mes més tard, la vetlada que va oficialitzar la fundació de l'entitat en un marc propi del patriciat urbà com ho era el pavelló municipal de la fira, a l'Albereda de València. Certament, en pronunciar la seua conferència en un tal ambient selecte i institucional, Constantí Llobart degué experimentar que s'acomplia un dels seus grans somnis com a escriptor i valedor de la Renaixença.

En efecte, el bastiment de la Nació espanyola (que implicava la declaració constitucional del castellà com a llengua nacional) era una operació simultània al procés revolucionari liberalburgès, i alhora la construcció de la identitat espanyola esdevenia paral·lela a la formació de les identitats regionals. No oblidem que els liberals foren els capdavanters en la vindicació del patriotisme espanyol. En conseqüència, doncs, Llorente i Llobart, d'extracció social i de posició política antagòniques, no s'oposaven en la concepció nacional, la qual, en definitiva, no podia constituir cap mena de divisòria que s'interposés entre els sectors «progres-sista» i «conservador» de la Renaixença (Archilés i Segarra, 2005).

Justament, la primera etapa de Lo Rat Penat va coincidir amb un procés d'intensa construcció simbòlica de la identitat regional, que culminaria en l'Exposició Regional, de 1909, durant la qual reeixí Teodor Llorente com a l'ideòleg indiscutible del valencianisme oficial.

He considerat que ací podien resultar oportunes les indicacions que acabe d'adduir al voltant de la càrrega simbòlica que aporten elements com la llengua i la identitat nacional a la configuració de l'imaginari col·lectiu. En aquesta mateixa línia d'intent d'aproximació al context ideològic que caracteritzava el País Valencià al moment de ser convocat el Congrés de 1906, hi poden aportar una llum inestimable tres projectes modestos, però suggeridors, producte de la dinàmica renaixentista valenciana i que plantejaven alternatives de redreçament del panorama sociolingüístic ambiental. Tot i la simplicitat i esquematisme de les seues propostes, paga la pena de considerar aquests esborranys primitius de política lingüística. El primer, obra de Constantí Llobart, data de l'època fundacional de Lo Rat Penat i els altres dos (l'un, de Gaetà Huguet, i l'altre, de Faustí Barberà) es feren públics el 1902, gairebé a les portes de ser convocat el Congrés. Paga la pena que fem una referència, bé que siga succincta, a totes tres propostes.

a) La proposta de Constantí Llobart. Fundador de Lo Rat Penat, és la figura capdavantera de la Renaixença valenciana, al costat de Teodor Llorente. Va nàixer a València (1848), de família humil; sense completar els estudis primaris, entrà d'aprenent en un taller d'enquadernació; la seua fou una vida carregada d'infortunis fins que morí (1893) en la misèria (Pérez i Moragón, 2005). Escriptor autodidacta, va assolir un prestigi considerable dins el republicanisme federal.

Del *programa renaixentista* llombartià —que va anar exposant tot al llarg d'una vintena d'anys, exactament des de la seua primera publicació en català² fins a la mort—, interessa que en recollim els aspectes següents:

— Percepció nítida de la catalanitat idiomàtica i reconeixement del rol capdavanter de Catalunya en el procés de la Renaixença:

2. *Niu d'abelles: epigrames llemosins*, València, Josep Peydró, 1872.

No, valencians, no es morta nostra expresiva llengua llemosina, com los seus malhavorats inimichs semblaba desijaben, gracies als generosos esforços de nostres germans de Catalunya y les illes Mallorques, esforços generosos que de hui en avant debem nosaltres ab tot fervor imitar (Llombart, 1878: 11);

los catalans que son mes amants de les còses de sa tèrra, que nosaltres los valencians [...] hui tenen los seus dictionaris, la sehua gramática, los seus periódichs, los seus calendaris, les seues rondalles o novéles, etc. tot per supost, escrit en llengua catalana, qu'en lo fondo es la mateixa valenciana y mallorquina;³

tan pròp com està, moltes llegües pareix que disten de Valencia á Catalunya: Así tot es abandono y desdeny per tot lo de casa; allá tot interés, tot entusiasme y carinyo.⁴

— Conscient de la magnitud del repte de redreçar la situació idiomàtica, invoca en aquesta tasca formidable de la Renaixença la col·laboració no sols dels valencians, sinó del conjunt del Principat i les Illes.

— Atribueix a la llengua la facultat de vertebrar la societat, dins la tradició herderiana que s'implantava arreu dels pobles europeus sense Estat:

Mas no es asunto baladí el cultivo de nuestra lengua; en ella está como encarnado el espíritu de un gran pueblo, y siendo el primero de los elementos que constituyen la existencia esencial y característica de cualquier país, es un deber principal, una sagrada obligación la que todos tenemos de conservar y perfeccionar el materno idioma, inapreciable herencia que nos legaron nuestros venerables antepasados.⁵

— Preveu vehiculats els grans objectius renaixentistes a través d'una *acadèmia* que havia de ser alhora la institució que agrupés i organitzés els escriptors valencians, sense distinció d'adscripcions polítiques. A la tal acadèmia (que bé podria dur el nom de Los Fills de la Mortaviva), hi atribuïa quatre comeses fonamentals: *a*) bastir els tres pilars de la normativització (establir una gramàtica, sancionar una ortografia i revisar el diccionari d'Escrig⁶); *b*) editar un periòdic; *c*) publicar una biblioteca catalana; i *d*) restaurar els Jocs Florals (Escartí, 2005: 143):

D'ella, ab l'activa cooperació d'els intellijents, podrá i xirne una bona gramàtica llemosino-valenciana, que tan utilosa pot sernos; una ortografia, millor que lo breu ensaig que tenim á punt de donar al públich; podriem també empendrer lo perfeccionament de lo *Diccionari* de lo Sr. En Joseph Escrig, que tant podria millorar-se; podriem anar estudiant les reformes hui compatibles en l'estat de nostra llengua; podriem publicar-ne un periódich per de promte, y tal volta, mes enllá, la «*Biblioteca llemosina*», compòsta de les principals obres llemosines, antigues y modernes, que tenim grans desitjos de donar á la estampa. Altra de les còses que podriem durne á cap per medi de l'Academia, serien

3. *Niu d'abelles: epigrames llemosins*, o.c., pròleg, València, Josep Peydró, 1872.

4. *Lo Rat Penat. Calendari llemosí*, 1878, p. 12.

5. «Ensayo de ortografía lemosino-valenciana», 1871. [Climent, 2003: 284].

6. Josep ESCRIG i Constantí LLOMBART, *Diccionario valenciano-castellano*, 1887. [Guardiola, 2005].

los Jochs florals, los quals celebraria ab tot l'aparament qu'en l'antigor sels donaba, y que tant han cridat l'atenció de tota Espanya, en los últims anys qu'en Barcelona es verifiquen.⁷

— Finalment, tampoc no hauríem d'ignorar els esforços, no sols la vindicació inequívoca, que Llombart va esmerçar amb l'objectiu d'aconseguir que el valencià del carrer —tan prolífic en literatura populista— disposés així mateix dels registres formals i produís tota mena de gèneres cultes.

El plantejament renaixentista de Constantí Llombart s'arredoneix amb les aportacions que hi va fer un dels seus prosèlits, Lluís Tramoyeres i Blasco,⁸ en un treball suggeridor, «La lliteratura llemosina dins lo progrés provincial», que va ser premiat amb la Ploma d'Argent als Jochs Florals de València de 1879 i que Llombart va incloure al capdavant de la seua obra mestra *Los fills de la Morta-viva*. Segons Tramoyeres, el moviment renaixentista (la «restauració del llemosí») es vehicula a través de dos corrents, o dues motivacions: «per curiositat», l'una, i «pera vigoritzar lo caràcter del poble», l'altra. Si bé ens hi fixem, la indicació de Tramoyeres ens empeny a distingir una Renaixença *arqueològica* (la restitució de l'idioma com a peça de museu) d'una altra clarament *sociològica*. En aquest sentit, els renaixentistes «per curiositat» serien els erudits i els filòlegs, que aborden la llengua «com element d'erudició», en una comesa que compta amb una incidència social més aviat limitada. De manera clara, Tramoyeres hi opta per la percepció renaixentista que actua «pera vigoritzar lo caràcter del poble», en la qual, per damunt de les consideracions sobre els valors històrics, hi és determinant la funció comunicativa que té la llengua com a vertebradora d'una societat activa, oberta al progrés. Ben mirat, el model renaixentista que reivindica, lluny de propugnar la restauració de monuments lingüístics com a peces de museu, apunta a la reconstrucció de la llengua com a eina de regeneració social:

Restaurarla, es restaurar la llengua materna, perfeccionarla, introduint veus nóves, fentla armoniosa, sintética, polida, disposta á espresar dende lo mes vulgar á lo mes esforçat, dende la filosofia á l'història, dende la poesia á les ciencias y les rondalles, pera que per mig d'ella se puga espresar lo pensament valencià ab originalitat y decor, ab sa nativa gracia y donaire, fentla esturment dialectich y aptituds de la nostra raça (Tramoyeres, 1879: XIV-XV).

Així doncs, i com a continuïtat lògica del seu fil discursiu, Tramoyeres havia d'insistir tot seguit que la «restauració del llemosí», això és, la Renaixença, no ha de limitar-se al sistema lingüístic estricte, sinó que més aviat:

[...] lo moviment llemosí, abraça totes les manifestacions de la vida; dende la llengua á l'art, y dende 'l dret á les costums. Pera que done fruyts, es necessari que no se concrete á punt determinat.

7. *Lo Rat Penat. Calendari llemosí*, 1876, p. 13-14.

8. Lluís Tramoyeres i Blasco (València, 1854-1920), llicenciat en filosofia i lletres, periodista, professor de l'escola de belles arts i arxiver, formà part dels fundadors de València Nova.

Tot quant siga objecte de l'activitat provincial, està dins del seu domini. La perfecció de la llengua, lo teatro, la conservació de tradicions, l'estudi del dret foral, les organitzacions gremials, la economia, la pintura, la educació popular y la música deuen ser objecte d'estudi, de renovació (Tramoyeres, 1879: XV).

Ben mirat, una tal projecció del fenomen renaixentista damunt els diversos àmbits de la cultura, acabava de ser defensada pel mateix Teodor Llorente, en un article en què manifestava la seua disposició a col·laborar amb Lo Rat Penat (Roca Ricart, 2005: 91):

[...] una sociedad, academia, reunión o como quiera llamársele, de buenos valencianos, que se dedicase a estudiar y enaltecer todo lo de Valencia, comprendiendo la poesía y el arte, la historia y la ciencia, los monumentos y las instituciones, cuanto constituye la obra de un pueblo, llenaría una necesidad que se deja sentir vivamente.⁹

Tal com la veig, la distinció que explicita Tramoyeres posa sobre la taula un aspecte suggeridor de la Renaixença valenciana. En efecte, al cercle llombartia —que he representat ací mitjançant un parell de figures ben significatives, el mateix Llombart i el seu incondicional Tramoyeres— s'hi manifesta un fenomen que potser no ha estat prou avaluat, i és l'èmfasi amb què els renaixentistes d'espardenya propugnen la dignificació de la llengua i, encara més, l'abast que hi atribueixen. La qüestió, en efecte, restava plantejada amb nitidesa mitjançant la disjuntiva entre la «curiositat» asèptica i el compromís per «vigoritzar el poble». L'èmfasi i l'abast posats en la vindicació de la llengua no han de considerar-se com una simple qüestió de matís, sinó que més aviat hi esdevenen elements força rellevants que ajuden a establir diferències, pel que respecta a la dimensió de les *conviccions renaixentistes*, entre els diversos integrants de l'estol de versificadors i prosistes que s'adscriuen al moviment de la Renaixença.

Definitivament, hem arribat a superar la visió, que havia esdevingut clàssica, d'escindir la Renaixença valenciana en dos sectors, un de progressista i l'altre conservador, els quals presasament haurien concebut el fenomen renaixentista amb criteris contraposats. Tanmateix, avui sabem que fou elevada la confluència de sensibilitats en aspectes centrals, com ara l'estima del «llemosí» i la seua contribució a la grandesa de la Nació espanyola. Sens dubte, Teodor Llorente va erigir-se aviat en el patriarca admirat i incontestat d'uns i altres, sense discussió, de republicans i silvelistes, de poetes de guant i d'espardenya. En aquest sentit, tothom va acceptar que la Renaixença valenciana fos «apolítica», d'acord amb el disseny imposat per Llorente.

Tot i això, resulta així mateix inequívoc que la defensa, i sobretot la funcionalitat, de la llengua que els renaixentistes vindicaven als seus versos oferia tonalitats sensiblement —àdhuc substancialment— diferents entre els uns i els altres. D'entrada, no fóra correcte

9. T. LLORENTE, «La societat del Rat-Penat», *Las Provincias*, 13.07.1878.

menystenir que Constantí Llobart fou, més que no pas un simple valedor del «llemosí», un partidari decidit d'eleva la categoria social de la llengua que comparteixen el conjunt de pobles de la catalanitat. Fet i fet, la vena renaixentista llobartiana fou més activista i més coherent que no la llorentina (Archilés i Segarra, 2005: 65-66). I al mateix temps, al si del ratpenatisme sovintejaven —potser hi eren majoria— els poetes en valencià de diumenge a la vesprada que compartien l'ofici amb l'opció decidida de sumar-se al procés de castellanització que tot just acabava d'impulsar la burgesia autòctona. I és per aquest cantó que no ha perdut completament la seua vigència el diagnòstic fusterià segons el qual la Renaixença valenciana fou un fracàs. Ho fou, sens dubte, en la mesura que no va ser capaç d'aturar —potser ni tan sols de mitigar— el fenomen castellanitzador emergent. No podem amagar, doncs, que hi havia, en realitat, un ratpenatisme mitologicoretòric (Ricard Blasco va etiquetar el llorentinisme de «valencianisme platònic») enfront d'un altre de sociològic. Ben mirat, el discurs rònegament «erudit» —que en deia Tramoyeres— hi feia una funció inequívoca d'anestèsia damunt les noves inquietuds emergents.

Sobre el vast fenomen de la Renaixença, fa la impressió que hi ha pendent un ampli exercici de reflexió al voltant de la transformació que van experimentar els Jocs Florals, els quals foren restaurats des d'unes certes arrels populars i que tot d'una foren sotmesos a la intervenció burgesa. Siga com siga, la distinció de sensibilitats renaixentistes que va esbossar Tramoyeres acabà per produir al si del procés renaixentista la revolta de València Nova,¹⁰ que aportava un nou rumb dins els projectes polítics del país i, doncs, unes reivindicacions renovades, realment operatives, en l'àmbit de la comunicació social.

b) Dues propostes renaixentistes de començament de segle XX. Després d'haver fet una incursió en el projecte d'actuació renaixentista que va plantejar Constantí Llobart, ara ens hauríem de situar davant les dues propostes que van llançar, en aquesta mateixa direcció, dos continuadors seus, Gaetà Huguet i Faustí Barberà. Curiosament, totes dues coincidiren, en termes estrictes, en el temps: daten del 1902.

Gaetà Huguet i Brevia¹¹ (Castelló de la Plana, 1848-1926), un dels comerciants més dinàmics al nord valencià de les acaballes dels segles XIX i XX, fou company i coreligionari de

10. L'any 1904, una colla de joves poetes inconformistes amb la trajectòria de Lo Rat Penat fundaren la societat valencianista València Nova; juntament amb el promotor principal, Josep M. Puig i Torralva, en foren fundadors Francesc Badenes i Dalmau, Ramon Andrés Cabrelles, Eduard Boix, Isidre Torres, Francesc Costell i Lluís Tramoyeres. Posteriorment, s'hi incorporà Faustí Barberà, que n'esdevindria president. El 1906 publiquen el butlletí *València Nova* i l'any següent promouen la Primera Assemblea Regionalista Valenciana, inspirada en Solidaritat Catalana. Els elements més radicals acabarien integrant, l'any 1908, la Joventut Valencianista.

11. Vegeu J. L. HERRÁIZ i P. REDÓ, *Republicanisme i valencianisme (1868-1938): la família Huguet*, Castelló de la Plana, Publicacions de la Universitat Jaume I, 1995.

Constantí Llobart i militant, per damunt de qualsevol altra opció, de la causa valencianista. Va exposar els fonaments de la seua proposta per a la Renaixença valenciana en l'article «Notes valencianistes», que publicà a la revista local *Ayer y hoy* (1902). Tot manifestant la seua esperança en el progrés del «renaixement literari valencià», proclama amb contundència que aquest moviment no serà satisfactori mentre la llengua no vehicule la totalitat dels àmbits de la comunicació social, això és, l'intel·lectual i el religiós, l'escola, l'administració pública, el comerç i l'agricultura, les societats econòmiques i tota mena d'entitats d'àmbit valencià:

[...] voldríem vore lo moviment llenguístich valencià ensenyorejat de totes les manifestacions intel·lectuals de la nostra regió, reconquistant lo púlpit en l'església; un siti honrés en l'escola pública; anul·lant l'injust bandejament de qu'en es víctima en los municipis, diputacions, cambres de comerç y agrícoles, societats econòmiques y tota classe d'organismes que no siguen rònega y exclusivament nacionals.

Creem puix, qu'es hora d'imprimir nou y vigorós impuls á d'aquest moviment encarrilantlo per amplex vies y donantli orientacions que responguen á les necessitats reals de la vida. No n'es prou que los nostres poetes escriguen versos valencians, y qu'el nostre poble parle valencià. Si pretenem vigorisar la nostra raça, conservar lo carácter típich que la Naturalea y l'història donen al pòble nostre, cal que lo conexement del nostre llenguatge litterari forme part integrant de l'educació de tot valencià mijanament cult (Huguet, 1902: 31-32).

Sens dubte, el manifest programa de Gaetà Huguet era ambiciós i rigorós. De fet, «no n'es prou que los nostres poetes escriguen versos valencians», ni tan sols «qu'el nostre poble parle valencià». Definitivament, les condicions històriques no permetien que el patrici Huguet vindiqués amb nitidesa l'hegemonia de la llengua nacional, però sens dubte hi reclamava unes condicions d'avantguarda. I val a dir que, en el cas personal seu, la proclama no tenia res de retòrica.

Naturalment, a la base de la política lingüística que dissenyava Gaetà Huguet hi havia l'elaboració d'«una bona gramàtica», a més de la redacció de textos escolars, tals com un catecisme de la doctrina cristiana, sengles epítoms d'història i de geografia del país i un tractat breu d'agricultura (Huguet, 1902: 33-34).

De vocació política, com Huguet i Llobart, Faustí Barberà i Martí (Alaquàs, Horta, 1850-València, 1924) fou doctor en medicina, pioner en el tractament de la psicosis i la psicoteràpia i investigador en l'educació de deficients físics i psíquics. Com a màxim exponent del moviment rupturista amb Lo Rat Penat, fou elegit president de la societat València Nova, així com de la Primera Assemblea Regionalista de València (l'intent d'aclimatar al País Valencià el projecte de Solidaritat Catalana). Per la seua condició de vicepresident de Lo Rat Penat, i atès que el president, Honorat Berga, acabava de dimitir del càrrec, va haver d'inaugurar les sessions de l'entitat, el dia 7 de desembre de 1902, amb un discurs que ha estat unànimement con-

siderat el germen immediat del valencianisme polític¹² (anomenat «regionalisme», d'acord amb la terminologia de l'època). La publicació d'aquest text fou rebuda per mossèn Alcover en els termes següents:

L'opuscle del Dr. Barberà ofereix filològicament un interès particular perquè son autor ha tengut el bon sentit d'escriure'l en pur valencià, ficant-hi moltes de les formes característiques i peculiars del llenguatge vivent d'aquelles regions. Així ho haurien de fer tots els escriptors valencians: fugir de tot castellanisme, conservar-se ben valencians de llenguatge i d'esperit; refer i suplir les deficiències de mots i de formes acudint als tresors imponderables de llurs clàssics, que són l'honor de la literatura catalana. No, no els demanam que catalanegin, això és, que copiïn el parlar de Barcelona. No han de catalanejar; han de valencianejar (Moll, 1962, 21).

El discurs, en definitiva, constituïa una alternativa radical a la inanitat en què havia caigut el ratpenatisme, damunt el qual llança la consigna de la politització oberta:

En una paraula, Lo Rat Penat deu fer valencianisme aclarint la intel·ligència y encenent lo sentiment (Barberà, 1910: 18).

Pel que fa en concret a la qüestió de la llengua, el plantejament bàsic de Faustí Barberà es concentra en els aspectes següents:

— Enfocament rigorós i vindicació abrandada de la funció social de la llengua, el factor identitari per excel·lència:

[...] la característica més culminant que tenim, el distintiu valencià que més guèrra ha sofert y el que victoriós se sosté gracias al poder conservador del nostre poble (Barberà, 1910: 23).

— Declaració nítida de catalanitat:

... la fraternitat entre'l Rosselló y Catalunya y'ls demás païssos de llengua Catalana (Barberà, 1910: 10).

En aquest sentit convé remarcar la puntualització que l'autor fa sobre la noció de dialecte:

[...] com el valencià, si es dialècte, he hu ha d'esser de la llengua catalana, may del castellá (Barberà, 1910: 23).

— Recrimina als escriptors populistes la manipulació grotesca i denigradora que fan de la llengua del poble; i, en contraposició, propugna una tasca de «purificació de la llengua», que hauria de plantejar-se dos objectius centrals: *a*) bandejar les expressions grolleres i *b*) eli-

12. Amb esmenes i addicions, el discurs fou editat vuit anys més tard, amb el títol *De regionalisme i valentinicultura. Discurs vell i comentaris nous* (Barberà, 1910). Daniel Sala (Martínez Roda, 2000: 117) atribueix al discurs el títol original de «La misión de Lo Rat Penat frente al problema del regionalismo».

minar del registre gràfic les lletres i signes manllevats al castellà, que són impropis de la nostra ortografia (Barberà, 1910: 29).

— Denuncia en termes enèrgics la deserció idiomàtica:

Es molt odiós vore dins families valencianes de veritat y d'arreal, cóm els pares, per atre costat persones de bòn discurrir, per seguir la mòda ridícola y antirraccional, no deixen ni tan sòlament que les criaes parlen en valencià als *sinyorets* (Barberà, 1910: 26).

— Exigeix l'ús del valencià arreu de les «nòstres Corporacions populars» (Barberà, 1910: 32), així com la recuperació de la llengua al sistema educatiu.

— Fet i fet, Lo Rat Penat, d'acord amb el programa del seu vicepresident Faustí Barberà, ha d'inculcar en els valencians i

[...] fer-los entendre que no sòlaments tenen el dret á la seua llengua, sino el deure de usarla (Barberà, 1910: 28).

Heus ací una proposta de política lingüística que s'avançava en termes notoris a la realitat del seu temps, tan avantguardista que el pas d'un segle llarg no ha estat prou perquè haja estat incorporada a l'Estatut d'autonomia.

En editar el seu discurs —al cap de quatre anys de la celebració del Congrés de 1906—, Faustí Barberà posava èmfasi en la catalanitat de la llengua dels valencians, alhora que feia ostentació d'amistat amb mossèn Alcover:

Recomane als llectors, á propòsit de nòstra llengua, que no deixen de fulletjar l'òbra titulada «Questiões de llengua y lliteratura Catalana», escrita per lo distinguit filòlech mon respectable amich D. Antòni M^a. Alcover. Palma.- 1903 (Barberà, 1910: 30-31).

Arribats en aquest punt, ens pot resultar clarificadora una visió panoràmica sobre la qüestió de la llengua, tal com es manifestava a la societat valenciana en general, i especialment als sectors adscrits al fenomen de la Renaixença, amb el benentès que aquesta percepció ha de resultar determinant per copsar la incidència que havia de tenir el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana damunt el País Valencià. En termes esquemàtics, doncs, el panorama sociolingüístic valencià a l'època del Congrés presentava el perfil següent:

— El moviment renaixentista, que comptava amb gairebé un segle de vida, començava a esllanguir-se, ofegat en la seua inanitat. Com a reacció hi sorgia el valencianisme polític.

— La Renaixença acabà sent hegemonitzada per Lo Rat Penat, l'origen del qual es vincula al procés renaixentista de Catalunya. Per damunt del prestigi que s'hi guanyà el fundador, Constantí Llobart, aviat s'erigí com a exponent incomparable del ratpenatisme Teodor

Llorente, a través del qual la burgesia assolí de sufocar les arrels populars amb què fou projectada l'entitat.

— Entre els renaixentistes del Principat i els del País Valencià (i de les Balears, si bé en menor escala), les relacions sempre foren fluïdes i constants. Els processos de col·laboració (de «confraternitat») entre els territoris a una i altra banda de l'Ebre eren força més sovintejats del que sembla indicar la presència valenciana a les sessions congressuals del 1906. D'altra banda, des de València fou constant el reconeixement de la tasca impagable a favor de la llengua comuna que duïen a terme els renaixentistes de Barcelona, i també de Mallorca.

— Els màxims exponents de Lo Rat Penat (Llorente i Llombart,¹³ al capdamunt) mai no dubtaren de la unitat de la llengua catalana, si bé tampoc no s'estaren de cedir a la pressió ambiental que tot sovint els empenyia a manifestar-s'hi en termes opacs o confusionaris, el més estès del qual fou el de «llemosí». El pare Lluís Fullana simbolitza el cas d'aquells autors que, havent començant amb el convenciment de la unitat de la llengua, acaben negant-la, sovint per motius extralingüístics, una conducta que serà la causa del refredament de les relacions entre mossèn Alcover i el pare Fullana.

— D'altra banda, Josep Nebot o Gaetà Huguet representen el sector oposat a la catalanitat de la llengua dels valencians, el qual estaria integrat, d'acord amb el diagnòstic de Llorente, per «los más de los escritores del día» (Ferrer, 2004: 145).

— La migradesa dels treballs filològics va constituir un dels dèficits notoris del moviment renaixentista valencià, una situació que era denunciada el mateix any 1906 per Teodor Llorente (Ferrer, 2004: 82, 139-141) i, més tard, per Gaetà Huguet¹⁴ i per T. Llorente Falcó,¹⁵ posem per cas. El prestigi de gramàtic que assolí el pare Lluís Fullana sols és comprensible des d'una societat aliena a la recerca filològica de l'època. Com a valor excepcional comptàvem aleshores amb el canonge Roc Chabàs.

— A les acaballes del segle XIX, la burgesia valenciana, sobretot a les ciutats de València i Alacant, tenia força avançat el propi procés de castellanització, que aviat produirà efectes de

13. Per exemple, a l'*Ensayo de ortografía lemosino-valenciana*, publicat a la 3a ed. (1887) del *Diccionario valenciano-castellano*, de Josep ESCRIG (el *Diccionario Escrig-Llombart*), Constantí LLOMBART s'hi acull, en més d'una ocasió, al recurs de «nuestra lengua», amb valor inequívoc de catalanitat, una expressió que tindrà el seu doble en la «llengua comuna» que farà servir Vicent Mancho en l'acte inaugural del Congrés.

14. En una carta (de 29.12.1908) a Teodor Llorente, Gaetà Huguet s'hi lamentava: «¿Hi ha filolechs a la nostra terra que coneguen les llengües mares y les franceses é italianes germanes; que hagen fet estudi conciensut dels nostres classichs y del parlar dels nostres pobles hon l'influencia castellana no sia sentida? Ho en dubte. Si no tenim aquests elements caldrans crearlos» (Teodor LLORENTE FALCÓ [ed.], *Epistolari Llorente. Correspondència rebuda de 1861 a 1911*, v. II, *Cartes de llevantins (1901-1911)*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1929, p. 259).

15. «No s'han distinguit mai els valencians per sos estudis filològics de la seua llengua» (Teodor LLORENTE FALCÓ, «Pròlec», a L. FULLANA, *Gramática elemental de la Llengua Valenciana*, València, 1915, p. 8).

mimesi damunt de sectors urbans subalterns. Mentrestant, les masses populars mantenien uns índexs força elevats d'analfabetisme i una rotunda lleialtat lingüística, que no era incompatible amb la difusió de nombrosos prejudicis idiomàtics.

— Contra la deserció lingüística s'alçaren veus vigoroses, alhora que la Renaixença valenciana va conèixer projectes ambiciosos (que hem exemplificat en Constantí Llobart i Lluís Tramoyeres, Gaetà Huguet i Faustí Barberà) per a reconduir la situació sociolingüística.

El context sociocultural valencià que acabem de descriure va ser precisament el destinatari de la convocatòria del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

El Congrés

El maig de 1905, mossèn Alcover tornava a València, on pronunciava una conferència a l'Associació Regional de Societats Obreres Catòliques —presidida, per cert, per sis bisbes—, en la qual exposà la necessitat d'estudiar la llengua catalana, així com les altres tres llengües hispàniques, mitjançant la redacció del diccionari i de la gramàtica integrals de la llengua. (Recordem que ajornava l'estudi de l'ortografia per a més endavant.) La ciutat del Túria no li era gens estranya, al canonge manacorí. De fet, tot just publicada la *Lletra de convit* (1901), començava les primeres «eixides» al País Valencià, els anys 1901 i 1902, amb l'objectiu de promocionar-hi l'Obra del Diccionari. Tal com explicaria seixanta anys més tard el seu deixeble F. de B. Moll —a la conferència de clausura del curs de Lo Rat Penat—, mossèn Alcover durant els seus viatges

[...] fou rebut pertot com un heroi i proclamat apòstol de la nostra llengua. Els seus viatges no eren solament d'estudi, sinó també de propaganda, en la qual predicava els principis d'unitat lingüística de tots els territoris que visitava (Moll, 1962₂: 14).

Així doncs, amb els treballs de l'Obra del Diccionari, el prevere incombustible començava a enginyar una magna reunió que hauria d'aplegar estudiosos de la llengua catalana per tal de tractar-ne la sintaxi, una iniciativa que exposà el 25 de gener de 1904, en la conferència que pronuncià a l'Ateneu Barcelonès. Aquest projecte alcoverià ben aviat n'eixamplaria els horitzons i, per indicació de Bernhard Schädel, així com d'Antoni Rubió, assoliria el perfil d'una assemblea científicopatriòtica d'àmbit internacional. Per descomptat, mossèn Alcover en fou sempre l'ànima i la iniciativa; i no cal dir-ho, el president indiscutible. Precisament, al discurs de l'any 1961 a Lo Rat Penat, que acabe de citar, F. de B. Moll al·ludia al Congrés de 1906 amb aquests termes:

En aquella ocasió quedà consagrat Mn. Alcover de manera apoteòsica com a capdavanter del moviment d'integració cultural de totes les terres de la nostra llengua (Moll, 1962₂: 15).

Al capdavant, la Comissió Tècnica (integrada per Antoni M. Alcover, Antoni Rubió i Lluch, Jaume Massó i Torrents, Josep Pijoan i Joaquim Casas-Carbó) faria pública la convocatòria de la magna assemblea, a la qual assignava dos objectius precisos:

a) «Cal, donchs, ara que la llengua catalana ha recobrat la seva dignitat literaria, que'ns afanyèm a estudiar-la tecnicament en la seva íntima estructura» (PCILC, 1908: 13).

b) «El Congrés s'ocuparà, donchs, del desenrotllament dels estudis filològics a Catalunya. Tractarà, ademés, de les qüestions històriques y literaries que ab la llengua estiguen relacionades, y pensarà en proveir a la defensa y estensió d'aquesta nostra estimada llengua catalana» (PCILC, 1908: 14).

Heus ací, doncs, que els dos objectius angulars del Congrés (l'estudi de la llengua catalana i la seua planificació) tot d'una esdevindrien les finalitats centrals amb què seria fundat, l'any següent, l'Institut d'Estudis Catalans.¹⁶

Com és sabut, la convocatòria del Congrés fou «un èxit esclatant» (F. de B. Moll), havent assolit la fita formidable de 3.088 congressistes.¹⁷ De fet, d'acord amb el diagnòstic de Moll (1962₁: 81):

La transcendència d'aquest Congrés per a la renaixença lingüística i literària de Catalunya fou grandiosa. Tot el que s'ha fet després en l'estudi, fixació, depuració i conreu de la nostra llengua, prové de l'embranchida presa per la gent de 1906 en aquella assemblea científico-patriòtica promoguda i organitzada per Mn. Alcover.

Sens dubte, era el congrés de mossèn Alcover. Almenys pel que fa al País Valencià, la totalitat dels congressistes ho foren per la mediació del canonge manacorí, el qual havia aconseguit de vertebrar una xarxa formidable de contactes, arreu de la catalanitat, col·laboradors seus en la magna empresa de l'Obra del Diccionari. Tot i això la societat valenciana reaccionava mitjançant una apatia considerable davant la convocatòria de la magna assemblea. N'és un testimoni signficatiu la carta que adreçava Teodor Llorente (de Museros estant, el 13 de setembre de 1906) al canonge Roc Chabàs, just un mes abans de la inauguració del Congrés:

El amigo Massó¹⁸ me escribe preguntándome si pienso ir al Congreso de la lengua catalana. Yo no sé si en Valencia se ha pensado algo de esto, y si «Lo Rat-Penat» ha tomado alguna iniciativa.

16. Estatuts de l'IEC, art. 2.

17. Aquesta xifra bé podia haver estar superada de fet amb algun participant no inscrit. Tenim notícia, per exemple, que Josep M. Pereç, el nom del qual no figura en cap registre del Congrés, hi assistí en representació de València Nova (v. p. 84 i 86).

18. Jaume Massó i Torrents, membre de la Comissió Tècnica del Congrés.

Me parece que la representación valenciana no debería faltar. Y ningún representante sería más autorizado que V., tratándose de trabajos lingüísticos. Yo quizás me animara á ir si fuese V.¹⁹

Definitivament, per bé que mossèn Chabàs ni tan sols s'hi va inscriure, Llorente va assistir al Congrés, des de la inauguració fins a la cloenda. Paga la pena d'insistir que entre els tres milers llargs de congressistes, la societat valenciana solament n'hi aportava vuit d'honoraris, més set d'efectius. Dels honoraris, tan sols de tres en tenim certesa de l'assistència; i potser foren els únics, per tal com no ens consta que hi participés cap dels set socis efectius. Mossèn Garcia Girona —aleshores resident a Saragossa— és l'únic de qui podem aventurar amb una probabilitat elevada —Gimeno (2004: 110) ho assegura— que assistís personalment a les sessions congressuals.²⁰

Entre les raons que expliquen una tal penúria hi ha, d'una banda, l'erm que constituïa aleshores l'estat dels estudis filològics al País Valencià i, d'una altra, la gasiveria amb què les institucions valencianes respongueren a la convocatòria del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Mentre que aquest va comptar amb el suport, econòmic i moral, de nombroses entitats públiques i privades, entre les quals hi havia les quatre diputacions del Principat i un nombre elevat d'ajuntaments del Principat i de les Balears, el País Valencià limità la seua resposta a l'adhesió pelada que hi van donar Lo Rat Penat i València Nova, els dos símbols del valencianisme de l'època. D'aquesta manera, tenim Llorente i Mancho (als quals cal afegir Vicent Greus) que acudeixen a Barcelona en nom del ratpenatisme i, d'altra banda, Faustí Barberà, que ostentava, en qualitat de president, la representació de València Nova, però que sembla que no assistí al Congrés, com segurament tampoc no ho feren ni monsenyor Laguarda, bisbe d'Urgell, ni el bisbe Benlloch, administrador apostòlic de Solsona i futur cardenal Benlloch. Sobre la presència al Congrés del provincial dels franciscans de Catalunya, el pare Ramon Usó, tampoc no en tenim cap indici. Hi ha, finalment, el congressista honorari pare Lluís Fullana, també superior provincial dels franciscans, però de València, que devia el seu honor dins el Congrés a la condició que ostentava de ser la figura emblemàtica dels gramàtics valencians d'aleshores.

Sens dubte, per tal de copsar la significació i la transcendència social del Congrés ha de resultar il·lustratiu de traçar la semblança dels quinze congressistes valencians. A efectes didàctics els reagrupem en les dues categories conegudes, de congressistes honoraris i efectius.

19. *Epistolari Llorente*, v. III, *Suplement a les cartes de llevantins. Cartes de Llorente*, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1936, p. 178.

20. En una carta, datada a Palma el 20 de gener de 1906, mossèn Alcover informa a mossèn Garcia Girona: «La rebaxa dels Ferrocarrils és per tots els congressistes, per tots els qu'hagen d'assistir an-el congrés, com oradors o com oyents. ¿Qué no dexem desamparada a n-el congrés la regio del Maestrat? Vostès del Maestrat son els que hu poren tractar amb més competència!».

Congressistes honoraris

D'entrada, la presentació d'aquest conjunt de congressistes reclama un parell d'observacions. Per exemple, hom ha considerat sovint que els congressistes honoraris valencians es reduïren a quatre (Llorente, Mancho, Fullana i Barberà), una avaluació que cal rectificar en el sentit de doblar-ne el nombre. En efecte, als quatre esmentats cal afegir-hi dos bisbes, un magistrat i un provincial dels franciscans. Notem, finalment, que de les catorze presidències honoràries del Congrés, els valencians en van ostentar tres: monsenyor Laguarda, bisbe d'Urgell; monsenyor Benlloch, bisbe de Solsona, i Teodor Llorente. Tot seguit presente les semblances corresponents dels vuit congressistes valencians honoraris.

Teodor Llorente i Olivares (València, 1836-1911), personatge polifacètic i carismàtic, líder social, polític i literari, que va dominar el panorama social valencià del darrer terç del segle XIX (Roca, 2004). Director degà de la premsa regional, diputat i cap del Partit Conservador a València, fou certament, tal com pregonava la caricatura famosa de Folchi, «tot Lo Rat Penat».²¹ L'any 1907 encara li fou proposada, per part de València Nova, la presidència honorària de l'Assemblea Regionalista de València, que tanmateix refusà. De fet, la seua figura es projecta damunt el valencianisme tot al llarg del segle XX.

L'any 1918, al parlament que pronuncià mossèn Alcover als Jocs Florals de València, davant la regina Filomena Bernat i Llorente, que precisament era néta de Teodor Llorente, hi rememorava la figura gegantina del ratpenatista amb aquests termes:

[...] aquell Patriarca del Renaxement Valencià va enaltir y immortalisar la nostra llengua. Per los qui la parlèm, *Llorente* serà sempre *nom de Rey*.²²

Abans que mossèn Alcover, Miquel Duran i Tortajada, havia recordat el patriarca, en un article publicat a *Las Provincias*, l'11 de maig de 1913, com

[...] immortal Llorente, estrella de luz esplendorosa que por su propia fuerza irradiativa llegó a iluminar todos los ámbitos de nuestra patria (Ferrer, 2004: 152).

21. El 1897, *Folchi*, això és, Manuel GONZÁLEZ MARTÍ, publicava la caricatura «Los Jocs Florals de Llorente», acompanyada pels versos següents: «Sent, com sóc, En Teodor, / sóc lo poeta premiat, / la reina, el mantenedor, / i... per a dir-ho millor, / jo sóc tot Lo Rat Penat».

22. Parlament reproduït per J. MASSOT I MUNTANER [ed.], *Per la llengua. Antoni M. Alcover*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983, p. 71-77. Llorente, personalment o a través de la seua llarga ombra, col·locà en la «cadira d'or» dels Jocs quatre regines de la família, dues filles —Maria, la primera en la dinastia jocfloralasca, i Josefina Llorente i Falcó—, i dues nétes, Filomena Bernal i Llorente, i Matilde Llorente Monleón.

Teodor Llorente va presidir la comissió que representava Lo Rat Penat davant el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (i encara cedí al Dr. Antoni Rubió i Lluch la presidència de la primera sessió de la Secció Literària, «escusantse per son poch oir»). A la sessió inaugural ocupà un lloc destacat a la presidència,²³ per bé que, per problemes de salut, delegà en Vicent Mancho el discurs de salutació, donat que

[...] al vórer este local grandíós, al vórer tantes persones aquí reunides, temé que la paraula no poguera ser ben entesa (PCILC, 1908: 87).

Amb tot, per a la sessió de cloenda va redactar un petit poema —que hi llegí el vicepresident de l'Associació de Lectura Catalana—, acceptat amb «una gran ovació», el qual poema és una lloa abrindada a la catalanitat (PCILC, 1908: 672, 674):

Germans de la gloriosa Catalunya,
els de l'Illa daurada y Rosselló,
els d'Alguer, que separa'l mar y allunya,
però l'oblit de vostre origen, no;
pera recort d'aquest venturós dia,
—per la partida solament amarch,—
Valencia una abraçada vos envía,
arborant com penó de germanía
la llengua d'Ausies March.

Pocs dies després de la fi del Congrés, Antoni Rubió i Lluch li adreçava una carta, en la qual hi ha els paràgrafs següents:

La seva darrera lletra, pera mi tan honrosa com immerescuda, es una de les majors satisfaccions que m'ha produït el Congrés [...].

Jo no estich satisfet de lo que's va fer per V. durant la seua curta estada entre nosaltres. L'excés dels estrangers, va fer que a valencians y mallorquins se'ls tractés com de casa. Vosté mereixia molt mes per lo que val, y perque es ja un dels poch Patriarques de la Renaixensa.²⁴

Vicent Mancho i Soriano és un personatge amb una biografia que continua sent força grisa i opaca. Sabem que va nàixer a Sagunt i que el curs 1885-1886 estudiava dret (segurament civil) a la Universitat de València. Fou secretari de la Junta de Govern de Lo Rat Penat dos

23. Precisament l'any 1906 fou editat a Barcelona un petit volum de poesies de LLORENTE, *Poesies triades*, amb l'objectiu de difondre a la ciutat i al Principat en general la figura del patriarca de la Renaixença valenciana.

24. *Epistolari Llorente*, v. II, Barcelona, Biblioteca Balmes, 1936, p. 126.

cursos (1889-1891) (Sala, 2000: 98), precisament dins un període caracteritzat per la gran inèrcia que dominava l'entitat, aleshores gairebé morta. El 21 de març de 1905 fou proposat per al nomenament de professor auxiliar interí, a la Universitat de València,²⁵ a fi de cobrir-hi una substitució. Curiosament, a les actes del Congrés el professor Mancho hi figura com a catedràtic.

Forma part de la comissió —amb Teodor Llorente, que la presideix— que representa Lo Rat Penat davant el Congrés, i amb aquesta condició apareix a l'escenari congressual en les dues sessions més solemnes, la inaugural i la de cloenda; en aquesta, fins i tot ocupa un lloc a la presidència, com Llorente i Fullana. Solament intervé a la sessió inaugural, amb un discurs breu de salutació, que no passa de ser una lloa a Llorente i alhora la sol·licitud de la vènia per a ocupar el lloc que corresponia al gran patriarca, que aleshores es veia afectat per un estat de decrepidud considerable. Havent indicat davant la magna assemblea:

No creguèu que m'acobardeixi, pues estich acostumat a parlar en públich, si be a parlar en una altre llengua,

tot seguit hi afirma:

Germans: Represento aquí a la Societat «El Rat Penat» de Valencia.

Esta societat està dedicada al cultiu y al progrés de la llengua comuna, de la que n'és una de tanques branques frondosa y gloriosa (PCILC, 1908: 87).

Heus ací tota la substància continguda en el discurs del senyor Mancho, per cert, un parlament maldestre, improvisat,²⁶ que alguna mà del Principat, en transcriure'l, va retocar, una circumstància que explica, per exemple, les incongruències manifestes en el registre del discurs.

Fra Lluís Fullana i Mira (Benimarfull, Comtat, 1871 - Madrid, 1948), religiós de l'orde franciscà, dins el qual ocupà càrrecs de relleu. Des de 1902 fou col·laborador assidu de mossèn Alcover,²⁷ gràcies al qual participà en el Congrés de 1906. Convé remarcar que el pare Fullana va ser l'únic valencià que va aportar una comunicació al Congrés Internacional de la Llengua Catalana, exactament «Ullada general sobre la morfologia catalana» (PCILC, 1908: 249-282). La comunicació és el primer estudi filològic de l'època contemporània fet des del País Valencià i aplicat al català; va ser un treball elaborat amb bones dosis d'il·lusió i de pretensions, però força desafortunat, «metodològicament deficient», que:

25. AUV. Arxiu General, Caixes, núm. 106/3. Dec aquesta informació a l'amabilitat de la vicerectora de la universitat, doctora Maria Josep Cuenca.

26. En dóna testimoniatge la crònica de *Las Provincias*, 17.X.1906.

27. Fullana aportà a l'Obra del Diccionari 10.171 cèdules lexicogràfiques (Climent, 2004: 30, n. 15).

fa una descripció de la morfologia verbal catalana amb un criteri diasistemàtic, aplicant-hi, d'acord amb Jaume Nonell, les «lleis fonètiques» que haurien condicionat l'evolució de les diverses formes verbals (Ferrando, 1988₂: 174-175).

D'entrada, la intervenció de Fullana tingué un ressò favorable a la premsa de Barcelona, i el mateix mossèn Alcover hi va afirmar:

Cal dir que'l treball de Fr. Fullana és notabilíssim y és un dels que faran fructífera l'obra del Congrés (Climent, 2004: 47).

La intervenció, tanmateix, fou durament criticada per B. Schädel, una crítica que fou l'origen del distanciament de Fullana respecte del seu gran admirat mossèn Alcover.

Siga com siga, el pare Fullana va tornar del Congrés amb impressions ben favorables (Llorenç, 1989: 596). De fet, el pare Fullana va emprendre una activitat intensa en l'estudi i divulgació de la llengua, fins al punt que esdevingué el gramàtic de referència indiscutible al País Valencià tot al llarg del primer terç del segle XX; i és amb aquesta aurèola que encapçala la signatura de les Normes de Castelló (1932). Membre de Lo Rat Penat, de l'Acadèmia de la Llengua Catalana, del Centro de Cultura Valenciana, ingressà a la Real Academia Española en representació valenciana de l'àrea de la llengua catalana. També fou col·laborador de l'Institut d'Estudis Catalans.

Ara, el seu caràcter pusil·lànim i les seues contradiccions el menaren a viure unes transformacions ideològiques que van des de la defensa rotunda de la catalanitat de la llengua dels valencians fins a la idea obsessiva del particularisme lingüístic valencià. I és així com va acabar la seua trajectòria de gramàtic, immers en una frustració profunda, sense disposar d'un sol seguidor de les seues idees peregrines.

Faustí Barberà i Martí. El perfil de la seua personalitat ha estat exposat més amunt (v. p. 71-73), en presentar la seua proposta de política lingüística, durant el seu famós discurs a Lo Rat Penat, a finals de 1902. Ara toca de centrar-nos en la seua participació al Congrés de 1906. En aquest sentit, considere rellevant de remarcar les indicacions següents: *a*) en fou congressista honorari en representació de València Nova, de la qual era president; *b*) tanmateix no consta que hi assistís personalment; *c*) admirador de mossèn Alcover, F. de B. Moll va fer l'elogi següent del president de València Nova:

El valencianista més encès dels qui actuaren a favor del Diccionari en la primera dècada d'aquest segle, fou el doctor Faustí Barberà (Moll, 1962₂: 20).

d) Barberà era defensor de la catalanitat de la llengua dels valencians, una posició ideològica que, tanmateix, no era compartida unànimement per l'entitat que presidia.

Joan Josep Laguarda i Fonollera (València, 1866 - Barcelona, 1913). A València va llicenciar-se en dret civil i es va doctorar en teologia i dret canònic. Protegit pel cardenal Sancha, fou bisbe auxiliar seu a Toledo (1899-1902) i posteriorment bisbe d'Urgell (1902-1906); el 6 de desembre de 1906 fou traslladat a la seu de Jaén (1906-1909); finalment fou bisbe de Barcelona (1909-1913). Impulsor de les fundacions d'obres de caràcter social, a Barcelona va promoure la reconstrucció dels temples destruïts durant la Setmana Tràgica. Fou enterrat a l'església del Carme, que ell reedificà.

Joan Baptista Benlloch i Vivó (València, 1864 - Madrid, 1926). A la Universitat de València va llicenciar-se en teologia i dret canònic. Bisbe administrador apostòlic de Solsona (1901-1906), poc després de ser clausurat el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana fou traslladat a Urgell (1906-1919), on succeí al bisbe Laguarda. Com a copríncep d'Andorra promogué les obres públiques al bisbat; també fundà l'Institut Obrer. Arquebisbe de Burgos (1919-1926), fou nomenat cardenal.

Vicent Greus i Roig²⁸ (Alginet, Ribera Alta, 1837 - Barcelona, 1907). Llicenciat en dret per la Universitat de València, l'any 1869 va ingressar a la carrera judicial i fou magistrat de Tarragona i president de l'Audiència Territorial de Barcelona. Mantingué relacions literàries amb Fèlix Pizcueta i Vicent V. Querol, que l'empenyeren a publicar els seus versos. Sent magistrat de l'Audiència de Barcelona, fou congressista en representació de Lo Rat Penat.²⁹

Ramon Usó i Arnal (Vila-real, Plana Baixa, 1861 - Barcelona, 1909). Religios de l'orde franciscà, en fou provincial de Catalunya (1905-1908) i amb aquesta condició figurava al Congrés com a congressista honorari. Va ser un dels tres preveres assassinats durant la Setmana Tràgica, exactament al carrer de Calaf, de Barcelona.

Congressistes efectius

Tot seguit, i d'acord amb el patró emprat amb els congressistes honoraris, presentem la semblança dels set congressistes efectius.

Carreres i Llinyana, Francesc (Moixent, Costera, 1872-1919). Prevere, activista de la llengua, ratpenatista, col·laborador de mossèn Alcover i historiador local. L'any del Congrés era rector del seminari pontifici de València. A la clausura del Congrés, hi va trametre l'adhesió personal.

28. Levante-El Mercantil Valenciano, *Gran enciclopedia de la Comunidad Valenciana*, València, Prens Valenciana, 2005, t. VII.

29. Com a tal, figura a les actes (PCILC, 1908: 28); tanmateix, segons el *Llibre d'actes de Lo Rat Penat. De 1906 a 1915* (p. 13), «se va nomenar representants de Lo Rat Penat, en l'esmentat Congrés, al President honorari d'esta Corporació Exm. Sr. D. Teodor Llorente y Don Vicent Mancho».

Carreres i Llinaryana, Leonard (Moixent, Costera, 1881-1971). Germà de Francesc, fou mestre d'Aielo de Malferit (Vall d'Albaida).

Chabàs i Llorens, Roc (Dénia, Marina Alta, 1844-1912). Membre de Lo Rat Penat, canonge i arxiver de la seu de València; fundador i director de la revista *El Archivo*, publicà edicions crítiques del *Misteri d'Elx* i de l'*Espill*, de Jaume Roig. Amb una preparació filològica excepcional, col·laborà amb mossèn Alcover. Recordem que Teodor Llorente considera el canonge Chabàs el filòleg valencià més ben preparat d'aleshores (v. p. 76-77). Vindicà que la llengua materna havia de ser present a l'escolarització dels xiquets valencians, per bé que considerava el castellà com la llengua de cultura a la societat valenciana.

Garcia Girona, Joaquim Francesc (Benassal, Alt Maestrat, 1867 - Baeza, Jaén, 1928). Prevere, membre de la Germandat de Sacerdots Operaris Diocesans, fou rector dels seminaris de Saragossa (1903-1919), de Còrdova (1919-1926) i d'Oriola (1926-1927), així com director espiritual del seminari de Baeza, Jaén (1927-1928), en el qual trobà la mort. Va publicar, incomplet, el *Vocabulari del Maestrat* i el poema èpic *Seidia*.³⁰ Dins el seu àmbit de relacions culturals a Tortosa hi hagué la del cronista local Francesc Mestre i Noè, congressista. Col·laborador de mossèn Alcover («el considero com lo meu mestre» confessaria el mossèn benassalenc, a qui Alcover catalogaria entre els «col·laboradors qui tenen poca son»), hi manté una correspondència prolífica, des del 1902 fins al 1926, alhora que li encomana la revisió dels seus poemes. També fou col·laborador, a partir del 1914, de l'Institut d'Estudis Catalans.

Gómez i Miranda, Ferran. Natural de València, fou directiu de l'Associació de Beneficència Domiciliària de la Mare de Déu dels Desemparats i col·laborador de mossèn Alcover.

Giménez Fayos, Josep Maria (València, 1886-1974). Historiador i publicista; professor de la Facultat de Ciències i de l'Escola d'Arts i Oficis de València. Va fundar i dirigir la revista *Cultura Valenciana* (1926-1931), que utilitzà com a plataforma del seu valencianisme conservador i alhora dels criteris lingüístics, sovint distorsionadors, del pare Fullana. Ocupà càrrecs directius a Lo Rat Penat i col·laborà amb Nicolau Primitiu, al Centre de Cultura Valenciana i a Sicània. Fou un dels col·laboradors més joves amb què comptava mossèn Alcover al País Valencià; més tard va participar en la Comissió de l'Exposició del *Diccionari*.

Vicedo i Sanfelipe, Remigi (Alcoi, 1868-1936). Prevere, víctima de la Guerra Civil. Col·laborador de mossèn Alcover, publicà una guia (1925) d'Alcoi.

Encara n'hi podríem afegir un més, de congressista, que s'hi va inscriure sent resident al País Valencià. És el jesuïta **Bartomeu Arbona i Estades** (Sóller, 1862 - Barcelona, 1936), col·laborador de mossèn Alcover; residí al convent de Sant Domènec d'Oriola prop d'una tren-

30. Vegeu Òscar PÉREZ i Ramon PARÍS, *Seidia, poema valencià del principi de la reconquesta*. *Joaquim Garcia Girona*, València, Saó, 2000.

tena d'anys (1905-1931), durant els quals hi fou rector i prefecte d'estudis; a Oriola creà institucions de caire social. Morí víctima de la Guerra Civil.

Deixant de banda, doncs, el pare Arbona, mallorquí, els quinze congressistes valencians (entre honoraris i efectius) que acabem d'identificar ofereixen un panorama de la varietat comarcal força suggeridor. Així doncs, sis eren originaris de l'Horta; dos, de la Costera i un, de cadascuna de les comarques següents: l'Alt Maestrat, la Plana Baixa, el Camp de Morvedre, la Ribera Alta, la Marina Alta, el Comtat i l'Alcoià. Hi havia una majoria de clergues: vuit (dos bisbes, un canonge, dos superiors provincials franciscans i tres capellans) contra set congressistes laics. Gairebé tots mantingueren relacions més aviat intenses amb el ratpenatisme i, en concret, amb la seua branca ideològica conservadora. Dels quinze, sabem del cert que assistiren al Congrés Llorente, Mancho, Fullana i potser mossèn Garcia Girona.³¹ Tanmateix, ens consta que no hi fou el canonge Roc Chabàs, pel testimoni de Llorente al seu article a *Las Provincias* del 12 de novembre de 1906 (Ferrer, 2004: 139-143): «El Dr. Chabàs hubiese hecho muy buen papel en el Congreso catalán; es lástima que no fuese».

També en devia ser absent mossèn Francesc Carreres, per tal com tramet l'adhesió personal a la cloenda del Congrés, així com Faustí Barberà, a qui hem de suposar a València la setmana de la magna congregació científica, segons la carta que adreça a València Nova el seu representant, Josep M. Pereç (v. p. 86) .

Tot plegat, dues institucions (Lo Rat Penat i València Nova) i quinze congressistes (disset, si hi incloem els casos del pare Arbona i Josep M. Pereç) constitueixen un rèdit ben minso de la participació valenciana en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, sobretot tenint en compte l'extensa xarxa de col·laboradors en l'Obra del Diccionari que mossèn Alcover va aconseguir al País Valencià. La mateixa *Lletra de convit* comptava amb les benediccions apostòliques de la jerarquia eclesiàstica en ple de les diòcesis valencianes catalanoparlants, això és, l'arquebisbe de València i els bisbes de Tortosa i Oriola. En aquesta direcció, una línia d'estudi força suggeridora ens portaria a cercar les causes per les quals no van inscriure's al Congrés alguns valencians com els següents, en la seua majoria col·laboradors entusiastes del canonge de Manacor: Lluís Tramoyeres i Blasco,³² Josep M. Puig i Torralva,³³ Lluís Cebrian Mezquita,³⁴ Francesc Badenes i Dalmau,³⁵ Gaetà

31. Òscar Pérez Silvestre no documenta l'afirmació que deixa anar a la nota 15 de la p. xvii (Ò. PÉREZ i R. PARÍS, *Seidia, poema valencià del principi de la reconquesta. Joaquim Garcia Girona*, València, Saó, 2000: «Garcia Girona fou l'únic assistent al Congrés nat a les comarques castellonenques».

32. V. p. 68-70.

33. València, 1854-1911; deixeble de Constantí Llobart, dirigi (1880-1882) el *Calendari llemosí*. Membre de Lo Rat Penat, el 1904 va fundar València Nova.

34. València, 1851-1934; metge; amic de Constantí Llobart i membre de Lo Rat Penat. Succé Llorente com a cronista de València.

35. Alberic, 1859 - València, 1917; poeta ratpenatista, s'interessà per temes filològics.

Huguet i Breva,³⁶ Salvador Guinot i Vilar,³⁷ mossèn Julià Sanjuan i Pascual,³⁸ Pasqual Boronat i Barrachina,³⁹ Josep Sanchis i Sivera,⁴⁰ Antoni Vicent i Dols⁴¹ i, encara que no era valencià de naixement, ací mereix un lloc guanyat amb mèrits sobrats Jeroni Forteza i Valentí.⁴²

El ressò i el reflex socials

En un context de solemnitat, semblant al de la sessió inaugural, el dia 17 d'octubre de 1906 tenia lloc la sessió de cloenda del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, amb la presència, a la mesa presidencial, de tres valencians, Llorente, Mancho i Fullana. Recordem que hi fou llegit el poema que havia compost expressament per a l'ocasió Teodor Llorente. Del discurs final, pronunciat per mossèn Alcover, paga la pena d'adduir afirmacions com les següents:

[...] el Congrés s'es celebrat per escitar, per encendre, per enardir la gent, a favor de l'estudi d'aquelles qüestions [les grans qüestions pendents de gramàtica catalana], per promoure per tot arreu els estudis filològics y gramaticals [...] tot axò son uns preliminars fecundíssims d'un augment gros de cultura filològica y gramatical dins el territori de la nostra llengua, a favor de la restauració, depuració, reintegració y enaltiment de aquesta metexa llengua nostra [...]. El Congrés ha lograt interessar l'atenció de Barcelona, de Catalunya, dels elements intel·lectuals de València, Balears, Rosselló y dels filòlechs de les altres nacions [...]. L'obra del Congrés no es acabada; tot just ha comensat. Es ver

36. V. p. 70-71.

37. Castelló de la Plana, 1866 - 1944; el 1905 publicava a *L'Avenç* «Escenes castelloneses»; més tard esdevindria fundador i president de la Societat Castellonenca de Cultura, l'entitat protagonista de les Normes de Castelló. Gimeno (2004: 111) assegura que Salvador Guinot no assistí al Congrés, per bé que havia promès a mossèn Alcover que hi aniria, tal com fa constar el canonge manacorí en una carta a mossèn Joaquim Garcia Girona: «¿Qué no dexem desamparada a n-el congrés la regio del Maestrat? Vostès del Maestrat son els que hu poren tractar amb més competència. En Guinot de Castelló me prometé que vindria a n-el congrés, just com espectador. A veure si s'en encarreguen entre tots».

38. Morella, 1865-1949; prevere col·laborador de mossèn Alcover. Dirigí la revista *Vallivana* i col·laborà en alguna altra publicació dels Ports; també publicà un parell d'obres costumistes i tingué una activitat rellevant en la coronació de la Mare de Déu de la Vallivana. Beneficiat de la catedral de València, passà els darrers anys de la vida com a capellà de la Vallivana, durant els quals es lliurà a la reconstrucció de l'ermita i l'hospitalitat. Morí en aquest santuari.

39. Penàguila, 1866 - València, 1908; eclesiàstic i erudit.

40. València, 1867 - 1937; canonge de la seu de València i erudit, estudis de l'obra de sant Vicent Ferrer. Fou el primer valencià que va ingressar a l'Institut d'Estudis Catalans (1916), com a membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica.

41. Castelló de la Plana, 1837 - València, 1912; jesuïta; pioner dels moviments socials del catolicisme.

42. Mallorca, 1846 - València, 1923; periodista i poeta floral; fou bibliotecari de la Biblioteca Provincial de València i redactor de *Las Provincias*.

qu'avuy el tancam, el Congrés, pero l'obra seua ha de seguir endavant, pero de bon de veres; l'em-penta donada no s'ha d'aturar, sino cobrar més briu cada dia. El Congrés ha de comensar una nova era per la nostra llengua, per la nostra filologia, per les nostres lletres (PCILC, 1908: 678-680).

Així com a Catalunya el ressò d'aquesta magna reunió fou clamorós, al País Valencià la celebració del Congrés va passar gairebé desapercibuda. No tinc notícia, per exemple, que la premsa alacantina hi dediqués ni una miserable ratlla. El diari valencià que va afanyar-se a informar sobre la inauguració del Congrés fou *La Provincia*, de Castelló de la Plana, el qual el dia 12 d'octubre ja en donava la notícia.⁴³ Tres dies després, *El Mercantil Valenciano*, de València, incloïa una crònica de l'Agència Mencheta, que se centrava en la presència de Llorente i Mancho a la sessió inaugural. Naturalment, el diari que va prestar més atenció al Congrés va ser *Las Provincias*, de València, que dirigia Llorente. D'altres diaris de la ciutat, com *El Radical* o *La Voz de Valencia*, van limitar la informació sobre el Congrés a breus procedents d'agències. A Castelló de la Plana, el diari *Heraldo de Castellón* sols va fer-se eco de l'excursió dels congressistes l'endemà de la cloenda, mentre que *La Provincia* va fer un seguiment del Congrés, per bé que a través de cinc breus, tot al llarg de la setmana.

Naturalment, una atenció especial mereix la revista *València Nova*, el butlletí de la societat del mateix nom, que aglutinava el valencianisme polític emergent i que aleshores presidia Faustí Barberà. Un mes abans del Congrés, el butlletí inseria en les seues pàgines una informació succinta que anunciava la celebració del Congrés i les condicions per inscriure-s'hi.⁴⁴ Tot sembla indicar que aquesta informació no va aconseguir ni una sola inscripció. D'altra banda, la representació de l'entitat davant el Congrés presenta uns certs elements de curiositat: per un costat, hi ha el seu president, Faustí Barberà, que és congressista honorari; i al mateix temps, el butlletí informa que el representant de l'entitat és Josep M. Pereç, vocal de la Junta Directiva, el qual, tanmateix, no consta en cap llista de congressistes. En qualsevol cas, tenim confirmada la presència de Pereç al Congrés i la remissió que fa a València Nova d'un telegrama de salutació per part de la Comissió Organitzadora del Congrés; el telegrama és adreçat al president de l'entitat, una circumstància que demostraria que F. Barberà no va desplaçar-se a Barcelona per participar en la magna concentració congressual. Siga com siga, com a mostra de la disposició de València Nova davant el Congrés, poden ser il·lustratius els fragments següents:

Amants de nostres coses, y per tant de nostra hermosa llengua, havém acudit joyosos á l'invitació que'ls organitzadors del primer Congrés Internacional de la llengua catalana nos han dirigit [...].

43. «De Barcelona. Congreso. Ha principiado el congreso de la lengua catalana. Como son muchos los congresistas que asisten á las sesiones, es pequeño el salón del Consejo de Ciento, por cuyo motivo se celebrará en el Teatro Principal». (*La Provincia. Diario de Castellón*, 12.X.1906, p. 3).

44. «Per la nostra llengua», *València Nova*, núm. 9, 1.IX.1906.

Heu así nostra adhesió á l'esmentat Congrès:

«Entusiastes admiradors de l'hermosa llengua d'oc, una de quals branques, la valenciana, parlem nosatros, veém ab moltíssima satisfació la tasca qu'es proposa realisar lo Congrès de la Llengua catalana que va a celebrarse. Carím de títols pera presentarnos entre'ls homens il-lustres qu'á rompre una llança en pró de l'hasta huy menyspreada llengua vindrán á Barcelona, empero no ha de ser aixó obstacle que nos fasa retraure, perqu'enteném que tots estém obligats, per modestes que siguen nostres forses, á contribuir ab lo que pugám al gloriós ressorgiment de la cultíssima, dolça y rica parla de nostres Reys, de nostres poetes, de nostres sabis, de nostra història, de nostra nacionalitat, qu'en tan gran modo contribuí a formar» (València Nova, 1906).

No hauríem de passar per alt el fet que València Nova col·laborà en l'exposició bibliogràfica que va muntar el Congrès, mitjançant l'aportació de la col·lecció del seu butlletí i de dues obres del fundador i president honorari de l'entitat, Josep M. Puig i Torralva, exactament *Lliris y carts*⁴⁵ i *Mare y Madastra*. Amb tot, *València Nova* no tornaria a esmentar el Congrès, ni com a objecte de noticiar ni com a matèria de comentari, fins a la publicació de l'article que hi signava Franch i del qual paga la pena d'extraure les reflexions següents:

El Congrès de la llengua catalana celebrat en Barcelona en el mes prop passat, ha demostrat plenament l'esperit d'una mateixa raça, d'un mateix poble, que demprés d'uns cuants sigles de separació per motiu de l'obra destructora dels castellans, ha resurgit potent y avasalladora la unió d'un poble gran, actiu e intel·ligent que busca son engrandiment per mig del treball, sense descuidar els punts essencials, que son emanciparse del organisme viciós del poder central, buscant en l'autonomia lo remey, convençuts de la rêmora del caciquisme y dels malèfichs y odiosos governants.

Allà per los sigles XIV y XV, la unitat de la raça era perfecta; en lo Principat, com a València y Mallorca, tots parlaven igual, en bon català, y escrivien com parlaven [...].

Nosaltres, els valencians, no devem pendre les coses alçant els muscles, devem considerar la gran obra que fan nostres germans y com ells, treballar units tots, pera la regeneració de nostra pàtria.⁴⁶

Heus ací, doncs, una proclama nítida i estimulante de catalanitat, eixida dels rengles de València Nova. Ens consta, per descomptat, que en aquesta entitat pionera del valencianisme d'avantguarda contemporani la percepció de la identitat nacional, ni tan sols de la identitat idiomàtica, no era pas homogènia. Amb tot, hi emergia en termes inconfusibles, de manera paral·lela a la celebració del Congrès de 1906.

Precisament, en l'aspecte de les identitats, al text de València Nova a què fem referència, hi reapareix un terme que havia esdevingut clau, la *germanor*, el qual comptava amb una

45. *Lliris y carts* conté el poema «A Catalunya», una mostra primerenca d'expressió rotunda del nacionalisme catalanista.

46. *València Nova*, núm. 13, 6.XI.1906.

trajectòria dilatada tot al llarg de la Renaixença, amb un ús tan sovintejat que, de vegades, el fa equívoc. Tinguem en compte que els renaixentistes valencians ben aviat descobriren en els seus homòlegs del Principat l'exemple que cal imitar i el suport en la seua tasca que, a fi de comptes, és una tasca compartida. Fet i fet, es reconeixen mútuament germans.

L'any 1865, Teodor Llorente es permetia de retraure la «politització»:

Mes no vullgau que tornen de nou los antics segles,
puix morts estan per sempre los Jaumes i els Borrells,

als renaixentistes del Principat, a través del seu poema «Als poetes de Catalunya», germans que parlen la nostra llengua:

Oh catalans poetes, los que dels nostres avis
parleu la dolça llengua, volguda del meu cor
[...].
¿Per qué greus y plorosos, germans, jo vos contemple [...].

Al mateix acte fundacional de Lo Rat Penat, el 31 de juliol de 1878, en un ambient de solemnitat institucional, tant Constantí Llombart com Teodor Llorente i Ricard Cester hi al·ludien a la germanor. El fundador, al seu discurs inaugural, exclamava amb optimisme:

¡Ya, per fi, Valencia [...] sembla correspondre al crit patriotich de renaiximent donat fa temps per nostres germans de Catalunya! [...].

No, valencians, no es morta nostra expresiva llengua llemosina, com los seus malhvirats inimichs semblaba desijaben, gracies als generosos esforços de nostres germans de Catalunya y les illes Mallorques (Llombart, 1878: 9, 11).

En Llorente, l'àmbit d'aquesta germanor hi podia aparéixer en termes vagues, sobretot davant el seu públic fidel del ratpenatisme:

¡Amics, germans: la patria llemosina
renaix per tot!

En d'altres circumstàncies, però, s'hi manifestava al descobert; així el veiem al seu discurs als Jocs Florals de Barcelona de 1880, en què ell precisament proclamava mossèn Cinto Verdaguer mestre en gai saber:

¡Germania, germania! vinch a cridar jo aquí [...] entre tots los que en Valencia, Mallorca y Catalunya despenjen la citra empolegada.

Ara, en Ricard Cester la germanor assolía una dimensió força explícita al seu poema «¡Desperta, València hermosa!»:

¡Catalans! ¡Mallorquins! ¡siau per nosaltres
germans, sempre germans, fins dá ab la tomba,
y aquí hont lo terra-trémol ja retomba,
aviats voreu surtirne l'illa d'Oc!

Sense l'ímpetu del jove Cester, un ancià Vicent Boix invocava la germanor entre Barcelona i València:

I eixa terra, cantors, la meua pàtria,
és germana també de Barcelona.

Per la seua banda, amb un to abrandat, Josep M. Puig i Torralva cloïa el poema «A Catalunya» amb aquests versos:

Invicta Catalunya, arxiu d'eterna fama,
mare de mils de pobles als moros recobrats,
la germanor València en alta veu proclama,
jamai trenquem los llaços que amor ha ben lligats.

Naturalment, un tal sentiment de germanor comportava la percepció, més o menys nítida, d'identificació amb la llengua. I tot sembla indicar que aquesta percepció d'identitat no quedava gaire afectada per la interferència del prejudici occitanista. Com és ben sabut, el tòpic de *llemosí* va funcionar, en plena Renaixença, com a tàctica per salvar la identitat de la llengua catalana per damunt de la diversitat nominalista que s'havia consolidat arreu del territori lingüístic. Així, per exemple, un ratpenatista com Vicent Venceslau Querol, que gosa publicar els seus poemes sota el títol de *Rimes catalanes* (1877), també apostrofa «germans» els poetes occitans («Als poetes provençals»).

No cal dir que aquesta familiaritat entre valencians i «catalunyesos» s'intensificava mitjançant els intercanvis mutus en les grans manifestacions de la Renaixença, com ara els Jocs Florals. Recordem en aquest sentit que l'any 1868 als Jocs Florals de Barcelona (presidits per Víctor Balaguer i que representaren el punt d'encontre decisiu entre Llorente i els poetes de Catalunya) hi assisteixen Llorente, Querol, Rafael Ferrer i Bigné i Jacint Labaila. Per la seua banda, Teodor Llorente fou el mantenidor dels Jocs Florals de Barcelona de l'any 1866 (i president del Consistori de mantenidors el 1880), així com Vicent V. Querol ho fou dels de 1872, i Vicent Boix dels de 1877, de la mateixa manera que Víctor Balaguer serà el mantenidor dels Jocs Florals de Lo Rat Penat de 1880, Tomàs Forteza i Cortès dels de 1882, Francesc Pi i Margall dels de 1891, Joan Alcover dels de 1900, Ignasi Iglésias dels de 1913, Joan Ventosa i Calvell dels de 1916, mossèn Llorenç Riber i Campins dels de 1917, i mossèn Antoni M. Alcover dels Jocs Florals de 1918.

Sembla força normal que la percepció de sentir-se germans afavoresca la transició des de la germanor a la consciència d'unitat idiomàtica. Ara, el pas posterior, això és, de la catala-

nitat lingüística a la catalanitat nacional, implica tota una colla de factors d'ordre psicològic i polític força més complexos.

Naturalment, a hores d'ara no podem deixar-nos caure en el parany de sospitar que aquell sentiment de germanor renaixentista anava més enllà de la simple consciència d'unitat lingüística. En plena Renaixença tan sols hi havia, entre nosaltres, una sola nació capaç de ser percebuda com a tal, l'espanyola. En el millor dels casos, en vespres del Congrés de 1906 emergia al País Valencià una consciència clara, si bé molt minoritària, d'intervenir en la política en benefici immediat de la societat valenciana, això és, una voluntat autonomista decidida, la qual, però, encara no manifestava inquietuds sobiranistes enfront de l'Estat espanyol ni tampoc expressions manifestes d'identificació nacional amb Catalunya i les Balears. Tot just pels anys del Congrés es gestava la colla de valencianistes que, uns deu anys més tard, es reconeixeran, com Miquel Duran de València, «un català de València» (1916); una colla que, al capdavant, assoliria la maduresa suficient per emetre proclames com ara la de Carles Salvador, que manifestava:

Sóc català de València i vullc ser ciutadà valencià d'un Estat Català i no un espanyol de València, ni un valencià de l'Estat Espanyol o d'un Estat Ibèric.

Valencià de la ciutat de València, declaro que sóc català.

Història, llengua, cultura o voluntat es concerten per a declarar la meua no catalanofília, sinó la meua absoluta catalanitat.

Voldria, doncs, un Estat Català que comprengué totes les terres de llengua catalana i el meu País Valencià autònom dins l'Estat Català.⁴⁷

Siga com siga, la consciència de catalanitat idiomàtica havia fet passes notables, a l'època del Congrés de 1906, també a la societat valenciana, per bé que circumscrita a cercles selectes i, en tot cas, al costat de la pervivència dels prejudicis secessionistes. Hi podem adduir testimonis rellevants com els de Llombart, Llorente o Fullana.

De fet, l'esplet del valencianisme cultural que s'aplegava en Acció Cultural Valenciana, havia deixat establerta la seua ideologia catalanista, al seu butlletí *Acció Valenciana*, l'endemà de ser proclamada la República:

Volem la reconstrucció de la nostra nacionalitat catalana formada com sempre pels estats federats de València, Mallorca i la Catalunya estricta.⁴⁸

Des dels seus primers textos publicats en valencià, *Niu d'abelles* (1872), Constantí Llombart crea plataformes literàries conjuntes per a escriptors «valencians, catalans i mallorquins», tals com *Lo Rat-Penat*, *Periòdic Lliterari Quincenal* (1884) o *Lo Rat-Penat. Calendari*

47. V. SIMBOR, *Carles Salvador i Gimeno: una obra decisiva*, València, Diputació Provincial, 1983, p. 40.

48. «Aniversari», *Acció Valenciana*, núm. 24 (15.IV.1931), p. 1.

llemosí (1885), una fórmula, d'altra banda, manllevada a Pelagi Briz. Llobart mantingué la percepció de la unitat lingüística tot al llarg de la vida, tal com recorda el seu deixeble privilegiat, Ramon Andrés Cabrelles, a les seues memòries (Ahuir, 2005: 278):

Verdaguer es el poeta más grande de estos tiempos en España y quizá en el mundo. Ya conocerás sus poemas. Yo los tengo todos dedicados por él. Es catalán y escribe en lengua lemosina que es como si dijéramos en valenciano, pues en Cataluña y en Valencia se habla el mismo idioma lemosín con ligeras variantes, especialmente de carácter fonético.

No menys explícites foren les manifestacions que trobem esparses pels nombrosos escrits de Teodor Llorente (Roca, 2004: 51-56), fins a la seua mort. Trobem una mostra d'aquesta convicció de catalanitat idiomàtica en el fet d'haver acceptat, i oficialitzat, una de les presidències honoràries del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana.

Sobre la identitat de la llengua dels valencians, no deixa de ser sorprenent (tot i que coneixem les relacions, sovint tumultuoses, que s'hi produïen entre el sector jove i el més procliu al ratpenatisme) la dispersió d'opinions que s'acumulaven al si de València Nova, una de les dues entitats valencianes que s'adheriren al Congrés de 1906. La ideologia inequívocament unitarista del seu president, F. Barberà, ha estat adduïda més amunt (v. p. 71-73). També hem considerat (v. p. 86-87) el confusionisme greu sobre la qüestió de la identitat lingüística que palesava l'adhesió que feia la representació oficial de l'entitat al Congrés de 1906, una adhesió redactada en uns termes força equívocs, emparats en la boira conceptual de l'expressió «l'hermosa llengua d'oc», alhora que inclou la invocació al sentiment de germanor.

Convé cloure el panorama valencià que esbossem, respecte de la identitat lingüística en temps del Congrés de 1906, amb unes referències al pare Lluís Fullana. L'evolució del seu pensament en aquest tema va seguir una trajectòria paral·lela a la de les seues frustracions com a gramàtic i, en certa mesura, en podem rastrejar els orígens en el Congrés de 1906. Recordem l'entusiasme amb què Fullana recordava el Congrés, i que expressava en la carta que adreçava a mossèn Alcover, a finals d'octubre de 1906:

Mes impresions del Congrés són gratíssimes, de bona veritat [...]. Mon intent, clar està, no podia ser atre que aprofitarme dels estudis presentats per la colla d'illustres amadors de la nostra comuna llengua (Llorenç, 1989: 596).

Heus ací, doncs, en sentit literal, la «comuna llengua» amb què es presentava davant la magna sessió inaugural el substitut de Teodor Llorente, Vicent Mancho.

D'altra banda, als Jocs Florals de València de 1908, a Fullana li fou premiat el treball «Característiques catalanes dins lo Reyne de València», a la introducció del qual llegim:

Enumerar totes les característiques catalanes, usades dins lo Reyne de València, equivaldria a escriure una *Gramàtica Catalana*, y després d'escriure esta, posar en la portada *Gramàtica de la Llengua Valenciana*.

Precisament, una tal manifestació va rebre els elogis de mossèn Alcover:

Enviam la nostra enhorabona més coral a n-el Rt. Fr. Fullana p'el triunf alcansat i per la valentia qu'ha tenguda de proclamar una veritat a la que molts de valencians encara fan barres... per ignorància i per un malentès patriotisme provincià (Climent, 2004: 37-38).

Tanmateix, el rigor amb què B. Schädel va criticar la comunicació presentada al Congrés pel pare Fullana i el fet que aquesta crítica fos publicada per Alcover al *Bolletí del Diccionari* van provocar que el franciscà comencés a distanciar-se de Barcelona i Mallorca. En una carta adreçada a mossèn Alcover i datada el 20 de desembre de 1909, Fullana s'hi mostrava abatut per la crítica de Schädel: «...i per això m'he fer arrere en mon proposit de treballar, encara que no puguera carregar mes qu'un grà d'arena, en l'idea de l'unificació de la llengua» (Llorenç, 1989: 601).

A la seua *Gramàtica elemental de la llengua valenciana*, de 1915, Fullana encara hi manté el criteri de la identitat de la llengua dels valencians: «No és llengua essencialment diferent del català i baleàric».

Tanmateix, la ressenya que en publica Pere Barnils mena el pare Fullana al trencament definitiu amb el món cultural català. D'altra banda, l'aparició de la *Gramàtica valenciana* (1918), de Bernat Ortín, marca una mena de ruptura en la concepció de la identitat de la llengua, que s'estableix entre Fullana i el ratpenatisme immobilista, d'una banda, i les Joventuts Valencianistes, d'una altra. El cas és que aquell mateix any el franciscà esdevé un polemista combatiu de la catalanitat de la llengua dels valencians (Climent, 2004: 173-189).

I no hem de perdre de vista la convicció, i la passió, amb què mossèn Alcover va vindicar sempre la catalanitat.⁴⁹ Naturalment, el reverend manacorí assistia amb aflicció a la deserció que feia el pare Fullana —un dels seus vells col·laboradors— de les pròpies conviccions bàsiques, com ho era la catalanitat de la llengua. Una sensació semblant devia experimentar el canonge combatiu davant la tossuderia d'un dels homes més lleials a la llengua, Gaetà Huguet, també col·laborador seu, que s'entossudia a mantenir-se ancorat dins el cercle secessionista que representaven Fullana i Nebot, tal com ens recorda F. de B. Moll:

49. Hi bastarà com a mostra una esmena seua al Congrés, en la qual demana de «substituir la paraula «Catalunya» per la expressió «pobles de llengua catalana», indicant aixís que ab el nom de catalans s'han d'entendre també els fills de València, de les Balears, d'Alguer y del Rosselló» (PCILC, 1908: 595).

El patrici castellonenc Gaietà Huguet era també gran amic del canonge mallorquí, però no s'avenien gens en la manera de veure la posició relativa del valencià i el català; Huguet seguia l'opinió de Nebot, que negava la identitat essencial d'ambdues formes de parlar, i en 1921 vaig ser testimoni d'una discussió acaloradíssima entre el senyor Huguet, ja molt vell, i Mossèn Alcover (Moll, 1962₂: 24).

No cal dir que la catalanitat de la llengua del País Valencià havia quedat avalada a bastament pels romanistes que participaren en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana i, en aquest sentit, l'esment de la participació directa en el Congrés del professor R. Menéndez Pidal no és pas irrellevant. Tot i això, tampoc no podem ignorar que, en l'àmbit de la percepció identitària de la llengua, una part notòria de la societat valenciana continuava, i continua, immersa en la boira de la ignorància i, en certs casos, del joc brut. Una mostra: la crònica que publicava *El Mercantil Valenciano* de la inauguració del Congrés, en al·ludir a la salutació protocol·lària que hi féu Vicent Mancho (una salutació protocol·lària, sense títol, que posava èmfasi en «la llengua comuna»), la descriu en termes falsos i tendenciosos: «El discurso tiene por tema: El cultivo de las letras valencianas y la fraternidad de las lenguas catalana y valenciana».⁵⁰

Ningú no ignora que al País Valencià continua candent, justament com un dels eixos angulars de la política quotidiana, la qüestió de la identitat lingüística. En concret, la proposta secessionista tot sovint hi és presentada sota l'aparença d'una qüestió d'ordre tècnic, de tècnica filològica, alhora que de manera invariable hi apareix enunciada en termes que palesen una aversió a la racionalitat, als criteris científics. Al capdavall, l'anticatalanisme no és sinó una estratègia poderosa del discurs espanyolista. Recordem que, arran del Congrés de 1906, Espanya, a través de la ploma dels seus intel·lectuals, s'alçava contra la llengua catalana (Segarra, 2006: 255).

Ben mirat, el seccionisme lingüístic valencià té dos components: un de polític (constitueix un recurs antic que empra sobretot la dreta com a maniobra de distracció davant problemes reals d'interès social) i un altre de psicològic (potser psiquiàtric), que delataria tot un joc de complexos com ara d'inferioritat, d'enveja o d'autoodi; i, a vegades, la dèria secessionista, el blaverisme, funciona com a reacció de tipologia variada, de revenja, posem per cas, tal com exemplificarien els casos de Fullana, potser el d'Huguet respecte de la joventut nacionalista emergent, el de X. Casp enfosquit pel carisma de J. Fuster, etc.

De tota manera, la llengua vista des de la perspectiva del Congrés de 1906 ofereix altres camps d'observació, a part de la identitat, potser més suggeridors encara, tals com la política lingüística. Tot i això, no ignorem que els treballs del Congrés foren incomparable-

50. *El Mercantil Valenciano*, 15.X.1906.

ment més magnànims envers l'estudi del sistema de la llengua que no de la planificació del seu ús.

Siga com siga, paga la pena que ens aturem una mica en les actituds que manifestava la societat valenciana de començament del segle XX respecte dels usos socials de la llengua. Abans he esmentat els quatre programes —més aviat projectes de programa— de política lingüística, que havien proposat Llombart, Tramoyeres, Huguet i Barberà. Així mateix fóra bo d'insistir en la posició que hi mantenia l'erudit canonge Roc Chabàs, una posició rotundament diglòssica per tal com considerava que els valencians bé podem mantenir els usos col·loquials de l'idioma amb el benentès que els registres formals hauríem de restringir-los al ple domini del castellà. No cal dir que aquesta era la ideologia lingüística dominant a la societat valenciana de l'època, una ideologia, d'altra banda, que era afavorida pel ratpenatisme, contra la qual començava a revoltar-se el valencianisme polític, que s'aplegava a l'entorn de la jove societat València Nova. Lo Rat Penat, sota el control dels elements més immobilistes, havia arribat a ser l'exponent de la burgesia valenciana, que havia optat definitivament per castellanitzar-se i, doncs, considerava el valencià com a idioma baix, això és, refugi de les classes populars i, en tot cas, com un simple divertiment per a les *folklorades*. Val a dir que Teodor Llorente no participava exactament d'aquesta mentalitat barroerament denigradora, però tampoc no era capaç de vindicar una presència social de la llengua que la fes viable, per tal com una tal pretensió xocava frontalment contra els hàbits i els projectes que havia fet seus la classe social de la qual ell precisament era un portaveu qualificat.

De l'alternativa de restituir la llengua del poble a la seua funció vertebradora de la pròpia societat, Teodor Llorente en deia «politització» de la Renaixença, una opció a la qual s'oposava decididament i que mantingué amb fermesa:

Tampoco nos hicimos la ilusión de que pudiera deshacerse la obra de la historia, rechazando más o menos la lengua castellana de las provincias que hablaron exclusivamente el lemosín en otros tiempos, y volviendo en los usos de la vida social y pública al antiguo idioma. Esto, ni nos parece posible, ni lo juzgamos conveniente (Ferrando, 1988₁: 92).

Un parell d'anys després del Congrés de 1906, Llorente insistia en aquesta mateixa posició ideològica:

[...] las buenas gentes que hablan y hablarán siempre el idioma que hablaron sus padres, sin que este cultivo de nuestra lengua regional significase hostilidad ni desvío hacia el glorioso idioma nacional, por nosotros igualmente querido, ni mucho menos la pretensión absurda de restringir su uso, cada día más indispensable (Gregori, 1989: 532).

Som, doncs, al davant de fórmules primitives per a descriure el fenomen diglòssic i que ahora propicien la mitificació del bilingüisme, al fons de la qual hi ha l'horror a qüestionar

la Nació espanyola, tal com deixarà ben explícit el darrer patriarca de la Renaixença valenciana, precisament en una anàlisi seua, d'altra banda força suggeridora, que va fer del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Tot comentant l'acollida formidable («un éxito inesperado, un entusiasmo loco») que va rebre el Congrés per part de la societat, escrivia Teodor Llorente:

Claro es que no podía promoverlo [l'«entusiasmo loco»] las cuestiones gramaticales, técnicas, áridas, que el Congreso había de tratar; pero Barcelona había comprendido que en ellas iba envuelta la defensa de su lengua propia, el principal elemento quizás de su existencia regional, de su existencia autonómica, de su existencia nacional, si hay algún loco soñador que á tanto llega [...].

Yo no sé, ya lo he dicho, si hay algo de exagerado, inoportuno é injusto, en las reivindicaciones de los catalanes para el uso de su lengua, como reina y señora de su territorio providencial, según dice el reverendo Alcover; pero estuve siempre convencido, y lo estoy más cada día, que contener, reprimir, estirpar esa lengua, como algunos pensaron, es insensato, y algo peor que insensato: es imposible (Ferrer, 2004: 142-143).

Doncs precisament la reivindicació de la llengua pròpia «como reina y señora de su territorio providencial», que escrivia Llorente, era la proposta que començava a definir-se també des d'una frontera de la joventut valencianista, la de València Nova, la qual s'havia escindit de Lo Rat Penat, l'any 1904, justament per enfrontar-se a l'immobilisme que entrebancava la dinàmica de l'antiga societat. En efecte, l'Assemblea Regionalista de 1907⁵¹ es proposà com a objectiu bàsic l'oficialitat del valencià, mitjançant la proposta de la cooficialitat del català i castellà per raons històriques:

Necessitat d'admetre l'ús y caràcter oficial de les llengües valenciana y castellana per la existència en el reine de València de pobles y comarques en què respectivament tenen la una o l'altra adoptada desde molt antich (Gregori, 1989: 533).

El cas és que València Nova passà absolutament desapercibuda durant la realització del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, al si del qual Teodor Llorente (i, encara que a una distància considerable, també el pare Fullana) fou rebut com el gran patriarca de la Renaixença valenciana, l'esplendor del qual deixava en la tenebra qualsevol altra figura que pogués manifestar-se al País Valencià de l'època.

51. Recordem que la presidència de l'Assemblea fou oferida a Teodor Llorente, el qual, però, no la va acceptar.

Recepció i projecció

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana era clausurat, a Barcelona, el 17 d'octubre de 1906, en un acte solemne, a la mesa presidencial del qual hi havia, entre d'altres, Teodor Llorente, Vicent Mancho i el pare Lluís Fullana. Definitivament, la presència de tres valencians als llocs d'honor permet de fer-ne la lectura de la importància que l'organització del Congrés atribuïa a la causa valenciana. Recordem, una vegada més, que entre els congressistes honoraris n'hi havia vuit de valencians. Aquella colla de distincions assoleix un relleu extraordinari en comparar-les amb el migradíssim nombre de congressistes efectius valencians i amb l'única comunicació que hi presentaren. Per damunt de la resposta valenciana, la sort del País Valencià hi era percebuda amb una sensibilitat exquisida, la qual conjumina una certa delicadesa amb la preocupació i l'esperança. I és així com ho sancionava la conclusió de la ponència que hi va defensar Joaquim Casas-Carbó:

L'ànima catalana no se sentirà contenta i tranquil·la fins que senti batre a l'unison d'ella de plè a plè l'ànima valenciana. Aquest allunyament secular de les dues ànimes germanes desapareixerà aviat: era propi d'un període de decadència nacional que ja fuig. La llur vida intensa exigeix una intimitat. La meteixa llei mediterrània que ha obrat i segueix obrant sobre Catalunya, produint el seu reviscolament integral, obra també sobre València.

València no trigarà gaire a produir grans poetes i grans escriptors (no seràn fets isolats com fins ara) qui donaràn lo més superior de la llur obra en llengua valenciana. I encara que nosaltres sentim que aquesta no es sinó una de les modalitats de la llengua catalana, no havem d'anomenar-la catalana fins que'ls meteixos valencians vulguin que així s'anomeni. No es solament qüestió científica, es qüestió de sentiment.

I un sentiment no s'imposa autoritàriament. Un sentiment apareix quan es arribada la seva hora. I no es arribada encara l'hora de que'l valencià senti la llengua que ell parla, prou identificada ab la llengua dels catalans pera poder portar abdues un meteix nom.

Però l'hora ja es arribada de que senti la propia llengua diferenciada de la castellana i se l'estimi mes que no pas aquesta.

A València donchs, també com en les altres regions el cultiu de la llengua pendrà vol aviat. Tot anirà venint i s'ha d'anar fent (PCILC, 1908: 599-600).

Efectivament, la percepció de la catalanitat era feble a l'interior del teixit social valencià de començament del segle XX. Tanmateix hi començava a obrir-se pas, i potser un dels testimoniatges clars el constitueix l'anticatalanisme que aleshores rebia una forta embranzida per part dels grups polítics institucionals, el representant màxim dels quals era V. Blasco Ibáñez, que el mateix mes del Congrés, mitjançant un editorial furiós al seu diari *El Pueblo*, hi atia la flama de l'anticatalanisme, tot explotant el tòpic muntat sobre un proteccionisme genuí de la burgesia catalana que seria frontalment bel·ligerant amb un lliurecanvisme, així mateix genuí valencià.

Siga com siga, el sistema polític valencià continua mantenint una intensa dosi ideològica d'espanyolitat en començar el segle XX alhora que la burgesia ha assumit amb convicció el procés de castellanització. Com a conseqüència, sols la llengua castellana hi ha de ser percebuda com a idioma de cultura. Tot aquest panorama avala el diagnòstic que la Renaixença identificada amb el ratpenatisme oficial fou un fracàs. Ho va copsar amb clarividència mossèn Miquel Costa i Llobera, un congressista que confiava a un altre, Joan Rosselló de Son Fortesa, amic seu mallorquí, les impressions que acabava de produir-li la coronació de Teodor Llorente, l'any 1909:

Basta dir-te que els mateixos valencians qui, per convicció flouresca, ens parlaven en valencià, quant xerraven entre ells ho feyen en castellà (!!!). Crec que l'ànima catalanesca emigrà de València ja per sempre. Lo que allà resta es un provincianisme espanyol entusiasta de les millores locals (Blasco, 1988: 59).

Almenys en la formació de l'imaginari valencià —que integra la València de les flors, del Micalet i la barraca—, que aleshores es trobava en procés de formació, Teodor Llorente havia propiciat que hi constés la llengua del poble com a element bàsic, una opció, però, que fou arraconada per l'espanyolitat irreductible del blasquisme, vindicador d'una València que sent com a pròpia la llengua castellana.

Tot aquell estat de coses certificava el naufragi definitiu de Lo Rat Penat, per al qual l'idioma havia esdevingut una pura relíquia que no s'havia de traure, doncs, del reliquiari dels versos, tot contravenint el vell projecte del seu fundador, Constantí Llombart, que entenia la llengua del poble com a eina viva, de treball, de compactació social. En definitiva, l'objectiu llombartià passava a mans de la jove València Nova, el fundador de la qual, Josep M. Puig i Torralva, propugnà un monolingüisme valencià sense concessions. Així doncs, tal com València Nova representava la caducitat de Lo Rat Penat, també el Congrés de 1906 constituïa, d'alguna manera, una fita de referència en el declivi ratpenatista. Aleshores certes inèrcies de Lo Rat Penat van permetre que la societat comptés amb representació al Congrés, el qual tanmateix ha estat segrestat de la memòria històrica de l'entitat.⁵²

Sens dubte, des de la realitat valenciana, si més no, un dels rèdits inequívocs que aportà el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana fou la proclamació multitudinària, prestigiosa i amb projecció europea de la unitat de la llengua. De tota manera, i tal com hem vist adés, València Nova començà tentinejant en aquest terreny, fins i tot a l'interior del

52. En efecte, segons avançava el segle XX, la dèria contra la catalanitat ha esdevingut obsessiva en el ratpenatisme. En constitueixen una mostra les tres publicacions «oficials» sobre la història de Lo Rat Penat, cap de les quals no s'ha dignat ni tan sols a esmentar el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana, tot i l'alta representació amb què l'entitat hi fou present. Les tres publicacions són: Antoni IGUAL ÚBEDA, *Història de «Lo Rat-Penat»*, València, Excm. Ajuntament, 1959; J. GIL BARBERÀ [et. al.], *Lo Rat-Penat*, València, Consell Valencià de Cultura, 1996; MARTÍNEZ RODA [ed.] (2000).

Congrés. Ara, a través del procés que va des de la Primera Assemblea Regionalista, 1907, i la creació de Joventut Valencianista, 1908, fins a la consolidació del grup d'universitaris nacionals que s'aplegaran en Acció Cultural Valenciana, la percepció de la identitat de la llengua i de la seua funció social assolirà un canvi radical al si de la societat. Ben mirat, la generació que, l'any 1932, declara acceptada al País Valencià la codificació fabriana, mitjançant les Normes de Castelló, constitueix la continuïtat natural de València Nova i alhora del llegat del Congrés de 1906. Era la mateixa generació que, l'any 1934, posava al capdavant de la flamant revista *La República de les Lletres* la proclama següent:

LA REPÚBLICA DE LES LLETRES proclama, naturalment, indiscutiblement, la unitat del nostre idioma.

Des de la ratlla de la Provença fins als bells palmerals d'Elx, a la fita de Múrcia, es parla la mateixa llengua [...].

LA REPÚBLICA DE LES LLETRES adopta l'ortografia de la superior autoritat del nostre idioma, que és l'Institut d'Estudis Catalans; i, al mateix temps, demana l'ingrés a l'esmentat Institut d'una representació de València.⁵³

Ara mateix ignore si la Redacció de *La República de les Lletres* tenia en compte, en redactar la sol·licitud a l'IEC «d'una representació de València», que aleshores el canonge Josep Sanchis i Sivera era membre corresponent de la Secció Històrico-Arqueològica. O potser considerava que no n'hi havia prou, amb el cas aïllat del canonge erudit.

Siga com siga, no hauríem de menysprear la dada que a València sorgí la proposta, en temps de la República, d'organitzar el Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Fou una iniciativa de M. Sanchis Guarnier,⁵⁴ que en fer el toc d'atenció, l'any 1934, que s'acostava el VII centenari de la conquesta del cap i casal —centenari que s'escauria el 1938— i que calia preparar-lo a consciència, proposà de dur a terme el Segon Congrés com una de les activitats que integrarien la commemoració de la conquesta.⁵⁵ Entre les persones amb qui degué contactar per engrescar-les en aquesta aventura hi havia Carles Salvador, el qual li contestava en una carta datada el 3 de febrer de 1935:

La vostra carta que agraixc moltíssim i en la que em comuniqueu la vostra idea de celebrar a València el II Congrés Internacional de la Llengua Catalana l'any 38, em planteja el problema següent: sóc jo un dels valencians indicats per a organitzar un Congrés de tal importància? Em reconec massa poca cosa. Jo podré ajudar a qui, com vós, en sàpia de filologia [...].

53. *La República de les Lletres*, núm. 1, juliol-setembre de 1934, p. 33.

54. M. SANCHIS GUARNER, «S'acosta el 1938», *El Camí*, 29.XI.1934.

55. V. SANTI CORTÉS, *Manuel Sanchis Guarnier (1911-1981): Una vida per al diàleg*, València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, i Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2002, p. 101-102.

Hi ha un perill: que els Bayarri, els Morante i els Fullana aprofiten el motiu del Congrés per a escriure quatre articles de premsa i provocar un ambient contrari al científisme del Congrés i això pel consabat «perill català».

No obstant açò, que jo crec entrebancaria el desenvolupament normal de l'organització i celebració del Congrés —qüestió econòmica i cretinisme indígena—, podeu comptar amb mi. Jo us ajudaré tot el que podré. Vós i Renat⁵⁶ haureu de portar el pes de la feina i ha d'ésser organitzat únicament per valencians.

En la formidable iniciativa de Sanchis Guarner insistia encara, a la darrerria de 1935, Adolf Pizcueta, que des de la *La República de les Lletres* suggeria a les corporacions valencianes un pla preparatori del centenari previst per al 1938:

Primer que res, [haurien de] manifestar el seu propòsit de donar solemnitat al centenari i després prendre el patronatge dels actes a celebrar, designant ja les Comissions que confeccionen el programa i que es dediquen a preparar els que requereixen una organització metòdica i llarga. Per exemple, un Congrés de la llengua, del qual ja s'ha parlat privadament, al que assistirien àdhuc autoritats estrangeres i que tinga, per tant, un positiu interès científic, necessita una propaganda enorme.⁵⁷

Definitivament, la fredor amb què el País Valencià va rebre el Primer Congrés podia haver estat contrarestada pel protagonisme que tenia pendent d'assolir a través de la projectada realització del Segon Congrés, previst per a l'any 1938. Tanmateix aquesta iniciativa esplendorosa seria sufocada brutalment per la intransigència del feixisme, el qual, però, no aconseguiria d'esborrar les petjades indestructibles que havia deixat damunt el sòl valencià el Congrés definitivament transcendent de 1906.

Com a corol·lari final, m'agradaria fixar-me en una dada de la carta que acabe d'esmentar, a través de la qual Carles Salvador exposava a Sanchis Guarner l'opinió personal sobre el projecte que aquest li havia plantejat d'organitzar el Segon Congrés; exactament, la dada que vull remarcar és el destí de la carta: Palma de Mallorca. Sanchis Guarner, doncs, s'estava aleshores a Palma. I bé que coneixem aquesta estada, que corresponia a l'eixida per les Balears, els mesos de gener i febrer de 1935, que duien a terme Sanchis Guarner i Moll amb l'objectiu de

56. Josep Giner i Marco (València, 1912-1996), conegut també pel pseudònim *Guillem Renat i Ferrís*, o simplement *Renat*, fou deixeble de Pompeu Fabra i Joan Coromines i un dels filòlegs valencians més sòlids del segle XX. Persona introvertida, la seua obra passà força desapercibuda i darrerament ha estat reivindicada pel professor Antoni FERRANDO, *Josep Giner i Marco. Obra filològica (1931-1991)*, València, IIFV i Denes, 1998.

57. A. PIZCUETA, «Centenari de la fundació del País Valencià», *La República de les Lletres*, núm. 6 (octubre-desembre 1935), p. 5-8 Santi CORTÉS, *Manuel Sanchis Guarner (1911-1981: Una vida per al diàleg*, València, Insitut Interuniversitari de Filologia Valenciana, i Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 89.

passar-hi les enquestes de l'*Atlas Lingüístico de la Península Ibérica*. No pretenc insinuar amb aquestes indicacions que la idea del Segon Congrés podia haver-la tingut el filòleg valencià aleshores, per tal com l'havia feta pública el desembre precedent, a través del setmanari de València *El Camí*. Ara, tampoc no puc desestimar el fet que Sanchis Guarner havia encetat, precisament la primavera de 1934 i al Centro de Estudios Históricos, de Madrid, «una inalterable i fecunda amistat»⁵⁸ amb F. de B. Moll. Va ser aleshores que, del contacte fecund entre tots dos filòlegs i patriotes sorgí la llum del Segon Congrés del català? Vet ací un interrogant engrescador.

Siga com siga, de Mallorca va eixir el sol que il·luminà el Congrés de 1906, feliçment dut a terme a Barcelona; al País Valencià —potser amb la contribució del menorquí irrepetible— van covar-se les il·lusions d'un Segon Congrés, el qual tingué lloc definitivament l'any 1986, amb una participació compacta del conjunt dels territoris de la catalanitat, dins el qual el País Valencià assolí de situar-se a l'alçada de les circumstàncies. Al capdavant, els fruits del Primer Congrés s'hi manifestaven vistsents... i esponerosos.

Bibliografia

- AHUIR, Artur (2005). «Les memòries d'un literat. Una desconeguda font biogràfica de Constantí Llombart. Les notes de Ramón Andrés Cabrelles». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 257-303.
- ANDRÉS PÉREZ, Josep (2003). «El federalisme de Vicent Blasco Ibáñez i la qüestió valenciana». *Afers* [Catarroja], núm. 44, p. 175-204.
- ARCHILÉS, Ferran (2003). «Contra el 'fermaler verí centralista'. Gaetà Huguet i les possibilitats i els límits del federalisme al País Valencià». *Afers* [Catarroja], núm. 44, p. 107-140.
- ARCHILÉS, Ferran; MARTÍ, Manuel (2004). «La construcció de la regió com a mecanisme nacionalitzador i la tesi de la dèbil nacionalització espanyola». *Afers* [Catarroja], núm. 48, p. 265-308.
- ARCHILÉS, Ferran; SEGARRA, Josep Ramon (2005). «Renaixença i identitat regional: Constantí Llombart i la construcció de l'imaginari regional valencià». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 55-109.
- BARBERÀ I MARTÍ, Faustí (1910). *De regionalisme i valentinicultura. Discurs vell i comentaris nous*. València: Vives Mora.
- BLASCO, Ricard (1985). *Constantí Llombart i «Lo Rat Penat», periòdich lliterari quincenal*. València: Diputació de València.
- (1988). «Llengua i pàtria al País Valencià durant la Renaixença». *Caplletra* [València], núm. 4, p. 43-67.

58. Santi CORTÉS, *Manuel Sanchis Guarner (1911-1981: Una vida per al diàleg*, València, Insitut Interuniversitari de Filologia Valenciana, i Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 89.

- BORT, Jordi (2006). «Centenari del I Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Saó* [València], núm. 309 (setembre), p. 32-33.
- CLIMENT, Josep Daniel (2003). *L'interés per la llengua dels valencians (segles XV-XIX)*. València: Consell Valencià de Cultura.
- (2004). *L'obra lingüística de Lluís Fullana i Mira*. Paiporta: Denes.
- (2006). «Cent anys del I Congrés de la Llengua». A: *Levante: El Mercantil Valenciano* (13 octubre), Posdata, p. 1.
- (2006). «Els valencians en el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». [Inèdit].
- ESCARTÍ, Vicent Josep (2005). «Les idees de Constantí Llombart a través de Lo Rat Penat. Calendari llemosí». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 137-165.
- ESCARTÍ, Vicent Josep; ROCA, Rafael [ed.] (2005). *Constantí Llombart i el seu temps*. València: Acadèmia Valenciana de la Llengua.
- FERRANDO, Antoni (1988₁). «Llengua literària i actitud política en Teodor Llorente. A propòsit de *Cartes de soldat i Pro patria*». *Caplletra* [València], núm. 4, p. 91-112.
- (1988₂). «Presència valenciana al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906)». *Caplletra* [València], núm. 4, p. 167-178.
- [ed.] (1989). *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Àrea 7 Història de la llengua*. València: Institut de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FERRER MIRALLES, Vicent (2004). *La llengua en portada. Ideologies lingüístiques en la premsa valenciana (1902-1923)*. Paiporta: Denes.
- GIMENO, Lluís (2004). *Mossèn Alcover i les comarques centrals del territori lingüístic. (Correspondència epistolar amb mossèn Joaquim Garcia Girona)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- GREGORI, Carme (1989). «La llengua a les primeres revistes del valencianisme polític». A: FERRANDO, A. [ed.] (1989), p. 531-540.
- GUARDIOLA I SAVALL, M. Isabel (2005). «L'aportació de Llombart al diccionari d'Escrig». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 233-255.
- HUGUET I BREVA, Gaetà (1902). «Notes valencianistes». *Ayer y Hoy* [Castelló de la Plana], v. I, núm. 2, (15 gener).
- LLOMBART, Constantí (1878). *Excel·lències de la llengua llemosina*. València: Emili Pasqual.
- (1879). *Los fills de la Morta-viva. Apunts bio-bibliogràfics*. València: Emili Pasqual.
- LLORENÇ, Alfons (1989). «Lluís Fullana i la unitat de la llengua catalana. Relació epistolar del pare Fullana i mossèn Alcover (1902-1916)». A: FERRANDO, A. [ed.] (1989), p. 579-605.
- LLORENTE, Teodor (1906) [VALENTINO].
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (2005). «Constantí Llombart i la llengua». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 201-231.
- MARTÍNEZ RODA, Federico [ed.] (2000). *Historia de lo Rat Penat*. València: Lo Rat Penat.
- MOLL, Francesc de B. (1962₁). *Un home de combat (Mossèn Alcover)*. Palma de Mallorca: Editorial Moll.
- (1962₂). *Mossèn Alcover i el País Valencià*. València: Lo Rat Penat.
- MORA, Ramon (2005). «Sobre la Renaixença valenciana». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 17-35.

- PCILC (1908). *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona, octubre de 1906*. [N'hi ha reedició, en facsímil, a càrrec de la Fundació II Congrés Internacional de la Llengua Catalana. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1985. Cite per aquesta reedició]
- PEREA, Maria Pilar (2006). *El centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Barcelona: Biblioteca de Catalunya.
- PÉREZ I MORAGÓN, Francesc (2005). «Constantí Llobart, el pobre de les grans empreses». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 17-35.
- ROCA RICART, Rafael (2003). «Teodor Llorente. Del provincialisme al regionalisme valencianista». *Afers* [Catarroja], núm. 44, p. 53-74.
- (2004). *Teodor Llorente, el darrer patriarca*. Alzira: Bromera.
- (2005). «Les relacions entre Teodor Llorente i Constantí Llobart». A: ESCARTÍ, V. J.; ROCA, R. [ed.] (2005), p. 79-109.
- SALA I GINER, Daniel (2000). «Naiximent de lo Rat Penat (1878-1902)». A: MARTÍNEZ RODA, F. [ed.] (2000), p. 25-120.
- SEGARRA I NEIRA, Mila (2006). «En el centenari dels Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona, octubre de 1906): Un impuls per a la codificació de la llengua catalana». *Estudis Romànics* [Barcelona], XXVIII, p. 249-265.
- SIMBOR I ROIG, Vicent (1989). «La llengua catalana al País Valencià durant el segle XX». A: FERRANDO, A. [ed.] (1989), p. 93-110.
- TRAMOYERES, Lluís (1879). «La lliteratura llemosina dins lo progrés provincial». A: LLOBART, C. (1879), p. IX-XXVII.
- VALÈNCIA NOVA (1906). «Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Valencia Nova. Periòdic Regionaliste quincenal* [València], núm. 12 (20 octubre), p. 6-7.
- VALENTINO (1906). «De Barcelona. El Congreso Internacional de la Lengua Catalana». *Las Provincias* [València], (12.XI.1906). [Reproduït per FERRER MIRALLES (2004). Cite per aquesta edició]

Els escriptors i el Congrés de 1906

Carles Miralles

El I Congrés Internacional de la Llengua Catalana, celebrat l'octubre de 1906, és un fet històric altament rellevant. Per a la història de la llengua catalana, és, en efecte, un fet rellevant l'aplec a Barcelona de persones d'arreu del domini interessades per la llengua i de persones enteses de fora del domini que, pel fet de participar-hi i pel que hi aportaren, confirmaven que es podia parlar del català com d'una llengua romànica amb identitat pròpia i amb una tradició, de conreu escrit i literari i viva, que l'avalava.

Com que el català es trobava en condicions de llengua no oficial o supeditada arreu del seu domini, i doncs també en el lloc on se celebrava el Congrés, la ciutat llavors més important d'aquest domini, la celebració en si del Congrés és un fet objectivament rellevant, en termes històrics, perquè era una manera de cridar l'atenció sobre la voluntat —dels organitzadors i dels congressistes i de les terres d'on provenien; i també de la ciutat on tenia lloc, que així manifestava la seva disponibilitat com a cap i casal— de començar a situar el català entre les llengües de cultura d'aquell moment. El Congrés, alhora que traspuava que no tots els qui manifestaven aquesta voluntat estaven ben d'acord sobre com aconseguir-ne l'acompliment, marcava d'una manera inequívoca, des de dins del domini, però amb l'aquiescència i col·laboració d'entesos de fora, aquesta voluntat que maldava per fer aparèixer com a empresa comuna, per damunt de les evidents diferències, de tota llei, també entre els territoris.

Començar a situar-lo entre les llengües de cultura d'aquell moment. No començar en sentit absolut,¹ sinó relativament al reconeixement del català com a llengua de cultura, en el seu domini i arreu. Els organitzadors i els participants ja comptaven que el redreç del català havia començat; la voluntat de començ que volien palesar era referida més aviat a l'establiment de la llengua: no a la seva renaixença sinó al seu afermament i consolidació. Per a nosaltres, en termes històrics, aquest establiment —ortografia, diccionari i gramàtica— va unit a l'obra de l'Institut d'Estudis Catalans i al nom de Fabra. Ja es va produir i ha estat d'una manera determinada, per a nosaltres. El Congrés de 1906 proposà parlar-ne, mirar de situar aquesta voluntat d'establiment.² Els congressistes no sabien com aniria, aquest establiment que volien, però volien que el Congrés pogués orientar-ne el procés. I, sobretot, donar fe de vida, dins i fora, d'aquesta voluntat que tenien.

El Congrés és una fita; un esdeveniment que té un rerefons, que ve després d'uns fets i es produeix en un moment determinat; els fets posteriors, no és de bon mètode deixar que interfereixin en la nostra visió del Congrés, que ens en dictin un criteri de valoració: alguns d'aquests fets posteriors poden posar-se en relació amb tendències i opinions d'alguns participants, d'altres no. Però ni el mateix Fabra del Congrés coincideix sempre amb el Fabra de després.³

Pel que fa a la literatura, pel Congrés tampoc no és gaire fàcil identificar aquest any 1906⁴ amb l'inici del Noucentisme. Bàsicament perquè és difícil percebre-hi gaire més que alguns indicis de la concepció de la literatura com a institució cultural, com a instrument de construcció nacional. S'hi veu, com en el cas de l'establiment de la llengua, una voluntat; una voluntat que es pot reconstruir, sobre la base de la política posterior noucentista, amb algunes coincidències entre diferents intervencions: significativament, però sense que cap ponent o intervinent les arribi a plantejar del tot orgànicament i programàtica. Algunes de les intervencions més senyalades enfoquen la literatura des de la creació, des de la relació entre l'escriptor i la seva llengua: la literatura és l'espai creat per l'escriptor o el lloc on es realitza el seu geni.

La situació del català no era uniforme, ni en tots els àmbits ni en tots els territoris. Un dels àmbits en què la situació del català era objectivament millor era el de la producció literària, i territorialment al Principat i a les Balears.⁵ Hi havia al darrere la represa de la Renaixença i

1. Anguera (1997).

2. Mossèn Alcover, el gran impulsor del Congrés, en deia «l'obra de restauració, reintegració y enliment d'una llengua»: PCILC (1908: 72).

3. Segarra (2005).

4. Faulí (1973).

5. «Es un espectáculo grandioso y único, per nosaltres estrangers qu'observam imparcialment y de lluny el desplegament cultural de la península ibèrica, el veure com a n'aquexa avansadíssima part d'Espanya, especialment en la regió central de Catalunya y en les Balears, se fa un progrés de cultura prudent y estable...», deia Shädel traduït per J. M. Alcover: PCILC (1908: 415, cf. 410). Casas-Carbó remarca que «en el Principat el

l'efervescència del període a cavall dels segles XIX i XX, diguem-ne el Modernisme encara imponent quan va celebrar-se el Congrés: tot plegat, un gruix francament considerable d'obra literària, arribada a la impremta, i també algunes figures d'una altura incontestable.

El fet que els escriptors en català haguessin arribat durant el vuit-cents a la impremta marca una distància entre la producció literària de la Renaixença i la dels períodes anteriors, que és en bona part manuscrita o amb una tradició impresa limitada i interrompuda; en el sentit que, en general, els autors de la Renaixença havien pogut ser coneguts i llegits, arreu del domini, i els anteriors havien romàs en l'obscuritat o l'oblit. Significa que els homes de la generació del Congrés comptaven amb una tradició literària vuitcentista relativament normal; no significa que comptessin amb una institució literària, ni en termes acadèmics ni en termes polítics, ni que veiessin tots clar que volien o que podien tenir-la.

L'existència d'alguna figura excepcional, d'altra banda, era més aviat presa com a confirmació d'un geni individual; certament, també com a motiu d'enaltiment de la llengua de tots, que havia estat l'instrument de la seva obra, però no sempre considerada com a fonament d'una literatura moderna consolidada, homologable amb les de les llengües de cultura. Hi havia Verdaguer, però hi havia una literatura catalana; salvades les distàncies que calgui, Verdaguer era comparable amb Mistral, però la literatura occitana no era abundosa, viva, inquieta i estesa com la catalana, ja en el moment de la celebració del Congrés. El Congrés mostrava la voluntat d'una literatura com la catalana d'aleshores de no ser considerada regional,⁶ tant pel volum i les característiques de la literatura vuitcentista i estrictament contemporània que podia adduir, com per alguns autors i algunes obres destacables en termes d'impacte, difusió i qualitat.

Una altra cosa era la modernitat, el repte d'estar a l'altura dels temps. El Congrés més aviat valora explícitament la literatura catalana pel que ja és, però no forja un projecte de modernitat que la consolidi com a institució. Alguna veu va plantejar, en un cas concret, que també feia part de la tradició literària de cara a la construcció de la literatura actual, triar, val a dir, escollir o deixar de banda, un autor o un altre o, dins de l'obra d'un autor, aquestes obres sí i aquestes altres no. Així, Llorenç Riber a propòsit de Verdaguer («Més que sos bramuls de

triomf del català va essent cada dia més complet» i que Mallorca, «per boca de les seves somitats intel·lectuals, se sent catalana sense dexar d'esser mallorquina»; fins i tot «el rossellonès sent vibrar la seva ànima nacional i se sent més català encara que'l català espanyol», però, en canvi, l'ànima valenciana no bat «a l'unisò» de la catalana: «aquest allunyament secular de les dues ànimes germanes», vaticina (PCILC, 1908, p. 599), «desapareixerà aviat: era propi d'un període de decadència nacional que ja fuiu...», etc. Sobre l'aportació valenciana: Ferrando (1988).

6. La majoria d'edat de la literatura catalana havia estat ja proclamada per *L'Avenç*: Valentí (1973: 156 i s., cf. 172 i s.). L'existència d'una veritable crítica literària havia de ser el senyal inequívoc que «aviat la literatura catalana no fora una literatura regional sino universal», segons Perés (1883: 104). Sobre el concepte de literatura regional a l'època del Congrés i en relació amb la ponència de Maragall: Quintana (1996: 174 i s.).

Tità qu'eixorden la caverna primitiva aont forjava, a colps de martell volcànich, les alexandrines estrofes de 'LAtlàntida', viurà immortalment sa veu de tórtora rústega qui canta dins sos versos populars y dins sa prosa angèlica banyada de rou y de lluna de pagès».⁷ Més enllà d'aquest cas, particular, però simptomàtic, algunes veus s'hi feren sentir, que permeten ser llegides, des de la nostra perspectiva, com a indicis significatius de les orientacions que aquell mateix any 1906 anava senyalant el «Glosari» de Xènius. Però, en general, el Congrés dona per fet que ja hi ha una literatura, i important; cosa, d'altra banda, irrefutable en termes històrics. I prova que hi siguin, i hi facin sentir la veu, els escriptors més representatius. Escriptors en un sentit ampli, no limitat a la producció, pròpiament, de literatura; amb la particularitat que alguns dels que en parlen, com ara Rubió i Lluch, no en produeixen, en sentit estricte, i alguns dels que en produeixen i en parlen, com ara Costa i Llobera, que acaba de publicar un llibre tan crucial com *Horacianes*, de fet no en parlen, almenys directament.

El Congrés va tenir tres Seccions, la «Filològica-Històrica», la Literària i la Social i Jurídica. En totes es va parlar d'escriure i de literatura, i hi va haver escriptors amb obra literària, com l'esmentat Costa i Llobera o Gabriel Alomar, que van parlar de qüestions de sintaxi i normativa en la Secció de temes filològics, i altres escriptors en sentit menys estricte, com Casas-Carbó o Franquesa i Gomis, que van desenvolupar qüestions centrals per a la literatura com a institució en la Secció III. Per exemple, una qüestió crucial en aquest sentit, la de la unitat de la literatura catalana produïda en qualsevol dels seus territoris, va ser sobretot plantejada a la Secció Social i Jurídica, on Casas-Carbó va mantenir una ponència titulada «Manera com se reforçaràn y consolidaràn els vincles de solidaritat natural entre'ls pobles de llengua catalana assegurantse el pervindre de la nostra literatura».

A la Secció Literària va haver cinc ponències: «La nostra llengua en les obres literàries», a càrrec de Joaquim Ruyra; «Importància y necessitat dels estudis gramaticals per tota la literatura y especialment per la nostra», a càrrec de Gregori Artizà; «La literatura catalana, ¿ha de concedir a un dialecte determinat el predomini absolut damunt tots els altres? ¿ha de mantenir y utilitzar les diferents varietats dialectals?», exposada per Joan Maragall; «La versificació catalana», que fou tractada per Lluís Viladot, i «Necessitat urgent d'empendre el camí de la perfecció del llenguatge escrit, de la publicació de l'inventari general del idioma català format per D. Marià Aguiló y Fuster», que exposà, amb una constatació (I), que raona la urgència d'aquesta necessitat, i una proposta (II), derivada de la urgència constatada, Lluís B. Nadal.

Aquestes qüestions o temes són diferentment pertinents a la literatura; com també la manera d'exposar-les dels diferents ponents. En conjunt, s'hi podria albirar un propòsit o designi

7. PCILC (1908: 567). De fet, el seu argument és que Verdaguer va depurar poèticament la llengua popular. L'emissió de cap opinió sobre altres aspectes de la poesia de Verdaguer no li era aquí imprescindible, amb vista al desenvolupament del seu argument. Podríem doncs donar valor de presa de posició estètica, poètica (potser també ideològica), a la part negativa del judici de Riber sobre Verdaguer.

més o menys així: per una banda, necessitat —o no, o amb quina urgència?—, per al desenvolupament normal o millor de la literatura catalana, de poder comptar amb una gramàtica i un diccionari, i necessitat també de plantejar unes bases de versificació que assegurin la genuïnitat del vers català; d'altra banda, dues qüestions més generals, confiades ambdues a dos escriptors importants del Principat: la relació entre llengua i llengua literària —o la mena de llengua literària que convenia consolidar— i la relació entre els dialectes de la llengua i la llengua literària. Però, un cop llegides les defenses o ponències i les esmenes a cada una, i, encara, les altres intervencions, en la Secció Literària i en les altres, que, ni que sigui lateralment, es refereixen a la literatura, el disseny dels temes principals s'esvaeix o queda dissolt o difuminat; però, sobretot, la sensació és que, de literatura pròpiament, no se'n parlà o se'n parlà en termes marcadament personals, subjectius.

La part teòrica de la reflexió de Ruyra gira al voltant de la consideració que la cosa principal en l'obra literària és «el pensament», al servei del qual es troba la llengua i que sent envers aquesta tres «necessitats»; la primera, que concreta com a *riquesa mental*, trobar en la llengua «els signes precisos d'expressió», que evitin els perills d'«el barbarisme y la lliure invenció»; la segona, *riquesa externa o formal*, és una «necessitat fonament artística, que depèn del sentiment general del idioma y cerca la justa ponderació musical» bo i conjurant així el perill de la «formació intemperant de mots sorollosos, dels anomenats poètics», i el «vici d'un llenguatge culterà»; quant a la tercera, es tracta, «tant per la naturalesa expansiva del art com per la del llenguatge», de «la comunicació», el «desitj» de la qual, sentit per l'escriptor, dóna «al llenguatge literari la major facilitat de comunicació en l'espai y en el temps, dotantlo de condicions de *generalitat* y de *persistència*», sempre que no caigui, per aconseguir més difusió, en l'extrem d'un «llenguatge sumament vulgar» ni acabi substituint «la llengua pròpia per una altra que ofereixi més condicions de generalitat y persistència».⁸

Tot i que l'ús per Ruyra de la paraula «signe» hagi pogut fer pensar en Saussure,⁹ que contemporàniament explicava el que després seria el seu *Cours*, cal no perdre de vista que Ruyra el que ofería eren unes «consideracions»¹⁰ i no una teoria lingüística: unes consideracions en funció de la seva experiència d'escriptor. Realment hi havia pensat des del punt de vista de «trobar» els mots més escaients per a cada ocasió («els signes precisos d'expressió») i la forma sintàctica més adequada a la comunicació del «pensament» en cada cas. Per «trobar» els mots i el discurs, l'escriptor ha d'acudir «ab preferència a la parla viva», diu Ruyra. Només si en la parla no troba el mot o l'expressió convenient, que busca per a comunicar-se, li caldrà recórrer als clàssics, a la tradició literària de la llengua pròpia, que Ruyra pintorescament ano-

8. PCILC (1908: 477-484).

9. Julià (2005), 35.

10. Així en el primer títol, «Consideracions sobre'l modern català literari», que comunicà per carta (9 de gener de 1906) a J. M. Alcover: Julià (2005: 33).

mena «llenguatge antiquat». I si tampoc no l'hi trobava, aleshores serà del cas «construirlo ab arrel de la llengua mare llatina». Només com a quarta i darrera possibilitat, excepcionalment, si encara no se'n sortia, fóra lícit «emprar una forma estrangera». Contràriament al que passa sovint, que, en intentar resoldre «les deficiències del llenguatge vulgar», la familiaritat amb el castellà fa que «se salti al ordre quart, l'últim grahó».

Després, Ruyra posa exemples d'aquesta supeditació al castellà: d'ordre morfològic i sintàctic. De manera que el tema que realment planteja és si els escriptors catalans ja saben prou català i escriuen prou genuïnament o bé usen massa sovint com a solucions, lèxiques o gramaticals, les que han après en l'ensenyament oficial, pròpies de la llengua d'aquest ensenyament i no del català. I explica com creu que caldria evitar-ho. Amb dos procediments que són d'índole filològica: controlar els usos dels antics autors catalans per trobar les formes genuïnes que s'han perdut en la llengua viva o bé formar neologismes necessaris directament del llatí. Aquests dos procediments són profusament recomanats en moltes intervencions, i el primer és a la base de la insistència de molts congressistes que calia tenir editats els clàssics catalans —pensem en el títol de la comunicació de Massó i Torrents, «Conveniència de l'estudi dels nostres clàssics per la reconstitució de la llengua»— i disposar d'un lèxic tan extens com fos possible, d'un diccionari d'autoritats. I amb aquests dos procediments, no era Ruyra l'únic congressista que comptava superar la interferència del castellà. Pensem ara en el títol, ben explícit, de la comunicació de Costa i Llobera a la mateixa Secció Literària: «No hem de permetre que la llengua catalana sia esclava ni tributaria de cap altra llengua». Costa hi parla també del francès i fins planteja l'oportunitat de tenir present l'italià, amb solucions a través de les quals es pot arribar a les originàries llatines, però bàsicament de la necessitat de no calcar la sintaxi catalana sobre la castellana.

Dues qüestions semblen, doncs, manifestar-se, de fons, a més de la proclamació de la necessitat de comptar amb la documentació pertinent, a l'abast i ben feta, de la pròpia tradició literària, i d'evitar emmotllar les solucions en les que l'escriptor català té assimilades pel coneixement escolar d'una llengua com l'espanyol, que compta amb un diccionari i una gramàtica normatius, acadèmics. La primera és què cal entendre per «parla viva», si la llengua d'algun lloc en concret o la de tot arreu: la llengua literària ha de ser comuna o d'alguna contrada predominantment? La segona, fins a quin punt és imprescindible tenir una gramàtica de referència, que reflecteixi un acord sobre quins usos són genuïns i quins rebutjables, i un diccionari que, donant raó dels mots de la llengua, de com s'escriuen i què signifiquen, mostri també, per absència, els que no en són, els estrangerismes i barbarismes. A la primera qüestió havia de respondre la ponència de Maragall, clarament com a conseqüència dels canvis que, en el tracte amb els organitzadors, el poeta anà acceptant mentre hi pensava i hi treballava. A la segona havien de respondre la ponència encarregada a Artizà i la que tan escaridament presentà Nadal.

Totes dues qüestions havien de ser resoltes, per a la posteritat, per l'Institut, per Fabra i per la generació noucentista.¹¹ Prou que ho sabem. Quan enfoquem el Congrés, però, cal insistir que la situació no estava decantada encara, ni en el sentit de després ni en cap altre. En el Congrés els parers eren individuals, amb tendències observables, però allunyats de la teoria i de la praxi. Parers, o sigui opinions, en general, més que no raonaments ben documentats i fonamentats, conclusions que poguessin constituir doctrina. Perquè estaven condicionats per les mancances i les contradiccions d'una situació preacadèmica. És i era evident que una literatura moderna, a l'altura dels temps —o sigui, com a institució nacional—, necessitava una gramàtica normativa, però quan Artizà gràficament explicava que un «còdich del llenguatge» era precís perquè no hi hagués «tants caps tants barrets» i que, doncs, calia encarregar, llavors mateix, una gramàtica —i a l'Acadèmia de Bones Lletres, concretava— per resoldre el «garbuig» que «entench que fa poch favor a la serietat y organizació del nostre idioma»,¹² mossèn Alcover responia que el que no hi havia d'haver de cap manera era precipitació ni presses: ja arribaria, la gramàtica, però de moment calien estudis preliminars i formar, preferentment a Alemanya, professionals que poguessin posar fil a l'agulla. En conclusió, que el promotor del Congrés dictaminava que no n'era encara el moment. Però, en fos o no el moment —i creguem o no que al darrere d'aquest dictamen hi hagués, poc o molt, pretensions personals, possibles segones intencions—, és evident que ja n'era el moment, que s'havien de prendre decisions, donar una dimensió pragmàtica a tot aquell opinar sobre la llengua, a aquells parers basats en la bona voluntat i en l'amor a la terra o a la pàtria. En això, com en el *Diccionari*, van ser l'Institut, Fabra i els noucentistes els que van treballar des del començament amb aquest disseny pragmàtic. Al Congrés, Nadal parlava de publicar «l'inventari de la Llengua catalana format pacientment pel difunt Mestre D. Marià Aguiló y Fuster» com a «cosa de gran urgencia y com base de tot treball filològich que puga sortir de les tasques del present Congrés» i Joan Givanel, en una esmena acceptada pel ponent, hi afegia la necessitat de publicar, també, «les papeletes lexicogràfiques del mal haurat Dr. D. Joseph Balari y Jovany».¹³ Uns materials certament útils, unes aportacions dignes d'estudi i de tota consideració, però, des del punt de vista pragmàtic, pensant en l'escola¹⁴ i en la literatura com a institució, a la manera dels noucentistes, el que calia, llavors mateix, era, ja, un diccionari. Posar-s'hi amb resolució. Potser pel que fa a l'ortografia la qüestió era menys problemàtica, i era el que proposava Gabriel Alomar en la seva comunicació: «¿És indispensable pera la vida i progrés de la nostra llengua, l'unificació absoluta d'ortografia catalana?». Prendre una resolució llavors mateix i en sentit unitari.

11. Miralles (2000).

12. PCILC (1908: 485-487).

13. PCILC (1908: 500).

14. Ja Artizà, que era mestre, s'havia permès de fer notar la inadequació de la proposta des del punt de vista pràctic, i demanava, segons l'acta de la sessió (PCILC, 1908: 476), «que s'extracti l'obra d'aquests senyors, a fi de que no resulti massa complicada pera'ls qui aprenen d'escriure el català».

Ara, des del punt de vista de les obres literàries, de la qualitat artística de l'escriptura, ni una gramàtica ni un diccionari són necessaris, en sentit estricte. Sobretot, però, si posem la vista en les obres del passat, és clar. Dante escrivia ben cert en italià, quan hi escrivia, però la gramàtica que sabia era llatina i diccionari d'italià no en tenia. Més aviat ha estat la literatura la que els ha fet possibles, els diccionaris. I d'això, de literatura, quan es va celebrar el Congrés n'hi havia, com és palès i ha quedat dit. Una altra cosa és la idea que en tenien. La qual, no cal dir-ho, tampoc no era, ni de bon tros, unànime.¹⁵ Des del punt de vista de la contemporaneïtat, l'escola i els mitjans de comunicació, que van estar molt presents en el Congrés, també la literatura com a institució nacional necessita, tant o més, una ortografia, una gramàtica i un diccionari.

Una qüestió com la de la gramàtica i el diccionari podia ser considerada la de la mètrica. Certament, per als usos de la llengua, inclosos els cultes i elevats, és una qüestió més urgent la de la gramàtica i el diccionari. Però la literatura catalana de la Renaixença havia estat predominantment poètica, literatura en vers, com veurem que reconeixia, amb el seu estil pintoresc, mossèn Alcover. I si en el camp del lèxic i de la sintaxi hi havia una requesta unànime de depuració del català de tota llei de barbarismes, especialment dels castellanismes, en els camps de la lectura de la poesia ja produïda i de la producció futura de poesia es podien trobar a faltar criteris específics de valoració del vers català o apreciar que la mètrica dels poetes catalans de l'època moderna s'havia calcat sobre la castellana i que calia confrontar-la amb la tradicional per restaurar-la, per dir-ho com tants de congressistes deien a propòsit de la llengua en conjunt. Això situa el tema de mossèn Viladot. I és situar-lo, val a dir, fer veure la seva relació amb el total, el primer que cal fer-ne. Com que és un tema a hores d'ara tècnic —i més tècnic que no semblava llavors—, era prioritari situar-lo en el context general de considerar coses com el lèxic o la sintaxi des del punt de vista de l'especificitat del català, de la genuïnitat de la llengua. Ara, precisament perquè a hores d'ara ha esdevingut un tema més tècnic, valorar el desenvolupament per Viladot del seu tema és també una qüestió d'història de la disciplina. Pel que fa a mi, no compto amb la documentació necessària —que hauria d'incloure estudis de moltes menes sobre la versificació i la mètrica de la poesia escrita i recitada, del segle XVI al XIX— per a considerar-me competent en aquest tema, per a plantejar una valoració equilibrada de la ponència de Viladot, però sí que deu ser del cas que en recordi algunes característiques. Viladot, que compta els versos a la castellana —com, d'altra banda, encara feia el *Diccionari* de Fabra (1932)¹⁶—, se les ha sobretot amb dos versos, l'heptasil·lab, que ell anomena octosil·lab, i el decasil·lab, per a ell «endecassílab». Em sembla que creu que el primer, tot i ser un vers tradicional castellà, és bàsicament igual en totes les llengües romà-

15. El menyspreu de la literatura del vuit-cents, que és practicat pels noucentistes (Murgades, 1987: 25-27), no és característic del Congrés.

16. Que és del mateix any que Serra i Baldó i Llatas (1932: 17 i s.).

niques i està aclimatat o és també propi del català; quant al decasíl·lab, però, contraposa el vers tipus «el dulce lamentar de dos pastores», que interpreta com a castellà, al tipus «Què li darem an el noi de la mare», que interpreta com a tradicional català —deu ser per això que en dóna aquest exemple— i identifica amb «el nostre endecassíl·lab clàssich», «qu'és el que predomina en nostra poesia autòctona». Només aquest darrer li sembla pròpiament català. En una esmena Montoliu féu notar que «l'endecassíl·lab italià, impopular antigament a Catalunya, gracies a l'ús que n'han fet tots els bons poetes de la nostra renaixença es devingut popular en la nostra poesia». ¹⁷ Però em temo que no estava d'acord amb el ponent ni tan sols en què era un decasíl·lab italià, que Viladot posava en relació amb el tradicional català bo i considerant que «admet que sos accents vinguin a la quarta y a la séptima com en el nostre popular». ¹⁸ Per acabar-ho d'adobar, Viladot introdueix el tema de la pronúncia dialectal per tractar de la rima. Tot plegat, tal com dic, exigeix una anàlisi de textos i una consideració de l'estat dels estudis, abans, llavors i després, que no pot ser improvisada aquí. Més val ara destacar que, a desgrat d'una certa dificultat d'explicació, el seu desenvolupament del tema revela en ell una capacitat d'observació i de lectura no menyspreable, i que en dos aspectes fonamentals el que recomana lliga, com he avançat, amb punts de vista dominants al Congrés: no cedir davant dels castellanismes, de la mena que siguin —i, doncs, també mètrics— i deixar-se guiar per la llengua del poble —per la poesia popular, aquí— i pels clàssics catalans.

Amb motiu del Congrés es va celebrar una exposició bibliogràfica. Perquè la quantitat dels llibres exposats justificava, va dir literalment mossèn Alcover, el Congrés. Amant de les qüestions retòriques i de fer preguntes les respostes de les quals volia sentenciar, «¿Se creya negú que hi hagués tants de llibres catalans, tantes de publicacions ¹⁹ catalanes?», demanava, per tornar a preguntar, «¿És dubtós que una llengua que en menys de cent anys ha produït tot això, no es jens morta ni malaltissa, sinó plena de briu, delit y energia?». La major part dels llibres eren «de poesia y literatura» reconeixia el mossèn, recollint una objecció que devia haver estat feta a l'exposició, segons la qual no hi havia llibres de ciència, estudis, tractats, manuals o assaigs. I, en respondre, manifestava la seva opinió sobre la literatura: «La literatura, la poesia ens despertaren tot el present moviment científich y nacional català. Be'ns calien molts de despertadors, y que tocassen ben fort y per tot arreu, tan adormits com estàvem».

Per parlar només de mallorquins, i participants en el Congrés, la poesia que feien Joan Alcover o mossèn Costa, les concepcions de la poesia que tenien Alcover i Costa mateix, Alomar o Ribera, no tenien res a veure amb els despertadors. Mossèn Alcover no parlava de la literatura llavors sinó de l'aportació de la literatura, i particularment de la poesia, al moviment de la Renaixença. En canvi, Costa, des que havia tornat de Roma, havia provat de recu-

17. PCILC (1908: 498).

18. PCILC (1908: 496).

19. PCILC (1908: 679): discurs de clausura també recollit, amb altres textos pertinents, a Massot (2001).

perar la llengua per mitjà de la poesia popular, tradicional —de la parla viva de la poesia—, per després aplicar a l'epil·li la síntesi de la influència de francesos com Victor Hugo o Léconte de Lisle amb la tècnica de Virgili, i després encara, recuperant la seva veu de més jove, l'altra síntesi d'Horaci amb Cabanyes, Carducci i Pascoli i amb el parnassianisme a través de Carner.²⁰ Tot plegat, res a veure amb els despertadors, sinó un projecte conservador, classicitzant, de futur.

Rubió i Lluch sí que era capaç de tenir una visió més global, fins aleshores mateix, de la literatura.²¹ La llengua catalana, deia aquell erudit tenaç, treballador i intel·ligent, «vertaderament l'han plasmada» els escriptors i el poble, «desde'l mestre Aguiló, tan benemèrit per nosaltres, en qui s'hi veu encara'l treball de la forja sobre'l metall rovellat, fins al gran Verdaguer, qu'ens donà ja pastada y feta tota la llengua de la pàtria», per un costat; per l'altre: «desde Mossen Costa que li ha cenyit lo front ab les roses immortals del art clàssich, fins a la generació moderna que li ha sabut comunicar la elegancia *boulevardiere* dels idiomes de les grans metròpolis mundials». O sigui, que es comptava amb tota la tradició de la Renaixença, l'intent gegantí de tornar a treballar el ferro rovellat, fins a l'obra personal de Verdaguer, que ja podia enfornar pans, la llengua del qual podia ja pastar-se com el forner fa amb la farina, i també amb una renovació contemporània els dos extrems de la qual són l'aristocratism classicitzant de Costa i la integració del parlar urbà, que sembla apuntar cap a la novel·la. D'altra banda, també Rubió insistia que hi havia els clàssics catalans, i que calia recollir-ne l'herència: la dels nostres clàssics és una llengua comprensible i cal empalmar-hi, preconitzava, tal com han fet els grecs moderns. Rubió, encara, sense arribar a demanar l'estudi i consideració de la literatura dels segles XVI, XVII i XVIII, valorava tot aquest període perquè havia assegurat la continuïtat de la llengua, que hagués arribat viva al Romanticisme —que se'n pogués parlar, interpolant com ho deia Ruyra, en termes de parla viva («parla popular» en deia Rubió)—; la contrapartida és que hi havia arribat també plena de barbarismes, a causa de la interferència del castellà. De la literatura d'aquest període, però, pròpiament, no en parlava, com tampoc no en parlarien ni Fabra ni els noucentistes en general.²² Més aviat Rubió veia, doncs, la situació com la conservació i elevació per la poesia de la parla popular («l'ideal de tota llengua sana y natural... es la conjunció natural, l'harmonia perfecta entre la parla popular y l'escripta»), en un primer estadi —que correspondria al Romanticisme—, i després des de la perspectiva d'una normalització contemporània des dels extrems del classicisme de Costa fins als de la integració literària de la modernitat urbana.²³

La visió per Rubió de la llengua literària és la d'una tradició i una actualitat compostes. Una visió global, integradora, pensada amb mentalitat d'historiador; no de lingüista atent a les variants diatòpiques. Però que tampoc no arriba a decretar la diguem-ne independència

20. Miralles (2004).

21. Malè (2002 i 2003).

22. Miralles (2000: 168).

23. PCILC (1908: 74-82).

de la llengua literària, el cànon de la tradició literària. Una visió, tanmateix, menys particular i contradictòria que la de Maragall.

A Maragall hem vist que havia estat encomanat el tema de la relació entre llengua literària i fragmentació dialectal.²⁴ Des del punt de vista històric, aquest tema, que Rubió prudentment més aviat defugí, només podia formular-se dient que la manca d'una tradició escolar i acadèmica unitària, del Renaixement ençà, podia comportar el risc d'una fragmentació dialectal que afectés la consideració com a unitat —la consideració global que Rubió construïa sense al·ludir a aquest problema— de la literatura catalana. Però Maragall el va enfocar des de la seva poètica, des de la teoria estètica que maldà per construir paral·lelament a la seva obra d'escriptor. El discurs de Maragall pot justificar-se des d'aquest punt de vista,²⁵ perquè conceptes com *natura*, en el sentit de la realitat, de les coses com són («en la realitat viva no hi ha sinó dialectes»), espontaneïtat («la santa espontaneïtat del poble») o altres d'aquesta mena poden explicar-se dins de la reflexió maragalliana sobre la poesia i, encara, sobre l'art en general i potser sobre la realitat des del punt de vista ètic i polític. Però fins i tot des d'aquest punt de vista, Maragall, si no sempre defugia la incoherència i més d'un cop s'agradava de la contradicció i la paradoxa, solia evitar la inconsistència més que no ho va aconseguir en aquest discurs. Va posar els dialectes de la part de la natura —de fet és l'únic que hi ha, realment— i va sentenciar que una llengua és una abstracció. I això no es va estar d'etzibar-ho amb contundència. Havia d'haver vist que aquest punt de vista en el marc del Congrés seria interpretat políticament o, com a mínim, no en termes de coherència i prou amb la seva poètica o les seves idees estètiques. Va fer, però, com si no se n'adonés o no l'importés: va dir-hi la seva veritat. Una veritat que emperò resultava més abstracta, per dir-ho com ell ho feia, que el concepte de llengua, i que ell mateix relativitzava en situar també del costat de la natura el procés, tantes vegades constatat, històricament, en virtut del qual un dialecte esdevé central per a la literatura d'una llengua. En efecte, Maragall reconeixia que:

[...] com cosa natural succeeix que dels varis dialectes que per unitat fonamental y semblança constitueixen lo que'n dihem una llengua, n'hi ha algun que per especial vocació de la gent que'l parla, o producció casual d'alguna obra excel·lent, pel seu major conreu o preponderancia social que cobra la població que'l parla, o mellor encara per totes aquestes y altres coses de superioritat aconseguintse y ajuntantse, esdevé tipo literari de tots els seus germans, asumeix la formació d'una literatura comuna, y el seu prestigi s'estén més enllà de lo literari, fins al punt d'ésser per autonomassia designat ell sol ab el nom general de la llengua y prendre tota la representació d'aquesta envers les altres.

24. Quintana (1996); cf., més amunt, nota 6. PCILC (1908: 489-493).

25. Ho va fer Maragall mateix, segons l'acta de la tercera sessió (PCILC, 1908: 474); en resposta a l'objecció de Carreras i Candi que combatia «la tèsis de la ponència per oposarse, en el fons, a la unitat del llenguatge»; diu l'acta, que devia ser redactada per un joveníssim L. Nicolau d'Olwer, que «rectifica'l senyor Maragall dient que l'anarquia del llenguatge es la seva poesia y la seva vida, puix aquesta poesia's troba en totes les coses de la vida».

Tot i ser també natural, aquest procés que Maragall tan circumstanciadament descrivia, li sembla que és d'alguna manera obligat —imposat, no lliure— i, doncs, inadmissible, atès «el sentit de la llibertat» que caracteritza el geni català aplicat a la pròpia llengua. I així la natura, amb la llibertat, decanten el seu parer, romànticament i en general, sense cap menció ni anàlisi específica de la situació concreta en el marc del català o dins de la literatura catalana, de la part dels dialectes. Els dialectes són la parla viva, la parla popular de què més d'un parlava, com hem vist, al Congrés. Maragall es mostra ultrat i a la seva, incapaç d'avançar cap a la síntesi, d'acceptar la natura composta de la unitat de la llengua literària que ell mateix reconeix. A la base hi ha també el sentit que personalment atorga a termes clau de la ponència que li havia estat encarregada, com ara *dialecte* i *llengua*. En fi, si a *dialecte* se li dóna el sentit de parla viva, genuïna, original, pura, lliure, i a *llengua* el d'imposició, manera obligada de dir i cosa artificiosa, la conclusió no és a favor del dialecte, sinó proclamació d'aquesta visió idealitzada i predeterminada del dialecte.

En el fons, Maragall no va parlar de dialectes, però va ser com si n'hagués parlat. Si hagués pogut dir el mateix sense dialectes —en general, en termes de poètica—, hauria pogut parlar d'espontaneïtat i parla viva, o de sinceritat, de fins a quin punt la literatura per ser autèntica ha de respondre a una llengua del cor, familiar, viva. Hauria pogut limitar-se a un testimoni com el del poeta Joan Alcover, que aportà al Congrés, en efecte, el seu testimoni personal, com a escriptor, des de «l'entusiasme», per mantenir-hi que «el català és entre nosaltres l'única expressió possible del escriptor-artista». Basat en la seva experiència («Acolliume no com una *opinió* sinó com un *cas*», «ho dic per conte meu», etc.), Joan Alcover manifesta la seva convicció que la poesia, que reflecteix «la realitat interna del poeta», no pot expressar-se en una llengua que no sigui la de «la realitat que'l volta», i la manifesta perquè creu que el Congrés no ha de tancar-se «hermèticament a tot lo que no sia la llum freda del raciocini» ni mantenir-se al marge de la poesia: isolar-se, diu, «de la vida marevollosa que al escalf de la llengua va renéixer».²⁶

En general, els més joves, i especialment els escriptors balears, tenien una visió menys personal, més general i ambiciosa: atenta a la tradició, als clàssics catalans d'arreu i als de l'antiguitat, receptiva de la riquesa dels grans autors de la modernitat; tancada a la interferència de l'espanyol. Als exemples de Costa, quant a la imprescindible independència de la sintaxi, i d'Alomar, pel que fa a la necessària unitat de l'ortografia, s'hi podria afegir el de Ramon Orlandis y Despuig —el jesuïta, germà de Pere, el poeta—, que proposava l'estudi del llatí com a necessari fonament filològic de la unitat («Necessitat del estudi del llatí pera fonamentar la filologia catalana»). Tot feia part del mateix projecte classicitzant i conservador, en general, però és evident que anticipaven la visió unitària de la llengua que articulà el Noucentisme. D'altra banda, a la preconització per part dels congressistes de poder comptar amb edicions

26. PCILC (1908: 507-509).

i reculls de lèxic i estudis filològics dels nostres clàssics, cal afegir la potser més reiterada en el grup balear, insistència en el coneixement dels clàssics antics i del llatí; al costat també de la importància acordada a les traduccions de la literatura universal de tots els temps, que fou el tema d'una comunicació de Manuel de Montoliu, «Moviment assimilista de la literatura catalana en els temps moderns. Conveniència de que's fassin moltes traduccions i esment ab que cal ferles», amb la pretensió de «junyir en un esforç comú l'ànima catalana, encara no del tot desperta, al carro triomfal de l'Europa intel·lectual, pera que el seu esforç junt ab el dels altres pobles el meni victoriós pels camins encara no esbrossats dels nous ideals», «generós propòsit» del que li sembla haver de ser «una obra de titans».²⁷ Dit amb un tarannà expressiu que certament no van recollir els millors dels noucentistes —més aviat depuradors alquimistes de l'estil—,²⁸ però que havia de resultar prou en sintonia amb la manera de dir d'alguns mallorquins.

Abundosa de termes grandiloqüents era, per exemple, la retòrica que gastava Llorenç Riber —que havia d'acabar cercant aferrissadament l'espanyolitat de Marcial,²⁹ que ja és feina, gairebé tan tristament com Montoliu, a la cerca de l'ànima d'Espanya,³⁰ i més d'un altre—, però en el Congrés feia servir termes que revelen la fe en la institució de la literatura, en el paper unificador i culturalment bàsic de les lletres. A Riber havia estat encomanada una comunicació, «Missió dels escriptors en quant al manteniment de la pureza y unitat del català», que va desenvolupar com un sermó inspirat en pro de la unitat —necessària per a la salvació—, en el qual, sempre amb la seva particular retòrica, deia contundentment coses com ara: «Se removen els antichs sepulcres amb ànsies d'infantament»; manifestava la fe en el poder de les paraules i de l'entera tradició de renèixer, de forjar «mots de sagrat entusiasme» i, d'altra banda, proclamava que «retornar el bell catalanesh a sa pureza primitiva» i «la restauració», en general, «de tota llengua» era «tasca

27. PCILC (1908: 569-573).

28. Miralles (2000); cf., en especial, p. 166 (Foix sobre l'estil de Fabra).

29. El 1941, «en el décimonono Centenario de su nacimiento, advenido en BÍlbilis (Cerro de Bambola) el día primero de marzo del año 40 ó 41 de nuestra Era», Espasa-Calpe de Madrid va publicar el llibre *Un celtíbero en Roma. Marco Valerio Marcial*, del qual constava com a autor Lorenzo RIBER, «de la Real Academia Española».

30. M. de MONTOLIU, *El alma de España y sus reflejos en la literatura del Siglo de Oro*, Barcelona, Cervantes. No hi consta any de publicació, però sí que l'autor és «de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona» i liminàrment hi figura una dedicatòria a Menéndez y Pelayo: «A la memoria gloriosa del inclito maestro Marcelino Menéndez y Pelayo, exaltador elocuente, intérprete inspirado, propagador apostólico de los valores indeclinables y perennes del alma de España, a cuya exaltación, interpretación y propagación está consagrado este modesto libro, concebido en el clima ardiente, saturado de ideales de grandeza patria, del glorioso movimiento nacional». J. MASSOT, a la segona sèrie dels seus *Escriptors i erudits contemporanis*, Barcelona, 2001, ha dedicat un capítol de títol prou explícit a «Manuel de Montoliu, defensor de la unitat espanyola i de l'idioma nacional» (155-171).

de sos escriptors». ³¹ Riber, que reprèn constantment imatges i idees de Costa, preconitza una unitat tota fonamentada en l'arrelament: com aconsellava Costa en el poema «Als joves» de les *Horacianes*, cal que cadascú miri de ser més ell, tant com pugui, per esdevenir universal. En el fons, és el que anys a venir aconsellaria Fabra als escriptors valencians, que apregonessin en els propis clàssics i veurien com es trobarien ben a prop de la llengua comuna.

Hi ha una sintonia entre els parers dels joves —i el rigor que mostren: per exemple, la manera com insisteixen en la sintaxi, que és, diu Riber, «el segell d'independència»— i les idees fabrianes i noucentistes de depuració de la llengua i de col·laboració dels escriptors, en el concepte, cabdal en l'obra lexicogràfica de l'Institut, de «llengua literària». Caldria recordar fins a quin punt, en els primers anys de l'Institut de la Llengua Catalana, i després quan dirigia la «Biblioteca Literària», Josep Carner va sintonitzar amb l'escola mallorquina, i fins a quin punt Carner va influir en la fixació de les idees lingüístiques i del sentit de la col·laboració dels escriptors de Fabra.

Bibliografia

- ANGUERA, P. (1997). *El català al segle XIX. De llengua del poble a llengua nacional*. Barcelona.
- FAULÍ, J. (1973). *Notes sobre l'any 1906*. Barcelona.
- FERRANDO, A. (1988). «Presència valenciana al Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Caplletra*, núm. 4.
- JULIÀ, L. (2005). «El model literari de Joaquim Ruyra: les relacions entre gramàtics i escriptors». *A: Homenatge a Joaquim Ruyra en el centenari de Marines i boscatges (1903-2003)*. Barcelona.
- MALE, J. (2002). «Antoni Rubió i Lluch: cap a una història i una literatura nacionals». *Revista de Catalunya*, I, núm. 171; II, núm. 172; III, núm. 173, i IV, núm. 174.
- (2003). «La literatura catalana a la Universitat. Esbós d'una història». *Revista de Catalunya*, I, núm. 186, i II, núm. 187.
- MASSOT, J. [cur.] (2001). *Antoni M. Alcover, per la llengua*. Barcelona.
- MIRALLES, C. (2000). «Fabra i els escriptors». A: *Simposi Pompeu Fabra: Jornades Científiques de l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona.
- (2004). «La vall, l'arbre, la muntanya. La poesia de Costa i Llobera jove». *Avui*, (9 setembre). [Suplement de Cultura].
- (2004). «L'art, el mite, la llengua. Sobre la plenitud poètica de Costa i Llobera». *Avui*, (23 setembre), [Suplement de Cultura].
- MURGADES, J. (1987). «El Noucentisme». A: Riquer, M. de; Comas, A.; Molas, J. *Literatura Catalana*, vol. 9. Barcelona, p. 9 i ss.

31. PCILC (1908: 565-568).

- PCILC (1908), *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, Barcelona, octubre de 1906.
- PERÉS, R. D. (1883). «La crítica literaria a Catalunya». *L'Avenç*, núm. 10 (gener).
- QUINTANA, L. (1996). *La veu misteriosa. La teoria literària de Joan Maragall*. Barcelona.
- SEGARRA, M. (2005). «Un impuls per a la codificació i estandardització de la llengua catalana». *Estudis Romànics*, núm. 28.
- SERRA I BALDÓ, A; LLATAS, R. (1932). *Resum de poètica catalana: mètrica i versificació*. Barcelona.
- VALENTÍ, E. (1973). *El primer modernismo literario catalán y sus fundamentos ideológicos*. Barcelona.

Envers la planificació del corpus

Mila Segarra

La transcendència del I Congrés

De la importància que el I Congrés va tenir per a la consolidació interior i la projecció internacional de la llengua catalana a començament del segle XX ningú no en dubta. Mai, abans de 1906, no s'havia convocat un acte sobre la llengua de la dimensió i de l'impuls d'aquest Congrés. Van haver-hi tres mil congressistes, es van discutir disset temes diferents i es van llegir seixanta-una comunicacions. Entre els participants hi va haver gent d'arreu del domini lingüístic català (alguns professionals, però sobretot molts lletraferits i patriotes), a més de personalitats europees i d'alguns romanistes de vàlua com Frederic Mistral, Marcelino Menéndez y Pelayo, Ramón Menéndez Pidal, Alfred Morel-Fatio, Bernhard Schädel i d'altres. Durant quatre dies, sense interrupció, es va tocar i debatre tota mena de qüestions lingüístiques relatives tant a l'estructura com a l'ús de la llengua catalana.

Aquest desplegament de forces sense parangó ha sobredimensionat sens dubte la transcendència del I Congrés i ha fet exclamar a una persona tan ponderada com Francesc de Borja Moll que «tot el que s'ha fet després en l'estudi, fixació, depuració i conreu de la nostra llengua prové de l'embranchida presa per la gent de 1906 en aquella assemblea científico-patriota». Una afirmació com aquesta no sols resulta una exageració en vista dels resultats reals del I Congrés, sinó una involuntària banalització de la feina feta pels

homes de la Renaixença. S'ha dit reiteradament que aquest Congrés va ser la culminació de la Renaixença, quan en realitat va ser una baula més —important, això sí— en una cadena de fets que es van iniciar als anys trenta del segle XIX i es van perllongar fins a l'aparició del *Diccionari General de la Llengua Catalana* de Pompeu Fabra (1932). S'han fet altres afirmacions tan exagerades i gratuïtes com aquestes, que sols un estudi aprofundit i sense prejudicis dels esdeveniments de 1906 podrà posar a lloc. Avui, en ocasió de la commemoració del centenari d'aquella magna assemblea, vull contribuir a dilucidar la validesa d'alguns d'aquests llocs comuns. Es veurà si el I Congrés va ser el congrés de la normativització, en contrast amb el II Congrés (1986), el de la normalització. I, per tant, si realment va donar un impuls decisiu als estudis lingüístics i a la fixació de la llengua. Es comprovarà fins a quin punt va contribuir a forjar i impulsar l'Institut d'Estudis Catalans (1907) i, en concret, l'Institut de la Llengua Catalana o Secció Filològica (1911). I, finalment, com va servir per a promocionar les figures d'Antoni M. Alcover i de Pompeu Fabra.

Estat de la llengua catalana entre 1859 i 1906

Abans d'entrar en matèria i veure si el I Congrés va contribuir a l'establiment del corpus gramatical del català, crec convenient fer un repàs als guanys obtinguts per la llengua catalana des de la restauració dels Jocs Florals de Barcelona (1859) fins al 1906. Com va assenyalar Manuel Milà i Fontanals en el seu últim discurs com a president dels Jocs Florals (1883), la determinació inicial de crear un recer literari per a la llengua catalana un cop a l'any havia tingut unes conseqüències inesperades per a aquells que, com ell, havien pres la decisió de restaurar els Jocs Florals. La institucionalització del fet literari (premis, publicacions i propaganda) havia contribuït a la creació d'una literatura completa en llengua catalana (poesia, teatre, novel·la i assaig) i a la consolidació d'un públic consumidor de productes en català. Els guanys per a la llengua, però, no s'havien limitat al camp literari. I, com temia Milà i Fontanals, veient la reivindicació de l'escola en neerlandès a Flandes —reclamació folla segons ell—, s'havia arribat, després dels primers congressos catalanistes i de l'assemblea de la Unió Catalanista a Manresa (1892), a un consens pel que feia a la petició d'oficialitat del català i al disseny d'un primer projecte d'actuació política a favor de la llengua (Llorens, 1992: 174-180; Segarra, 1993: 6-9). Anar recuperant de mica en mica àmbits d'ús per a la llengua —objectiu de l'assemblea de la Unió Catalanista a Reus (1893)— podria semblar utòpic en un moment en què no es tenia la sobirania política ni cap grau d'autonomia regional. I més si tenim en compte que per a accedir a la normalització d'una llengua, cal haver pres prèviament unes decisions sobre l'estructura de la llengua que facilitin aquesta normalització. Així ho intuïen alguns dels homes de Manresa quan van reclamar la restauració de la ineficax Acadèmia de la Llengua Catalana, que s'havia instaurat arran de la celebració del Primer

Congrés Catalanista (1881). Per a ells, sense una autoritat normativa no hi hauria una llengua unificada que pogués convertir-se en llengua oficial. La petició no es va poder concretar, probablement per les mateixes raons que havien desactivat la iniciativa del Primer Congrés Catalanista i altres iniciatives anteriors (les desavinences i rancúnies en el si del catalanisme). L'absència d'una autoritat normativa durant el segle XIX, però, no va impedir que s'arribés a un cert grau d'unificació lingüística a començament del segle XX, com demostra la pulcritud i la unitat gràfica de l'edició de les actes del I Congrés. No debades s'havia consolidat tota una literatura en llengua catalana que havia reclamat una actuació en el camp ortogràfic i gramatical. Vegem-ho de manera sucinta.

Fixació i regularització gramatical

L'ortografia no era la qüestió que més preocupava els catalans del 1906, per bé que la desitjada unificació no s'havia produït totalment ni hi havia encara una autoritat reconeguda per tothom. Les diferents iniciatives institucionals que s'havien donat durant la segona meitat del segle (Jocs Florals, 1863; Reial Acadèmia de Bones Lletres, 1884) així com les privades (Antoni de Bofarull, Marià Aguiló, *L'Avenç...*), si bé no havien fracassat totalment, tampoc no havien aconseguit l'èxit que havien esperat els seus impulsors. No obstant això, semblava que el temps de les polèmiques ortogràfiques havia quedat enrere, si bé els temes objecte de debat en les dues conteses més importants del nou-cents havien quedat sense resoldre. En la primera, entre 1860 i 1870, s'havia oposat un sistema de renovació ortogràfica i recuperació de grafies tradicionals, amb l'objectiu d'aconseguir l'autonomia lingüística (Marià Aguiló), al continuïsmes de l'ortografia de la Renaixença (Antoni de Bofarull); en la segona, en l'última dècada del nou-cents, s'havia fet bandera de la modernització ortogràfica i de l'operativitat del codi lingüístic (*L'Avenç*) enfront de l'immobilisme de l'ortografia acadèmica (RABL), amb un objectiu semblant al de la contesa precedent: obtenir l'autonomia lingüística. Per tant, l'objectiu primordial dels dos debats ortogràfics més importants del segle XIX no va ser, com s'ha cregut, l'obtenció de la tan esperada fixació ortogràfica al preu que fos, sinó l'assoliment del sistema ortogràfic més adequat al català i el més distintiu. Per això, tant Aguiló com Fabra van ser acusats pels seus opositors d'haver vingut a embullar l'ortografia catalana. El primer, amb el restabliment de la *ç* i de la desinença *-es* del plural femení i l'adopció d'un sistema accentual distintiu fonològicament (*carbó, això*); el segon, amb el complex aparell de guionets, apòstrofs i punts volats, la substitució de la preposició *ab* per *am-amb*, l'adopció de la *i* per a la conjunció i els diftongs (*noi-noia*) i la supressió de les *h* (*ome, raó, diuen*).

Les crítiques a Fabra i al sistema ortogràfic de *L'Avenç* em porten a plantejar la qüestió de la percepció del problema ortogràfic. Hi havia, realment, una situació d'anarquia ortogràfica al tombant de segle, com la que després denunciarien els noucentistes? I si hi era, tothom n'era

conscient? Sembla que eren majoria aquells que, com Manuel Milà i Fontanals (1874: 3-8), pensaven que només calia posar-se d'acord sobre unes poques grafies: representació de la palatal africada sorda a final de mot (*ig, tx, tg*); representació de la palatal fricativa sorda entre vocals i a final de mot (*ix, x*) —i dels sons complexos *ks* i *gz* (*x, cs-cz*)—; finals en *-as/-es*, i un accent amb valor suprasegmental o dos amb valor fonològic. També n'hi havia, però, uns quants que, com Fabra i *L'Avenç*, creien que era necessari un replantejament radical de l'ortografia catalana, d'acord amb dos principis: modernització i simplificació (eliminació de totes les hacs, reducció de l'ús de l'accent i simplificació de l'ortografia dels clítics); nacionalització gràfica (entesa no sols com a creació d'una ortografia autònoma en relació amb el castellà, sinó com una ortografia vàlida per a totes les terres de llengua catalana). No obstant això, la imatge que oferien les publicacions el 1906 no era pas d'anarquia ortogràfica. Hi havia un estil lliure empresa de la codificació (cada editor tenia els seus criteris ortogràfics) que no comportava necessàriament la descurança dels escrits, com demostra l'acurada edició de les actes del I Congrés. Si bé aquest estil lliure no suposava un problema greu als escriptors, sí que ho era per a l'incipient magisteri català, que necessitava un sistema únic i una fixació de les paraules d'acord amb aquest, per tal d'ensenyar a escriure i llegir en català als infants, i per a aquells que havien de fer tractats escolars d'ortografia. No sorprèn, per tant, que fins al *Tractat d'ortografia* de Fabra (1904) ningú no hagués pres la decisió de fer un manual destinat a l'aprenentatge de l'ortografia. Amb un cop d'ull a l'obra de Fabra n'hi ha prou per adonar-se de les dificultats d'una tasca similar, si no es volia caure en el reduccionisme (prescindint de la variació en l'ortografia catalana) i oferir, en canvi, l'estat de la qüestió, evitant que la complexitat de l'oferta convertís en inútil el manual.

L'any 1906 tampoc no s'havia arribat a la fixació de les formes i de les construccions. Entre els motius principals hi havia, segons Rico i Solà (1995: 22-23), l'absència de tradició gramatical i la falta de competència dels gramàtics. A l'hora de fer gramàtiques catalanes, els gramàtics del XIX prenen com a guia aquelles que els eren familiars (la gramàtica llatina i l'espanyola). D'altra banda, tampoc no tenien gaire clar què era codificar ni quina llengua codificar (Rico i Solà, 1995). I aquí arribem a un punt important per a entendre per què no s'havia aconseguit encara la fixació gramatical, per què no hi havia un tractat gramatical de referència a començament del segle XX: l'existència de diversitat d'opinions i de criteris enfrontats sobre el model de llengua, com a conseqüència de la subsidiarietat de la llengua catalana (llengua medieval *versus* llengua moderna; llengua parlada *versus* llengua escrita). En això Catalunya no era gaire diferent d'altres nacions oprimides d'Europa, on es van donar durant el vuit-cents polèmiques similars sobre la llengua (Baggioni, 1997).

A partir dels anys 80, però, la preocupació inicial per l'ortografia va deixar pas a la preocupació per l'estructura de la llengua i, en concret, per la sintaxi. A mesura que s'anaven consolidant els gèneres narratiu i assagístic, es va fer notar la urgència de reformar la sintaxi i de descastellanitzar-la. Entre les veus que van assenyalar que ja era l'hora de la sintaxi hi havia

les d'Antoni Aulèstia i Jaume Collell. Sens dubte, els comentaris sarcàstics del novel·lista castellà Benito Pérez Galdós a propòsit de la prosa de Narcís Oller, i de la sintaxi no diferenciada del novel·lista, van fer que els escriptors catalans esdevinguessin conscients del problema. El gramàtic mallorquí Tomàs Forteza és qui més va alçar la veu a favor de la restitució de la sintaxi catalana genuïna:

Si pudiéramos despojárnos todos de las palabras, de las frases i de la sintaxis castellana, que denigran nuestra habla vulgar... casi tendríamos la unidad del lenguaje hablado (Forteza, 1886).

No són gaires les qüestions sintàctiques estudiades abans de 1906: les quatre regles establertes per Forteza en la seva *Gramàtica de la llengua catalana* de 1881 (editada el 1915), seguides i defensades per Antoni M. Alcover (l'ús dels verbs auxiliars *ser* i *haver*; la falta de preposició *a* en l'acusatiu; la concordança del participi amb el complement directe, i la poca rendibilitat de la veu passiva) i alguns estudis sobre els pronoms *llur*, *hi* i *li* o l'ús de l'article, obra d'Ignasi Ferrer, Salvador Genís i Tomàs Forteza (Rico i Solà, 1995: 42).

En aquest panorama desolador de penúria gramatical i d'absència de tradició, de subjugació a la llengua dominant i de manca de criteri codificador, les primeres gramàtiques de Pompeu Fabra representen una revolució: hi predomina la descripció per damunt de la teoria; el marc referencial és propi i no aliè (llatí i espanyol); s'estableix clarament la llengua base de la codificació —el barceloní o català central—; hi ha una clara aposta per la llengua parlada (*Ensayo de catalan moderno*, 1891), i hi destaca la tendència a trobar una llengua per a la majoria amb l'adopció d'un codi gramatical polimòrfic (*Contribució a la gramàtica catalana*, 1898). Una cosa que sorprèn d'aquestes obres és la poca o nul·la dedicació a la sintaxi.

El lèxic va ser amb l'ortografia una de les grans preocupacions del segle XIX. El nombre de diccionaris i vocabularis sobrepasa el de gramàtiques i tractats d'ortografia, però la majoria de tractats lexicogràfics del XIX, sobretot els de la primera meitat, tenia com a objectiu primordial afavorir i difondre l'ús del castellà, i eren excoients territorialment (Rico i Solà, 1995: 127). Malgrat els avenços (en tècnica lexicogràfica i coneixement de la llengua) que es van donar a partir de la segona meitat del vuit-cents, va començar el segle XX sense que hi hagués un diccionari on s'inventariés tota la riquesa lèxica del català, i sense un diccionari normatiu de consens. *L'Inventari* de Marià Aguiló, que responia a la pretensió de lèxic total (recuperació de lèxic antic i dialectal) restava inacabat, per bé que el projecte empès per Antoni M. Alcover amb la *Lletra de convit* (1901) semblava voler-hi prendre el relleu.

Com en el cas de l'ortografia i la gramàtica, la desorientació sobre com s'havia d'actuar en el camp del lèxic, així com la diversitat de criteris i opinions, va donar lloc a polèmiques virulentes, no sols entre el sector culte de la Renaixença i el popular, sinó també a l'interior d'aquell. Hi destaca la que va protagonitzar Antoni de Bofarull en contra de Marià Aguiló i dels escriptors mallorquins, a propòsit de les correccions fetes a les composicions premiades

als Jocs Florals l'any 1867. Bofarull, al diari *El Principado*, va denunciar l'abús d'arcaïsmes i localismes per part dels poetes mallorquins en substitució de pretesos castellanismes (Segarra, 1985: 192-195). La descastellanització del lèxic, tant del literari com del present en la llengua parlada, és un desig que s'aguditzava i s'estenia a altres sectors a mesura que avançava el segle XIX. A finals de segle trobem els primers tractats de barbarismes: d'A. Careta («Purgaduras del idioma», *Lo Gay Saber*, 1878, p. 199-202; *Diccionari de barbrismes introduhits en la llengua catalana*, 1901) a E. Vallès («Diccionari de barbarismes e idiotismes», *Resum de gramàtica catalana*, 1904).

La qüestió de l'autoritat lingüística

Totes les iniciatives institucionals que hi va haver durant el segle XIX per fixar la llengua catalana van fracassar, des dels primers intents d'unificació ortogràfica dels Jocs Florals de Barcelona (consistoris de 1861, 1862 i 1863) fins al *Proyecto de ortografia catalana* (1879) i consegüent *Ortografia de la llengua catalana* de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona (1884). Es va interpretar, erròniament, que la causa del fracàs es devia al fet que aquestes corporacions no tenien prou autoritat per imposar el seu criteri, quan el problema no era d'institucions, sinó de persones i de la inoportunitat del moment.

Es va creure que el moment oportú havia arribat als anys 80, quan l'incipient moviment catalanista, recollint les peticions que li havien arribat d'arreu, fins i tot dels centres catalans d'Amèrica, va tractar de donar un cop de timó per establir l'autoritat en matèria de llengua (Segarra, 1985: 167-172). Però l'Acadèmia de la Llengua Catalana, creada a recer del Primer Congrés Catalanista (1881), va fracassar per les mateixes raons que havien fet fracassar les altres iniciatives anteriors, per la inoperància dels seus membres i per discrepàncies internes. L'any 1884 sembla que va deixar de funcionar i un intent de represa posterior (Assemblea de Manresa, 1892) va quedar també en paper mullat (Segarra, 1993: 8).

Les diferents concepcions sobre la llengua literària

La qüestió del model de llengua literària va ser una qüestió cabdal durant el segle XIX i motiu de debats aferrissats. Hi va haver concepcions diverses sobre la llengua literària, totes vives encara a començament del segle XX amb diferent grau d'arrelament i incidència (Segarra, 2001). Eren les següents:

a) El català acadèmic de tradició moderna (defensat per Antoni de Bofarull i predominant en els anys centrals de la Renaixença). Es prenien com a model de referència el català dels

segles XVI i XVII. Se seguia, a grans trets, la *Gramàtica y apologia de la llengua catalana*, de Josep Pau Ballot. Era un model continuïsta i localista, malgrat que la majoria dels seus seguidors creia en la unitat de la llengua i la defensava.

b) El català acadèmic de tradició antiga (defensat per Marià Aguiló i els escriptors balears; també per Jacint Verdaguer i uns quants escriptors catalans). Es prenia com a model de referència la llengua dels clàssics del XIII-XV i les parles rurals. L'objectiu era la recerca d'un codi lingüístic unitari que servís per a totes les terres de llengua catalana i la connexió amb la bona tradició (la medieval).

c) El català que ara es parla (defensat per Frederic Soler i altres autors teatrals). L'objectiu era oportunista: una llengua amb variació funcional, adequada per a educar un públic no alfabetitzat en la pròpia llengua i que servís com a vehicle del llenguatge teatral:

Tocant al llenguatge, es tan literari com pot esser en lo teatro; pera serho verament, fóra precís usar de paraulas no sempre ben conegudas del públich en general, y assó, senyor, podria perjudicar la naturalitat escénica. Lo teatro es, a mon veurer una il·lusió de la realitat: de consegüent, com més aprop estigue de aquesta, més bon efecte deu produhir aquella (Soler, 1866: 2).

Aquest model lingüístic no podia ser unitari. La majoria dels partidaris del català «que ara es parla» creia que la unitat de la llengua catalana era cosa del passat i que ara hi havia tres llengües, o si més no tres varietats força diferenciades: català, valencià i mallorquí. Per aquesta raó, proposaven, com Josep Roca i Roca, crític literari de *La Renaxensa*, tres literatures:

Si'l temps y'ls aconeteixements han partit en tres branques la antiga llengua catalana: si además de la que avuy se parla en las nostras contradas, existeixen ab molt notables diferencias, ab una pronuncia diversa, ab un diccionari distint, diccionari no sols de mots, sino de modismes y frases, los dialectes mallorquí y valencià ¿com se compren l'unificació? Res mes que d'una manera: creant un llenguatge convencional, barreja informe del dialectes, incomprendible pels pobles de las tres encontradas y assequible tan sols á l'ilustrada inteligencia de sos mateixos conreadors. Y ¿no fora llavors nostra literatura una literatura erudita, exótica y sens poder pretendre may la popularitat per nervi y vida y per atmósfera de desenrotllament? En nostre concepte es preferible que s'escriga en mallorquí y en valencià pur á que's corrompe'l catalá, 'l mallorquí y'l valencià, tots á la vegada, com ho es també tenir tres literaturas ab condicions de vida, á tenirne no mes qu'una de postissa (Roca i Roca, 1874: 177-178).

d) Hi havia també una via intermèdia entre el català acadèmic i el català que ara es parla. La proposta la va fer Manuel Milà i Fontanals, des de les pàgines de *La Renaxensa*, amb un article titulat «Quatre mots sobre ortografia catalana» (1874): dues llengües literàries; una de culta i unitària, basada en la llengua dels clàssics, i una altra de popular i variable, «es á dir molts dialectes ahont sense portar les coses massa enllá, se representás lo modo de parlar de cada encontrada, com ja s'está prop de ferho en certs escrits cómichs y's podria fer en obres series de un temperament molt especial á un determinat territori».

Antoni Rubió i Lluch va tornar a formular aquesta proposta en una conferència al Centre Excursionista de Catalunya, titulada «Caràcter general de la literatura catalana» (Rubió i Lluch, 1891: 236-237), per donar cabuda dins la llengua literària al model de llengua de *L'Avenç*.

La qüestió del nom i de la unitat de la llengua

Al segle XIX el català, especialment a partir dels anys 50, va ser reconegut com una llengua sobirana, amb nom propi, pels intel·lectuals catalans i balears. I en menor mesura pels valencians. Les velles vel·leitats panoccitanistes es van anar superant, a mesura que es consolidava una literatura en llengua pròpia, més extensa i important que la provençal, si bé no pas totalment. La pàtria i la llengua llemosines d'Aribau van quedar en l'oblit. En el reconeixement del català com una llengua independent de l'occità van tenir un paper destacat Antoni de Bofarull («La llengua catalana», 1854) i Manuel Milà i Fontanals (*De los trovadores en España*, 1861). Segons Francesc Bernat (2006), que ha estudiat el procés de superació del llemosinisme d'aquest últim, va ser Francesc R. Cambouliu (*Essai sur l'histoire de la littérature catalane*, 1857) qui va propiciar el canvi de mentalitat en Milà.

No obstant això, la romanística pels volts de 1906 (W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, 1901) no incloïa encara en la seva nòmina de llengües el català, malgrat que la raó esgrimida per no fer-ho en temps de Friedrich Diez (1836) —manca de desenvolupament literari— aleshores no tenia ja solidesa. La raó era, sens dubte, política. El reconeixement d'una entitat lingüística pròpia i no subordinada a cap altra realitat romànica podria portar, en un context com el del segle XIX, amb multitud de reivindicacions nacionals, a posicions extremes de petició de sobirania territorial. Si la raó per no reconèixer la independència lingüística del català era política, era lògic que la reivindicació del nom de la llengua i de la unitat d'aquesta transcendís els àmbits acadèmics i culturals. El catalanisme va fer bandera d'aquesta qüestió des de la celebració del I Congrés Catalanista (1881), en consonància amb el pensament dels homes de la Renaixença. En el camp del nacionalisme cultural les coses havien anat més enllà —i no es demanava únicament l'oficialitat de la llengua catalana per a un territori autònom (Catalunya) dins d'Espanya (Assemblea de Manresa de 1892)— sinó la creació d'una pàtria més àmplia en el futur que es correspondria amb els límits actuals de la llengua catalana tot excloent el territori occità: és la *Catalònia* que reivindicaven Joaquim Casas-Carbó i Pompeu Fabra (Fabra, 1907: 352-369).

Si bé el nom de la llengua i la qüestió de la unitat de la llengua no eren pas un problema en els sectors cultes de Catalunya i les Balears a començament del segle XX, en canvi, al País Valencià, amb una Renaixença més feble i amb un llemosinisme més arrelat, les denominacions particularistes (*valencià*, *llengua valenciana*) eren més difícils de bandejar i les posicions secessionistes sovintejaven. Convé recordar que el nom *llemosí* per a referir-se a la llengua

comuna havia estat defensat per il·lustres partidaris de la unitat de la llengua (Constantí Llobart i Teodor Llorente), en contra dels seus coetanis de Catalunya i Balears, com ara Bofarull (1878: 233-240) i Milà, el qual va proposar el terme unitari *catalano-valentino-baleàrica* per evitar el de *llengua llemosina* (1874: 3-8).

El llemosinisme, en canvi, era encara una realitat en els ambients cultes de la València del 1906. Com ha assenyalat Ferrando (1988), en l'adhesió que van enviar al I Congrés els redactors de *València Nova* donaven fe de l'existència del mite llemosinista. S'hi declaren «entusiastes admiradors de l'hermosa llengua d'oc, una de les quals branques parlem» i adverteixen que, si bé veuen «ab moltíssima satisfacció la tasca que es proposa realitzar el Congrés de llengua catalana», creuen que la llengua que «parlem s'aparta prou de la catalana per a poder ser considerada com a idioma propi dels valencians». Els valencians no eren els únics a creure que el català era la varietat meridional de la llengua occitana. També ho pensava Antoni M. Alcover, el qual, en canvi, no va qüestionar mai la unitat de la llengua catalana i des de 1901 va censurar el nom *llemosí* per a referir-s'hi. Alcover, en els seus escrits, no sols es referia sovint a l'occità amb el possessiu *la nostra*, sinó que, com ha assenyalat Massot (1985: 114-115), no s'empegueria a l'hora d'afirmar que aquesta llengua era la més antiga entre les llengües neolatines, que la versió romànica dels Juraments d'Estrasburg era redactada en occità i que el català «és la branca més valenta, esponerosa i estrènua de tota la llengua d'oc».

El Congrés de la normativització

En ocasió de la celebració del II Congrés de la Llengua Catalana (1986), el I Congrés va ser declarat el congrés de la normativització per posar aquell, que es volia que fos el congrés de la normalització, en contrast amb aquest i donar-hi una imatge de complementarietat. La fundació, un any després d'aquesta assemblea, de l'Institut d'Estudis Catalans, seguida de la creació de la Secció Filològica (1911) i de l'obra de fixació de l'ortografia, de la gramàtica i del lèxic duta a terme per aquesta entre 1913 i 1932, havien contribuït a refermar la impressió que es podia treure a partir de l'observació del contingut de les diferents seccions i de la lectura dels objectius del I Congrés.

Atenent el contingut del Congrés (el nombre de temes defensats i de comunicacions llegides en les diferents seccions) no es pot negar l'excel·lència de la Secció Filològica-Històrica (SFH), presidida per Antoni M. Alcover, per damunt de les altres seccions (nou temes i trenta comunicacions), però no es pot menystenir la importància de la Secció Literària (SL), presidida per Antoni Rubió i Lluch (quatre temes i vint-i-cinc comunicacions). En canvi, la Secció Social i Jurídica (SSJ) sembla que no hi va tenir gaire impacte: quatre temes i tan sols sis comunicacions.

Per voluntat d'Alcover, el I Congrés, i en concret la SFH, va dedicar especial atenció a la sintaxi (set temes de nou, però només quatre comunicacions de trenta —enfront de catorze de geografia lingüística—):

Mossèn Alcover tenia la preocupació de la sintaxi: havia agafat la dèria de recobrar, per l'estudi del català antic i dels dialectes, les característiques sintàctiques del català i fer-les vàlides en la llengua literària moderna. Això el portà a projectar una gran assemblea d'estudiosos, un Congrés de Sintaxi, que va exposar en una conferència a l'Ateneu de Barcelona el 25 de gener de 1904. La idea trobà ambient favorable, però el doctor Rubió i Lluch va opinar que convenia que el Congrés es digués «de la llengua catalana», encara que prestàs atenció especial a la sintaxi (Moll, 1983: 50-51).

Dels temes de sintaxi, tres tractaven dels castellanismes que Alcover havia denunciat a les «Qüestions de llengua i literatura catalanes» (*Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, BDLC, 1903), escrites en resposta a l'article «Cataluña bilingüe» (*El Imparcial*, 15 de desembre de 1902) de Ramón Menéndez Pidal, i a la conferència de l'Ateneu: la *a* del complement directe, la invariabilitat del participi passat i l'ús exclusiu de l'auxiliar *haver* en els temps compostos. Se'n van ocupar Miquel Costa i Llobera, Alcover i Bernat Obrador, respectivament. Els altres quatre temes s'ocupaven de qüestions que ja havien estat tocades durant el segle XIX: el relatiu possessiu, temps i mode en les oracions condicionals, l'ús de *llur* i els pronoms *hi*, *ho* i *en*. No es van trobar ponents per a alguns temes de sintaxi que s'havien previst i, finalment, no es van poder debatre: la veu passiva, l'ús de les preposicions, l'ordre pronominal *mibi illum / illum mibi* i la presència d'elements sintàctics no llatins en la llengua catalana.

Els organitzadors es van veure obligats a convertir altres temes en comunicacions, de les quals es van encarregar ells mateixos per incrementar-ne el nombre: «La llengua catalana té sintaxis pròpia» (Alcover), «Perquè'l Congrés se ficsa tant en la defensa de la sintaxi?» (Emili Vallès) o «No hem de permetre que la llengua catalana sigui tributària de cap altra llengua» (Costa i Llobera).

Aquest contrast entre l'interès dels organitzadors i la baixa resposta dels participants a la crida per presentar estudis de sintaxi és força il·lustradora de la situació de la llengua catalana en aquell moment: falta d'especialistes i d'estudis sobre sintaxi, absència de tradició gramatical, percepció incompleta de les necessitats de la llengua.

Podria sorprendre que Pompeu Fabra no hagués defensat cap ponència de sintaxi, si no sabéssim que se'l va mantenir, per voluntat o per desídia, al marge de l'organització del I Congrés (Segarra, 2006: 264-265). D'altra banda, malgrat que ja era un gramàtic reconegut, que s'havia fet famós per les seves propostes ortogràfiques i morfològiques revolucionàries, no havia donat mostres encara d'interessar-se per la sintaxi. Sembla com si hagués estat el I Congrés, i en concret les propostes d'Alcover (defensades per ell mateix o

per Miquel Costa i Llobera i Bernat Obrador), les que li haguessin desfermat l'interès per la matèria. Després del Congrés, i des de les pàgines d'*El Poble Català*, es va dedicar a denunciar uns quants castellanismes sintàctics que, segons ell, havien passat desapercebuts als seus organitzadors: l'article neutre *lo*, el manteniment de les preposicions davant de la conjunció *que*, l'ús del relatiu compost *el que* darrere de la preposició o la invariabilitat de la preposició davant de l'infinitiu. No obstant això, sembla que Fabra, en principi, va voler ocupar-se de la temàtica preferent de la SFH, és a dir, de la sintaxi, i, com que no se li va demanar que s'ocupés de cap de les ponències previstes, va decidir de contribuir-hi amb una comunicació ambiciosa on estudiaria l'evolució de la llengua des de l'edat mitjana fins al segle XIX, per escatir quines construccions actuals eren degudes a la influència del castellà i quines, en canvi, eren resultat de l'evolució natural del català —carta a Jaume Massó i Torrents (26.12.1905). Se sap que poc després havia reduït aquest ambiciós projecte a l'estudi d'un únic escriptor medieval i que havia demanat a Massó que l'orientés en la tria de l'autor (Jaume I, Bernat Metge, Ramon Llull o Joanot Martorell). La idea, finalment, no es va concretar. És probable que la manca de temps l'obligués a presentar una comunicació sobre un tema que li era més familiar i, per tant, més fàcil i ràpid de preparar: l'ortografia. Amb tot, la contribució de Fabra a la temàtica preferent del I Congrés va ser notable. Les seves esmenes a les ponències defensades per Miquel Costa i Llobera, Bernat Obrador i Antoni M. Alcover van ser contundents i van donar prova del tacte i de la precaució amb què calia actuar a l'hora d'acarar la interferència lingüística. Alcover es planyia anys després de l'actuació de Fabra al I Congrés i el feia responsable que no hi hagués hagut una declaració unànime en contra del que, segons ell, eren castellanismes sintàctics evidents (Massot, 1985: 154).

En comparació amb la sintaxi, la fonètica, la morfologia i el lèxic van tenir un paper secundari en el I Congrés. De fonètica, s'havien previst tan sols dos temes, que es van desenvolupar com a comunicacions, cap d'ortoèpia: «Ullada general a la fonètica catalana: son caràcter propi dins de la família novo-llatina» (Josep Artega Pereira); «Necessitat de redimir la prosòdia catalana de la influència castellana» (Jaume Nonell). De morfologia només s'havia previst un tema («Ullada general a la morfologia catalana: esment especial que s'ha de posar en la formació i admissió de paraules noves»), que, finalment, es va desglossar en dues comunicacions: «Ullada general sobre la morfologia catalana» (Lluís Fullana) i «Formació de la paraula catalana» (Marià Grandia).

El lèxic va sortir-ne més mal parat. No se'n va preveure cap tema, i, per tant, no se'n va presentar cap comunicació. No obstant això, es van tocar aspectes lexicals en comunicacions de geografia lingüística i en algunes comunicacions de la SL i de la SSJ (qüestions terminològiques).

L'ortografia també va ser-hi secundària, cosa que no deixa de sorprendre, atesa la importància que tenia el tema de la unificació ortogràfica i l'existència de desacord en

determinades qüestions. Dels temes previstos —dos temes (un obria la Secció i l'altre la tancava)— només el segon es referia a una de les qüestions roents del nou-cents: «Importància de l'ortografia: necessitat d'equilibrar l'element fònic amb l'etimològic» (desenvolupat per Joan B. Codina i defensat pel Dr. Gumersind Alabart) i «Procedència y ortografia de la *x* catalana» (Víctor Oliva). Fabra hi va presentar una esmena a la totalitat, i va mostrar que no es podria donar el mateix tracte a l'ortografia dels cultismes que a la de les paraules hereditàries.

De comunicacions, se'n van presentar poques: una de caràcter pràctic —«Guia pedagògica pera escriure les vocals àtones dubtoses *oe* y *ou*» (Joan Bardina)—, una altra de caràcter reivindicatiu —«¿Es indispensable pera la vida i progrés de la nostra llengua, l'unificació absoluta de l'ortografia catalana?» (Gabriel Alomar)— i una amb propostes radicals: «Qüestions d'ortografia catalana» (Pompeu Fabra).

No és estrany que els responsables del Congrés no prestessin una atenció especial a l'ortografia. És cosa sabuda que Alcover considerava l'ortografia un afer secundari i no creia urgent l'assoliment d'un sistema ortogràfic unificat, a diferència del que pensaven molts coetanis seus (Fabra, entre d'altres). Per a ell, la complexitat de la llengua catalana i la falta d'estudis feien més necessàries altres activitats (com la recollida de material de camp destinat als futurs diccionari i gramàtica) per poder estudiar-la amb coneixement de causa, estudi que havia de ser previ a la codificació de la llengua. Havia expressat aquestes idees amb claredat al *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*, l'any 1902, en l'escrit «Quina ortografia ha de seguir el Diccionari» (Segarra, 1985: 301).

El I Congrés i l'Acadèmia de la Llengua Catalana

Es creu que sense el I Congrés no s'hauria fundat l'Institut d'Estudis Catalans o que, si més no, en el seu si no hi hauria hagut una secció dedicada a l'estudi i projecció de la llengua catalana, però la veritat és que entre els objectius immediats dels organitzadors no hi havia pas la creació d'un organisme codificador. Ben al contrari, sembla que la consigna era evitar plantejar la qüestió de l'autoritat lingüística. És per aquest motiu que entre els temes previstos pels responsables de l'assemblea no n'hi va haver cap que abordés aquesta qüestió. No obstant això, Gregori Artizà, mestre jubilat i membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, se'n va ocupar en una ampliació del tema «Importancia y necessitat dels estudis gramaticals per tota literatura y especialment per la nostra». Al tema inicial proposat per Alcover, hi va afegir una interessant postil·la, recollint els desitjos d'una àmplia majoria de catalans: «Creació d'una Acadèmia o Institut de la llengua catalana». Per enèsima vegada es feia la proposta de crear una entitat codificadora que ara, en comptes d'estar formada per mestres del gai saber, ho estaria per congressistes i membres de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona que fossin competents en gramàtica, «afeginthi

companys de totes les comarques de la Llengua Catalana, coneixedors de llurs particularitats lingüístiques». L'objectiu d'aquesta entitat seria la confecció d'una gramàtica «tot lo possible autorisada, qu'escombrí els barbarismes, capritxos y corrupteles, y fixi una doctrina, senzilla, formal y pedagògica qu'endressi per bon camí y desvaneixi els duptes». Sembla que a Alcover no li va fer gràcia que es plantegés aquesta qüestió i es va oposar a les conclusions defensades pel ponent de manera força virulenta. Ell no era gens partidari que es fundés una acadèmia d'estil tradicional com la que havia sorgit del primer Congrés Catalanista constituïda per gent de bona voluntat i poca, o gens, preparació lingüística. Tampoc no volia que aquesta institució s'ocupés de fer una gramàtica en aquell moment, atès l'estat d'endarreriment dels estudis lingüístics a Catalunya i a Espanya. I veia impossible que una iniciativa semblant prosperés:

Axò de anomenar una Acadèmia y qu'aquesta fassa una gramàtica que hu doni tot resolt y definit, y que tothom s'hi subjecti cegament, es una cosa que no cal esperar.

En les seves esmenes Alcover va deixar molt clar el que per a ell havia de ser una acadèmia o institut de la llengua catalana. Havia de ser una associació voluntària i transitòria de gent amb vocació pels estudis lingüístics i amb una sòlida preparació científica que s'ocupés de l'arregla de materials de la llengua viva i de la tradició escrita, amb la finalitat de confeccionar una gramàtica i un diccionari complets de la llengua. Creia, i així ho va manifestar, que un dels objectius del Congrés hauria de ser «procurar medis pecunaris a alguns joves que demostrin dots per la filologia, per enviar-los a Alemanya, empori de dita ciència, a fi de que poguessen rebre la preparació indispensable per emprendre l'obra de la nostra gramàtica». Així doncs, la seva idea d'acadèmia, que no modificaria quan fos president de la Secció Filològica —motiu de discrepància i d'enfrontament amb Fabra, que concebia la Secció Filològica com un centre codificador i no pas investigador—, coincidia més amb la idea del seu mentor, el filòleg alemany Bernhard Schädel, el qual, en una comunicació presentada al Congrés, traduïda de l'alemany i llegida per Alcover («Über die Zukunft der katalanischen Sprachstudien»), va proposar la creació d'un institut sense finalitat codificadora i va oferir una sucinta planificació de l'actuació que s'havia de fer sobre la llengua catalana, prèviament a tota tasca codificadora. La primera feina de l'institut «ha de consistir en una sèrie de viatges d'investigació a fondo per totes les comarques y en un estudi sistemàtic dels vells autors catalans»; la segona, en l'ordenació, relació i publicació d'aquests materials lingüístics, que es difondrien per mitjà «d'una revista estrictament científica filològica». Res semblant, doncs, al que eren les velles aspiracions noucentistes ni tampoc al que seria la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. Ara bé, el fet que Enric Prat de la Riba confiés en Alcover per dirigir aquesta secció voldria dir que en certa manera avalava el projecte alcoverià d'acadèmia o d'institut.

El I Congrés i la qüestió del català literari

Si el fet que el I Congrés no s'hagués ocupat gaire dels aspectes fonètics, morfològics i ortogràfics, i ni tan sols s'hagués reservat un petit espai al lèxic, ens resulta avui sorprenent, atenent les necessitats que aleshores tenia la llengua catalana, és més desconcertant el poc relleu que hi va tenir la qüestió de la llengua literària. Més encara si tenim en compte, com va assenyalar Fabra l'any 1907 en l'article «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari», que la solució de molts dels problemes gramaticals, tant morfològics com sintàctics, depenia de l'opció que es prengués sobre el model de llengua literària. Això ja s'havia fet evident en els debats sobre la llengua literària que havien tingut lloc als anys seixanta i setanta del segle XIX. El Congrés no hauria hagut, per tant, de passar de puntetes sobre aquesta qüestió, però sembla que els organitzadors no s'hi van voler mullar. A la SFH només van preveure un tema, parcial i gens compromès, que finalment es va convertir en comunicació («Conveniència de l'estudi dels nostres clàssics per la reconstitució de la llengua»), per evitar la confrontació i el debat entre els participants. Se'n va ocupar Jaume Massó i Torrens, que el va enllestir amb presses i superficialment.

Com en el cas de l'ortografia, Alcover creia que la qüestió no era urgent. Considerava que es podia fer la gramàtica de la llengua catalana, tal com la concebia ell (descriptiva i total —de tots els dialectes—), sense haver de prendre partit prèviament per un model o altre de llengua. No era pas que no tingués una idea pròpia de com havia de ser el «bon català», però veia el debat com a estèril i entrebancador en aquell moment, i no sols perquè podria distreure els congressistes del veritable objectiu del Congrés —trobar el major nombre d'adhesions per al seu projecte d'estudi de la llengua catalana—, sinó que no ignorava que el seu model de català literari (no unívoc —amb participació igualitària de tots els dialectes— i connectat amb la llengua clàssica) no coincidia amb les aspiracions del catalanisme imperant, en què era majoritària la idea de la inoperància de la llengua medieval i en què, de mica en mica, havia anat fent forat la idea de Schädell que «si el català en el futur vol ser tingut per una llengua de cultura haurà de prendre com a base el barceloní».

L'únic congressista que va gosar agafar el toro per les banyes va ser Joan Maragall, el qual va defensar en una ponència de la SL que no havia estat prevista inicialment pels organitzadors («La literatura catalana ¿ha de concedir a un dialecte determinat el predomini absolut damunt de tots els altres? ¿Ha de mantenir y utilisar les diferents varietats dialectals?»), un tema que seria objecte de debat als anys 20 durant el procés de codificació de la llengua: el paper de la literatura en la difusió del codi normatiu i el sacrifici de la creativitat en nom de la propietat i correcció. En aquesta ponència Maragall es va declarar en contra de l'oficialització de la llengua (és a dir, de la codificació) i de concedir el predomini literari a un sol dialecte, perquè això empobriria els escrits i seria la causa de la mort de la literatura catalana. Per evitar-ho volia potenciar la literatura dialectal i apostava per la dignificació de totes les varietats, en

la línia d'Alcover, amb la qual cosa es respectaria, segons ell, «el sentit de varietat y llibertat del geni català».

La ponència de Maragall no va engendrar el lògic debat. No s'hi van presentar esmenes, per bé que en algunes comunicacions se li va donar suport (Josep Pijoan a «La llengua parlada y la llengua escrita») o se'l va censurar (Francesc Carreras Candi). D'altra banda, és desconcertant que Fabra i els homes de *L'Avenç*, que des de l'any 1891 s'havien manifestat reiteradament a favor del barceloní o català oriental com a base de la llengua literària, no aprofitessin l'ocasió per dir-hi la seva. A Alcover li podria haver semblat precipitat, inoportú i fins arriscat plantejar aquesta qüestió del model de llengua, però és indubtable que, si s'hi hagués debatut àmpliament, potser s'haurien evitat les discussions amb Fabra sobre qüestions sintàctiques, i també enfrontaments posteriors.

El nom i la unitat de la llengua

Ni el nom de la llengua ni tampoc la seva unitat van suscitar gaire debat durant el I Congrés. Inicialment, s'havia previst un tema («Unidat de la llengua catalana dins totes les seues variedats dialectals que presenta avuy y ha presentades sempre») que després no es va desenvolupar. Només Joaquim Casas-Carbó, en una ponència defensada dins de la SL («Manera com se reforçaran y consolidaran els vincles de solidaritat natural entre'ls pobles de llengua catalana»), s'hi va referir, encara que ho va fer de manera indirecta i poc contundent, sense estridències, cercant el consens i evitant la provocació.

Si no es va treure a debat d'una manera decidida el tema del nom de la llengua, i si els organitzadors no van creure convenient fer cap declaració institucional sobre aquesta qüestió, degué ser per evitar conflictes i baixes entre els congressistes, especialment en el sector valencià, en el qual eren majoria els partidaris de la teoria panoccitanista i de l'ús del nom *llemosí* per a la llengua literària comuna (Segarra, 2005-2006: 361-362). Els mateixos congressistes valencians van voler evitar discussions inútils i ofendre els amfitrions i, per això, van actuar amb ambigüitat pel que fa a la qüestió del nom de la llengua. Ho van tenir fàcil, perquè la participació directa dels valencians va ser més aviat escassa: cap ponent entre els assistents valencians, i tan sols un comunicador valencià, Lluís Fullana, que en el títol de la seva comunicació va incorporar la denominació general de *llengua catalana* («Ullada general sobre la morfologia catalana»). Fullana, en aquell moment, encara defensava la unitat de la llengua catalana i per això en la seva comunicació parla de la *nostra llengua* i del *català*, en referència tant a la totalitat de la llengua com a la modalitat valenciana. L'ambigüitat, en canvi, és present en el *Discurs* de Vicent Mancho, en què saluda els congressistes en nom de Lo Rat-Penat. S'hi evita el nom de *llengua catalana* recorrent a la denominació imprecisa —però inclusiva— de *llengua comuna*, que es pot interpretar com a llemosí, si es té en compte el relatiu sense antecedent que fa servir a

continuació. Diu de Lo Rat-Penat que és una entitat «dedicada al cultiu y al progrés de la *llengua comuna*, [i] *de la que* n'és una de tantes branques frondosa y gloriosa».

Entre els organitzadors, l'únic que va utilitzar una denominació particularista va ser Casas-Carbó. El nom utilitzat és *llengua valenciana* i apareix, precisament, en la ponència sobre la unitat de la llengua, de la qual he parlat abans. L'ús que en fa és conscient. Creu que no es pot obligar ningú a acceptar la unitat de la llengua ni el nom de *llengua catalana*, per bé que la ciència lingüística ho avaluï, i confia que, sense imposicions, arribarà el dia que els valencians acceptaran totes dues coses:

I encara que nosaltres sentim que aquesta [la llengua valenciana] no és sinó una de les modalitats de la llengua catalana, no hem d'anomenar-la catalana fins que'ls mateixos valencians vulguin que així s'anomeni. No és solament qüestió científica, és qüestió de sentiment. I un sentiment no s'imposa autoritariamente. Un sentiment apareix quan és arribada la seva hora. I no es arribada encara l'hora de que'l valencià senti la llengua que ell parla, prou identificada ab la llengua dels catalans pera poder portar abdues un mateix nom.

No obstant això, el I Congrés va optar decididament pel nom *llengua catalana*. Hi sortia en la designació de l'assemblea i, com a substantiu o adjectiu, en gairebé totes les ponències i comunicacions. Fins i tot, apareixia allà on se n'hauria pogut prescindir: en les ponències i comunicacions que versaven sobre geografia lingüística. Fem un repàs a alguns dels títols de les comunicacions que sobre aquest tema es van presentar dins la SFH: «*Català* de la regió pirinenca de l'Andorra, Pallars y frontera d'Aragó» (de Joseph Saroihandy), «Documents sobre el *català* parlat a Sopeira» (de Víctor Oliva), «Quelle a été l'influence du français sur le *catalan* du Roussillon» (de Pere Vidal) o «Rastre que la dominació anglesa deixà sobre el *català* de Menorca» (d'Àngel Ruiz i Pablo). Només se'n van servir, de les denominacions particulars (de manera legítima, és clar), Vicent Serra i Orvay («Particularitats del *llenguatge d'Ivissa*»), Antoni Ciuffo («Influència de l'italià y diferents dialectes sards en *l'alguerès*») i Ramón Menéndez Pidal («Sobre los límites del *valenciano*»). La influència d'Antoni M. Alcover en el predomini del nom *català* durant les sessions del I Congrés és innegable. Alcover, entre 1901 (any de la *Lletra de convit*, on alternava per raons tàctiques les denominacions de *català* i *llemosí*) i 1906, havia optat decididament per la denominació inclusiva de *llengua catalana*, seguint els seus mestres Marià Aguiló i Tomàs Forteza: sortia en tots els seus escrits, així com en el títol del seu butlletí i en el del projecte del *Diccionari*. Havia adoptat el nom de *català* en un acte de reconeixement de la unitat de la llengua i havia abandonat el de *llemosí* per la inexactitud de les tesis mossarabistes i llemosinistes en l'explicació de l'origen de la llengua dels valencians i balears (Segarra, 2005-2006: 359-360). Durant el Congrés va utilitzar de manera exclusiva els noms *català* i *catalana* per referir-se a la llengua, d'acord amb el que s'havia convertit en el seu ús quotidià, però també va utilitzar el nom *català* com a

gentilici unitari, tant en el discurs inicial com en el de clausura de l'assemblea. En aquell, s'adreça «a la gent *catalana*» per fer-li comprendre que l'estudi literari i científic de la llengua catalana «Ha d'esser un'obra verament nacional, aont tots, cadascú segons la mida de ses forces y son radi d'acció, hem de prendre part». En aquest, s'acomia fent una crida als «*catalans* de Catalunya espanyola y Catalunya francesa, de les Balears, Reyne de Valencia y Alguer», perquè actuessin «com a bons vassalls, com a bons fills de l'escelsa, de l'esplèndida, de la dolça, de la polent, de la gentil, de la cent voltes benvolguda y gloriosa llengua catalana».

No sols amb l'adopció majoritària del nom *català* i *llengua catalana* per part dels organitzadors del I Congrés i de la majoria de congressistes es va fer una aposta decidida per la unitat de la llengua. També amb la limitació de la convocatòria als estudiosos i entusiastes de la llengua catalana en totes les seves varietats es va fer un acte d'afirmació dels límits del territori lingüístic. Els occitanistes, i amb més raó els panoccitanistes, en van quedar fora. A la llista de convidats només trobem Frederic Mistral, que hi va ocupar una presidència honorària al costat d'hispanistes i romanistes il·lustres, com Marcelino Menéndez Pelayo, Alfred Morel-Fatio o Bernhard Schädell, i patricis de la Renaixença com Teodor Llorente i Àngel Guimerà. També va quedar exclosa de les sessions qualsevol referència a la llengua d'oc com a llengua matriu del català. No hi ha dubte que, si Alcover va abandonar en aquella assemblea la teoria panoccitanista, va ser per motius tàctics. Per evitar l'enfrontament amb el catalanisme dominant (tant el cultural com el polític), al qual el panoccitanisme no li feia gens de gràcia, i per no donar pas a dissensions entre els assistents: entre els valencians, que utilitzaven la teoria panoccitanista per qüestionar la unitat lingüística del català, i els partidaris d'aquesta unitat.

A tall de conclusió

Les aportacions reals del Congrés, així com les repercussions en el camp de la codificació de la llengua catalana van ser escasses, en contra dels desitjos d'Alcover, que aspirava, si més no en sintaxi, a deixar tancades una sèrie de qüestions, com ara les regles de Tomàs Forteza, que sense èxit havia intentat que Enric Prat de la Riba adoptés en la redacció de *La Veu de Catalunya* abans de 1906 (v. epistolari d'Alcover dins Julià, 2000: 63-64). Com he dit, Alcover sempre va responsabilitzar Fabra que el I Congrés no es pronunciés unànimement a favor de les seves solucions sintàctiques. Fabra ja havia donat mostres abans del Congrés que era un gran gramàtic (tocant a l'ortografia, a la fonètica i a la morfologia) i les esmenes que va presentar a les ponències d'Alcover, Miquel Costa i Llobera i Bernat Obrador van permetre besllumar que també ho podria ser en el camp de la sintaxi, encara que bona part de la informació romànica per rebatre les tesis dels ponents l'hagués obtinguda de la consulta de la *Grammaire des langues romanes* de Wilhelm Meyer Lübke (Moran, 1996). Si en sintaxi no es van fer gaires aportacions, tampoc n'hi va haver en altres camps. L'ortografia va ser la gran oblidada, si deixem de banda

el debat sobre la *x*, en el qual també es van fer sentir l'opinió de Fabra i les solucions revolucionàries que aquest gramàtic va presentar-hi. Algunes d'aquests propostes van ser desestimades pel mateix Fabra (per exemple, la supressió de la *r* final) i d'altres no van superar després, en ocasió de les *Normes ortogràfiques*, els esculls que es van posar per evitar-ne l'aprovació (per exemple, la supressió de la *h* etimològica). No obstant això, en una assemblea d'historiadors, literats, juristes, pedagogs, capellans i altres erudits interessats en la llengua, era lògic que el prestigi de Fabra com a gramàtic en sortís molt reforçat, com ha assenyalat Corbera (2006: 20). I això va ser decisiu, tant per aconseguir tornar a Catalunya, com per a la seva incorporació a l'Institut d'Estudis Catalans. Sembla que els sectors favorables a Fabra i a *L'Avenç* van aprofitar l'assistència de Fabra al Congrés —i les conferències que va fer a l'Ateneu Barcelonès el 26 i el 30 d'octubre (on sense mencionar Alcover contradeia la seva idea de l'excessiva castellanització sintàctica)— per fer propaganda del gramàtic. És el cas d'*El Poble Català* —diari dirigit per Pere Coromines, en el qual Fabra ja havia publicat i on tindria una secció, d'aparició irregular, des de 1907—, que es va fer ressò de les conferències de Fabra en un article entusiasta que Alcover i els seus amics van interpretar com una crítica en contra seva (Corbera, 2006: 21). Paral·lelament, Fabra també es va sentir marginat pels organitzadors del Congrés i per *La Veu de Catalunya* —diari portaveu del catalanisme imperant— (Segarra, 2006: 264-265). Per tant, el I Congrés, més que contribuir a projectar les figures dels dos únics lingüistes de pes que tenien les terres de llengua catalana, va servir per crear friccions i malentesos que anirien augmentant amb els anys, fins al trencament el 1918, amb unes conseqüències per a la llengua catalana que encara no han estat prou valorades.

Si al I Congrés no es va tocar a fons el tema de la codificació ortogràfica i gramatical, tampoc no es van prendre decisions sobre el model de llengua literària. Va ser molt arriscat, perquè d'una decisió com aquesta depenia el model de codificació que es volgués adoptar més endavant. La discussió sobre el model de llengua es traslladaria, doncs, a l'Institut d'Estudis Catalans, i seria també motiu d'enfrontament entre els membres de la Secció Filològica i, en concret, entre Fabra, partidari del català oriental, i Alcover, defensor d'un català més obert a tots els dialectes (Segarra, 2000). Tampoc no es va treure a debat, d'una manera eficaç, la qüestió de l'autoritat lingüística, per les raons que abans he exposat. És probable, en canvi, que la planificació lingüística que va dissenyar Bernhard Schädel, amb el vistiplau d'Alcover, i que va fer conèixer per mitjà del I Congrés, determinés anys a venir la política lingüística d'Enric Prat de la Riba i l'impulsés a fundar l'Institut d'Estudis Catalans i, en concret, la Secció Filològica, com creu Massot (2001: 14). Crec, però, que la creació d'un centre d'estudis moderns amb projecció internacional era una idea que Prat de la Riba tenia al cap molt abans de la celebració del I Congrés, davant de la ineficàcia de les acadèmies setcentistes (Reial Acadèmia de Bones Lletres i Reial Acadèmia de Ciències i Arts) i la burocràcia i espanyolització cultural i lingüística de la Universitat de Barcelona (Balcells, 1998). Sense el Congrés, les idees de Schädel i d'Alcover haurien influït igualment en algunes de les decisions a favor de la llengua

catalana que va prendre Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona, per la consideració que tenia d'Alcover: la creació d'unes borses d'estudis per a estudiar a Alemanya (1908) i el nomenament d'Alcover per a dirigir l'Institut de la Llengua Catalana o Secció Filològica (1911). No obstant això, no li va donar poder de decisió a l'hora de dissenyar la nova secció, perquè l'Institut d'Estudis Catalans era cosa seva —«el seu negociat de cultura», com deia irònicament Antoni Rubió i Lluch— i ell prenia totes les decisions, des dels nomenaments fins al disseny de les diferents seccions (Balcells, 1998).

Si bé el I Congrés no va ser el congrés de la normativització de la llengua catalana, sí que va ser una gran manifestació cívica a favor de la llengua i de la Nació catalanes, tot i que no es van fer gaires declaracions sobre el nom i la unitat de la llengua. L'absència d'occitanistes entre els congressistes —per bé que hi hagué alguns panoccitanistes, que no van fer bandera del seu panoccitanisme o llemosinisme— i, sobretot, l'alt nombre d'estudis sobre els dialectes geogràfics del català que s'hi van llegir, amb alguna aportació notable sobre el límit geogràfic d'aquesta llengua pel nord del seu territori (Fritz Holle), van contribuir a afermar la independència lingüística del català, que encara romanistes com Wilhelm Meyer-Lübke posaven en qüestió.

Bibliografia

- BAGGIONI, Daniel (1997). *Langues et nations en Europe*. París: Payot.
- BALCELLS, Albert (1998). *Enric Prat de la Riba i l'Institut d'Estudis Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica.
- BERNAT, Francesc (2006). «La delimitació de les llengües en els inicis de la lingüística: el cas català». *A: Actes del VII Congrés de Lingüística General*. Barcelona: Publicacions de la Universitat de Barcelona. [Edició en CD-ROM]
- BOFARULL, Antoni de (1878). «La unitat de la llengua en Catalunya, Mallorca i València». *La Renaxensa*, núm. 6, p. 233-240.
- CORBERA, Jaume (2006). «Antoni M. Alcover i el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Saó*, núm. 312, p. 19-21.
- FABRA, Pompeu (1907). «Sobre diferents problemes pendents en l'actual català literari». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, vol. I, p. 352-369.
- FERRANDO, Antoni (1988). «Presència valenciana al I Congrés Internacional de la Llengua Catalana (1906)». *Caplletra*, núm. 4, p.167-178.
- FORTEZA, Tomàs (1886). «Observaciones generales sobre la lengua materna». *Museu Balear*, vol. III, p. 95-107, 295-307 i 408-418. [Reproduït a Forteza (1915), p. 1*-27*]
- (1915). *Gramàtica de la llengua catalana*. Palma de Mallorca: Escuela Tip. Prov.
- JULIÀ I MONÉ, Joan (2000). *L'inici de la lingüística catalana. Bernhard Schädler, Mn. Antoni M. Alcover i l'Institut d'Estudis Catalans. Una aproximació epistolar (1904-1925)*. Barcelona: Curial Edicions Catalanes–Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- LLORENS I VILA, Jordi (1992). *La Unió Catalanista i els orígens del catalanisme polític*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MASSOT I MUNTANER, Josep (1985). *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- (2001). «Introducció». A: ALCOVER, A. M. *Per la llengua*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MILÀ I FONTANALS, Manuel (1874). «Quatre mots sobre ortografia catalana». *La Renaxensa*, p. 3-8. [Reproduït a MILÀ I FONTANALS, Manuel (1890), p. 559-565]
- (1890). *Obras Completas, III. Estudios sobre historia, lengua y literatura de Cataluña*. Barcelona: Imprenta Barcelonesa.
- MOLL, Francesc de B. (1962). *Un home de combat (Mossèn Alcover)*. Palma de Mallorca: Moll.
- (1983). *Aspectes marginals d'un home de combat (Mossèn Antoni M. Alcover)*. Barcelona: Curial-Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MORAN, Josep (1996). «Pompeu Fabra i Wilhelm Meyer-Lübke». A: *Estudis de lingüística i filologia oferts a Antoni M. Badia i Margarit*. Vol. III. Barcelona: Departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 176-181.
- RICO, Albert; SOLA, Joan (1995). *Gramàtica i lexicografia catalanes*. Publicacions de la Universitat de València.
- ROCA I ROCA, Josep (1874). «Bibliografia. Jochs Florals de Barcelona de 1873 (any XV de llur restauració)». *La Renaxensa* (20 maig), p. 177-178.
- RUBIÓ I LLUCH, Antoni (1891). «Resum de la conferència 'Caràcter general de la literatura catalana'». *Bulletí del Centre Excursionista de Catalunya* (octubre-desembre), p. 236-237.
- SEGARRA, Mila (1985). *Història de l'ortografia catalana*. Barcelona: Empúries.
- (1993). «El programa lingüístic de la primera Unió Catalanista». *Escola Catalana*, núm. 299, p. 6-9.
- (2000). «Pompeu Fabra i el català de Barcelona». A: ARGENTER, J. [ed.]. *Simposi Pompeu Fabra*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2001). «Les polèmiques lingüístiques prefabrianes». A: PRADILLA, Miquel A. [ed.]. *Societat, llengua i norma. A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, p. 101-125.
- (2005-2006). «Sobre el nom i la unitat de la llengua i sobre la uniformitat del català escrit, a propòsit del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana». *Estudis Baleàrics*, núm. 82/83, p. 357-367.
- (2006). «En el centenari del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (Barcelona, octubre de 1906). I: Un impuls per a la codificació i estandardització de la llengua catalana». *Estudis Romànics*, núm. XXVIII, p. 249-265.
- SOLER, Frederic (1866). *Las Joyas de la Roser*. Barcelona: Llibrería de Eudald Puig.

Envers la planificació de l'estatus

Joan Martí i Castell

Introducció

El Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana (PCILC) no pot qualificar-se exclusivament com una trobada d'experts en qüestions de llengua per a l'anàlisi científica d'aspectes diversos. Fou també això, però no solament això, i goso dir que tampoc no principalment això.

La idea d'organitzar una reunió magna com la que fou neix de dues grans inquietuds: d'una banda, la consciència que calia ordenar la llengua catalana, per tal de recuperar-ne la compacitat i solidesa que havia tingut, que en permetessin l'ús en tots els àmbits de la vida social en què calia que s'estengués normalment; de l'altra banda, la convicció que hom vivia en unes condicions favorables que feien possible i necessària la restitució del caràcter oficial com a llengua pròpia de tots els territoris on es parlava; que havia, doncs, de tornar a gaudir de les condicions jurídiques conquerides en l'època medieval mitjançant un desenvolupament esplendorós i perdudes per la repressió i la voluntat d'arraconar-la des del centralisme castellà a partir de finals del segle XV.

Tots dos eixos tingueren una importància capital. I concretament el segon fou el que li atorgà un caràcter especial, que el distingeix dels congressos estrictament científics.

Si el PCILC reuní no solament lingüistes i filòlegs, sinó també pedagogs i mestres, juristes i fins i tot polítics, fou perquè a la voluntat de discutir-hi

com s'havia de treballar per tal de retornar a la llengua els recursos que en fessin viable la utilització en tots els registres, especialment en els més formals, cultes i literaris, s'hi havia de sumar el reconeixement explícit per part de l'Administració i del Govern com a idioma oficial, amb tots els drets que es deriven d'aquesta condició.

Des d'aquest punt de vista, fou un congrés en què el vessant sociolingüístic, quan la sociolingüística encara no era reconeguda entre nosaltres com a ciència del llenguatge, tingué un paper principal, amb un capteniment per part dels organitzadors i dels assistents que palesa una clarividència sorprenent, per avançada en el temps, que la necessitat de normativitzar el català no podia deslligar-se de la de normalitzar-lo, perquè no n'era menor, i viceversa. Que no es podia destriar, doncs, un procés de l'altre, perquè ambdós es retroalimenten: la normalització d'una llengua de cultura no pot produir-se sense que tingui les condicions per a un ús disciplinat i unitari, acceptat socialment com a distintiu i cohesionador alhora. Els qui convocaren el PCILC no van caure en el parany de separar com a qüestions diferents per a la recuperació lingüística l'extensió de l'ús social del català i la competència que generalment se'n té. Tenien clar que les dues condicions s'han d'aplegar en una de sola a què s'ha d'aspirar tostemps: cal que el parli tothom, sempre i arreu, i ensems s'ha de fer des d'uns coneixements internalitzats que no el desnaturalitzin.

El Congrés es dividí operativament en tres seccions: la Secció Filològico-Històrica, la Secció Literària i la Secció Social i Jurídica. Em centraré exclusivament en aquesta darrera, on es plantejà l'estatus juridicosocial de la llengua. Els qui hi presentaren ponències i comunicacions eren majoritàriament advocats, mestres i professors i polítics.

El marc sociopolític del PCILC

El segle XX naixia amb una herència molt remarcable pel que fa al futur de la llengua i la Nació catalanes: el catalanisme del XIX, que, al seu torn, era el fruit de la reacció col·lectiva a la consciència d'opressió ignominiosa a què havien estat sotmeses des del segle XV.

La preocupació de la Lliga Regionalista pels problemes lingüístics i culturals fou un aspecte decisiu que tingué una projecció important en el corrent literari del Noucentisme; la instauració de la Mancomunitat l'any 1914 fou el reflex del triomf d'un catalanisme conservador. Pel que fa al Principat de Catalunya, el fet polític més rellevant fou l'elecció d'Enric Prat de la Riba com a president de la Diputació de Barcelona l'any 1906 —justament l'any del Congrés—, qui es comprometé decididament i directament en la tasca de la recuperació lingüística.

Des dels primers anys del nou segle es manifestaren cada vegada més obertament reivindicacions en favor del català. L'any 1900 el bisbe de Barcelona, Morgades, disposà que la catequesi i les expressions religioses més populars es fessin en català. Des de Tarragona, Vidal i

Barraquer treballà incansablement per la catalanització de l'Església. L'any 1901 la Lliga proposà a l'Ajuntament de Barcelona que a les escoles municipals la llengua i la història catalanes formessin part dels programes d'ensenyament; no se'n sortí, perquè pesaven massa encara les actituds diglòssiques i discriminatòries exògenes i endògenes. El 1902, el bisbe de Vic, Torras i Bages, sol·licità al comte de Romanones, aleshores ministre de la Instrucció Pública, que anul·lés la prohibició de l'ensenyament del català a les escoles. El diari *La Veu de Catalunya*, ressò del pensament de la Lliga i el de més llarga durada (1899-1937), dirigit per Prat de la Riba, assaltat militarment un any abans del PCILC, intervingué activament en els debats ideològics sobre les formes d'expressió del catalanisme polític. Escriptors i pensadors de corrents diversos, com Eugeni d'Ors o Josep Carner, contribuïren a prestigiar el moviment catalanista. Encara que prevalgueren els capteniments més conservadors, el nacionalisme tenia signes distintes, que es poden sintetitzar en el federalisme de Valentí Almirall o en el conservadorisme de Mañé i Flaquer, Duran i Bas o Torras i Bages.

Hom pot afirmar que el marc històric dels primers anys del segle XX és notablement contradictori políticament, socialment i culturalment. Políticament, la inestabilitat i el confusióisme que balancejava entre el monarquisme (a Espanya governava un borbó, Alfons XIII), el republicanisme, el federalisme, l'anarquisme sindicalista obrer, n'eren la característica rellevant. Socialment, hom comptava amb una aristocràcia integrista; una burgesia conservadora; una burgesia descontenta del centralisme que ofegava les seves ambicions d'expansió econòmica, burgesia que mirava de cercar una sortida en l'autonomia, i unes classes populars poc orientades, descontentes, disposades a organitzar-se en contra de tot allò establert, molt a l'albir de la demagògia. Culturalment, la Renaixença havia desvetllat l'interès per la història, la literatura, el pensament, amarats transversalment pel desig de recuperar una hegemonia perduda; calia enfrontar-se, emperò, amb actituds persistents de provincianisme i d'autoodi que obstaculitzaven el recobriment progressiu de la identitat nacional, en tots els espais.

En els primers anys del segle XX la llengua catalana visqué una expansió de gran envergadura en l'ús en tots els registres. Però arrossegava dues rèmores no resoltes al XIX, de signe menys distint que no pugui semblar en una anàlisi superficial: d'una banda, la manca d'una preceptiva; no s'havia pogut normativitzar en el període en què ho feren la majoria de les llengües romàniques, perquè coincidí amb el de la repressió i la decadència. De l'altra banda, la falta de reconeixement oficial, encara que s'emprava en tots els àmbits.

Sortosament, hi havia consciència que la situació requeria una solució urgent, la qual cosa empenyà a l'aglutinació d'esforços per a l'organització del PCILC, que aplegà tres mil congressistes nacionals, estatals i internacionals, una bona part dels quals eren catalanistes no experts en qüestions de llengua: fou la mostra d'una lleialtat envers la identitat essencial per a la subsistència d'un poble subordinat; d'una fidelitat que sabé superar les diferències pregonas entorn a la ideologia nacionalista i catalanista; que posà per davant de tot el patriotisme democràtic, fos del signe que fos; en què calgué, doncs, fer renúncies importants en bene-

fici de l'interès comú. És per això que el Congrés fou considerat un plebiscit en què es donà el vot unànime perquè la llengua pròpia retornés a la situació que li corresponia.

En la Secció Social i Jurídica sorgiren les inquietuds principals que encara avui perduren, que es plasmaren en idees i requeriments que, dissortadament, en bona part estan pendents de resolució. Massa llarga és, doncs, l'espera...

Llengua i nació

En la ideologia lingüística, sovint es vol amagar que les llengües són molt més que sistemes de comunicació; que rere seu hi ha el pensament individual i col·lectiu de qui les empra, entès com idiosincràsia. Els idiomes són molt més que instruments pràctics per a l'expressió oral i escrita. No debades és en llur entorn que els grups humans s'han identificat i diferenciat alhora: s'han identificat amb qui comparteix la llengua i s'han diferenciat dels qui n'usen una de distinta, amb el benentès que ni la identificació hagi de suposar tancaments aïllants i, doncs, empobridors, ni la diferenciació, rebug o hostilitat de qui no és igual: «Y femho tot això, senyors, no per petitesa d'esperit ni ab estrets punts de mira, sinó per assegurar la consciència de nostra personalitat. Mai ha pecat ni pecarà Catalunya per exclusivista ni per envejosa...» (Josep Franquesa i Gomis, mestre en gai saber i professor de la Universitat de Barcelona. *Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana: Barcelona, octubre de 1906*. Barcelona: Estampa d'En Joaquim Horta, 1908, p. 655).

L'existència humana té sentit justament en tant que es compon de diversitat, i aquesta se sistematitza en les llengües i les cultures, les quals no són predeterminades metafísicament, sinó que es forgen a partir d'organitzacions socials, d'objectius i interessos compartits, de la dependència del medi, etcètera. Les llengües i les cultures contenen el pensament i les essències col·lectives de les persones. Cap llengua ni cap cultura no es poden estudiar adequadament si es deslliguen del context social en què s'han format i viuen.

Aquestes concepcions foren presents en el PCILC i s'hi desenvoluparen reiteradament. Ja en la sessió de constitució de la Secció, el seu president, Raimon d'Abadal, afirmà que «la llengua es l'expressió de la voluntat de l'home per medi de la paraula» (*op. cit.*, p. 587).

Solament a partir d'aquestes conviccions podia garantir-se un tractament adequat de quin estat corresponia a la llengua catalana, si més no, dins els seus territoris. L'advocat de Barcelona Carles Francisco i Maymó, qui representava els Estudis Universitaris Catalans, centrà els objectius que havia d'imposar-se la Secció Social i Jurídica: «...reivindicar els furs de la nostra llengua...» (*op. cit.*, p. 597), és a dir, l'estatus, «...treballant pera que aquesta nacionalitat [...] lluiti per la seva dignitat y pel seu dret, imposant al Poder públich el respecte degut al idioma qu'es verb del seu pensament y de la seva voluntat...» (*op. cit.*, p. 507).

L'idioma és la fita principal per a l'existència d'un poble que és viu, que pren consciència de la personalitat que li és pròpia i que té la voluntat de persistir-hi; ésser, saber que som i voler continuar essent.

Quan hom parla, com es féu al PCILC, d'exigir als poders polítics la consideració que mereix la llengua catalana vol dir, òbviament, que aquesta consideració hi manca; quan hom parla amb naturalitat de vida nacional és perquè hi ha la creença que la pàtria que correspon als catalans és unívoca i es percep ben delimitada.

En relació amb el caràcter específic del col·lectiu català, juntament amb la llengua, es reclama també el dret amb què regir-se, perquè és també substantiu de la personalitat dels pobles. Al PCILC es demanà una constitució catalana que permetés de viure com a nació, d'acord, doncs, amb les necessitats i les peculiaritats dels pobles que la formen, i que en reforçés els vincles de solidaritat natural.

La idea de grup que traspuà en el Congrés era encara ancorada en el concepte d'ètnia o raça, el qual caracteritza els pobles enfront dels estats, nascuts aquests darrers per interessos predominantment politicoeconòmics. Defensar la llengua era, doncs, defensar la raça que la parla i proclamar-ne la unitat era proclamar la unitat nacional: «Y aquells signes d'espressió són els que lentament ha elaborat o emmotllat la propia rassa en el transcurs dels segles, els que encarnen viva la mentalitat diferencial de cada agrupació...», assenyalava Francisco Albó i Martí, advocat, diputat a Corts i exprofessor de la Universitat de Barcelona (*op. cit.*, p. 657), qui, seguint aquest mateix fil, arribà a rebutjar anticipadament la tesi del bilingüisme o el plurilingüisme de Catalunya: «El llenguatge natural de cada hù no's troba més que en un idioma: fruyt del primer amor racional, del primer enllàs natural, de vincle etern, inefable y fecondíssim, del esperit ab la espressió» (*op. cit.*, p. 658).

Llengua i nació van aparellades en la decadència i en la puixança; si creix l'una, es fa forta també l'altra. El geni de la llengua és el reflex de l'esperit del poble. Al Renaixement reviscolaren les llengües nacionals, perquè són els instruments per a escampar les noves idees de la modernitat.

Són altament eloqüents les paraules de Felip Soler, mestre de Gavà: «...mentres les nacionalitats parlen una llengua enmatlevada, la seva mentalitat colectiva arrossega una vida pobra, anèmica, xorca en obres que iluminin el món de la intel·ligència...» (*op. cit.*, p. 620).

Fou, emperò, Enric Prat de la Riba qui d'una manera més sistemàtica i enraonada hi exposà la relació llengua/nació, en la seva intervenció intitolada «Importància de la llengua dins del concepte de la nacionalitat». Cal una lectura atenta de la comunicació sencera, de la qual destacaré alguns passatges crucials. Prat de la Riba entengué justament que la llengua és un element aglutinador, cohesionador del grup social al qual serveix; els idiomes formen unitats per damunt dels individus: «La força unitiva, aglutinant, del idioma ha estat vista sempre [...] tots han vist més o menys perfectament en la llengua un gran principi d'associació, sempre en la gradació de les societats han fet esment de l'unitat llingüística» (*op. cit.*, p. 665). Féu referència a l'opinió de sant Agustí segons la qual «...primer l'home se junta ab son gos que ab

l'estranger de qui no entén el llenguatge...» (*op. cit.*, p. 666) o de Joan Lluís Vives, qui considerà «...impossible formar societat ab aquell qui parla diferent llenguatge» (*op. cit.*, p. 666) o de Leibnitz, qui sostingué «...que'ls mapes ens fan conèixer els límits dels Estats, pero no'ls de les nacions, senyalats més aviat per l'armonia de les llengües» (*op. cit.*, p. 666).

És evident que hem d'entendre el sentit de les paraules de Prat de la Riba i dels autors que cita en un marc ideològic i social molt distint de l'actual i en uns corrents de pensament específics. Això no obstant, són opinions que s'acosten impecablement a la realitat del que són les llengües; que expliquen, per això, per què són temudes pels estats centralistes i unitaristes: llur por i llur menyspreu no rau en l'objectivitat dels sistemes, sinó en la capacitat històrica de constituir i delimitar comunitats nacionals distintes. En aquest sentit la interpretació de Leibnitz de les fronteres estatals respecte a les dels pobles és d'una actualitat indiscutible. Com ho són les paraules amb què Prat de la Riba féu la síntesi d'allò que és la doble funció primordial dels idiomes: identificar i ensems distingir, perquè el concepte *unió* duu implícit el de *separació*: «Tota societat tendeix a constituir per ella meteixa una llengua, o al menys, una forma determinada de parlar, que uneixi més intimament sos membres components y al unir-los entre sí els separi dels demés» (*op. cit.*, p. 666); la idea d'*estranger*, és a dir, d'*estrany*, es basa semànticament des de l'antiguitat en la no-coincidència en l'ús lingüístic; les llengües són les qui essencialment ens fan conciutadans. Prat de la Riba entengué consegüentment que defensar un idioma és defensar un poble, i prohibir-lo és intentar-ne el genocidi:

[...] els pobles qui reaccionen contra l'absorció d'altres pobles, aixís que senten la necessitat d'afirmar la seva individualitat, de proclamar la seva personalitat, s'agafen a la seva unitat de llengua com principi salvador y fonament del seu dret. *La llengua es la meteixa nacionalitat*, deien els primers patriotes húngars a mitjans del sigle passat, reproduint l'afirmació dels primers patriotes alemanys. La llengua es la nacionalitat, han repetit tots els pobles renaixents (*op. cit.*, p. 667).

L'aportació d'Enric Prat de la Riba al PCILC fou decisiva per a clarificar la funció de l'idioma en el redreçament del país. I crec que es pot dir que la més pregonament compromesa des del punt de vista polític. Sortosament, ell mateix després, des de la posició que li ho permetia, es preocupà de cercar les vies principals per treballar per la Nació catalana des de la llengua, amb l'endegament de la tasca d'ordenació del català, que encarregà a Pompeu Fabra, i amb la creació de l'Institut d'Estudis Catalans. Un exemple de lleialtat indiscutible, però, ahora, un exemple de coherència en el pensar i el fer.

En el discurs de cloenda del Congrés, Antoni M. Alcover reblà el concepte de la *identificació* entre llengua i nació amb les paraules següents: «Els treballs que se son fets a totes les seccions, es evident que resultaran fructuosíssims, eficacíssims, que seràn ocasió de grans coses a favor de la nostra llengua y de les nostres lletres, y per lo tant, de tota la nació...» (*op. cit.*, p. 679).

Hauria estat suficient si el PCILC hagués servit solament per a la comprensió social de la interdependència llengua/nació. Anà molt més enllà, però amb la convicció transversal que els treballs en benefici de l'idioma propi eren directament afanys que salvaven també el poble.

Llengua i pensament

He volgut anar d'allò més concret a allò més general. Si afirmem que la llengua és la nació, és perquè aquella és l'eina amb què un col·lectiu manifesta una visió del món única, irrepetible.

No és pertinent que entrem ara en la discussió sobre la identificació de llengua i pensament; se n'ha parlat a bastament. Al marge que l'acceptem o no, és indiscutible que la racionalitat, el caràcter de persones, té dos trets essencials que els defineixen: pensar i parlar; com ho és que parlar és verbalitzar allò que hom pensa. Per tant, llengua i pensament marquen una frontera decisiva entre els éssers vius.

La Secció Social i Jurídica del Congrés dedicà una atenció molt especial a plantejar que la llengua és el reflex de la intel·ligència, tot remarcant alhora que aquesta s'emmotlla i es forma en un context que en condiona l'especificitat. Per convicció, doncs, però també per habilitat dialèctica, aquesta secció del Congrés no caigué en l'error de reivindicar la llengua com un element cultural més, ni com un fenomen del sentiment, sinó que ho féu des del fonament infrangible que el respecte a l'idioma no és sinó el que mereix la intel·ligència de tots i cadascun dels pobles.

Si tenim en compte que allò que ens ocupa és l'estatus de la llengua, haurem d'admetre que presentar-la tan íntimament imbricada en els individus i el col·lectiu que formen, perquè n'és el pensament i n'és la nació, constitueix el millor sistema de reclamar-ne tota consideració. Els qui participaren en la Secció Social i Jurídica van rebutjar sàviament la simple reivindicació emocional, romàntica o moral de l'idioma i van procedir de tal manera, que restés ben palès que tractar dignament la llengua no era sinó tractar dignament aquells de qui és pròpia. Partiren, doncs, de la base més sòlida possible per assolir la condició millor.

Joan Bardina, mestre de Barcelona, en una llarga i molt argumentada ponència (*op. cit.*, p. 604-614) sostingué que una base filològica uneix les idees i els mots; que les idees restarien infecundes i inútils sense l'auxili del llenguatge i que esdevenen carn mitjançant les paraules. Hi abocà tot un seguit de tesis que, encara que avui ens són relativament ben conegudes, el 1906 eren d'un interès extraordinari, les quals giraven entorn del supòsit que sabem solament quan sabem dir, perquè les idees son incorporàries. La causa dels llenguatges és, en suma, el pensament i la voluntat espontània de les nacions. Afirmava amb convenciment:

El meu parlar es inseparable del meu pensar. El meu pensar es inseparable de la realitat. Conseqüència: la ciència, que té de durnos, per objecte y fi únic, al coneixement de la realitat, té

d'apelar, per força, a les idees que jo'n tinch d'ella; té d'usar, per força, el llenguatge natural meu, que'm fa tangible aquestes idees, que es el cos d'elles, que formen ab elles una unitat substancial indis-soluble (*op. cit.*, p. 610).

Des d'aquesta perspectiva, Bardina avançà una figura segons la qual el significat del signe lingüístic és el cos, és a dir, els sons que tradueixen fonemes, i el significat n'és l'ànima, és a dir, la idea o el concepte. I prou que sabem que l'un i l'altre, significat i significat, són del tot indestriables: «Al moment que'l poble veu les coses, ell hi associa paraules' [...]. Fòra del nostre esperit el llenguatge no té vida ni interès... El primer motor de les llengües som nosaltres mateixos, l'intel·ligència» (*op. cit.*, p. 611). Citant M. Bréal conclogué que «Tota qüestió lingüística es, a la fi, una qüestió social o nacional». I, encara: «Els mots, les idees y les paraules són una mateixa manifestació dels mons real, ideal y humà» (*op. cit.*, p. 613).

Per a reforçar la tesi, reflexionà sobre el fenomen de pensar en silenci, que interpretà com parlar sense fer anar cap òrgan, sense articular, però dient totes les lletres dels mots que anem pensant, i reblà tot afirmant: «...al pensar parlem ab la llengua propia, si pensem d'una manera natural» (*op. cit.*, p. 612). Remarquem que fa esment de l'expressió *llengua pròpia*, expressió que és recurrent en les exposicions al Congrés.

Aquesta concepció de la relació llengua/pensament, ultra reflectir-se en la de l'idioma com a exteriorització dels estats anímics, repercuteix també en allò que suposa l'ús d'una llengua estrangera: en aprendre-la, entre les idees i els mots d'aquesta hi ha una solució de continuïtat, encara que sigui imperceptible, en què intervenen els mots de la llengua nadiua, la qual actua com a matriu per codificar i descodificar qualsevol missatge que s'emeti o es percebi en qualsevol idioma.

En iniciar aquest apartat, he indicat que anava d'allò més concret a allò més general, en el sentit que la capacitat de pensar és anterior a qualsevol idea determinada, com ho és la de *nació*. Això no obstant, el pensament, a més de caracteritzar globalment la humanitat, distingeix cadascun dels individus que la formen. Per tant, en la relació amb la llengua s'inclou una realitat íntimament personal, si acceptem que cadascú pensa de manera diferent de qualsevol altre; el pensament, doncs, és un fenomen eminentment social, general, però ensems de diferenciació dels individus com a tals.

El desenvolupament d'aquesta filosofia s'exemplifica mitjançant la presentació del naixement de les llengües romàniques no pas com un fet cultural abstracte, amb raonaments idealistes, sinó com el resultat d'haver-se forjat progressivament i imperceptiblement noves condicions de tota índole que generen noves formes de viure, nous lligams en la cohesió de col·lectius. Com afirmà Felip Soler, els pobles llatins veuen néixer una nova ànima que ja no és llatina i, consegüentment, deixen de sentir el geni de la llengua mare (*op. cit.*, p. 618-619). El divorci entre el llatí i les llengües vulgars és motivat per una consciència inèdita dels grups que les parlen, que no s'adiu amb els valors generals de l'Imperi romà, que s'han debilitat i que

van desaparèixer. S'explicità la tesi sobre la història social de les llengües a partir de les coordenades de la necessitat i la possibilitat d'organitzacions humanes que abandonen principis decaïents i n'abracen d'altres de nous, que satisfan millor els sentiments col·lectius i personals.

Es valorà adequadament la importància del prestigi en el destí de les noves formes de vida i, doncs, dels parlars amb què es manifesten. Si inicialment són menyspreats enfront del llatí, a poc a poc es consoliden com a idiomes que responen al progrés, al canvi, als grups solidaris que en neixen. A través d'estadis en què són exclosos diglòssicament de la formalitat, acaben arribant als mateixos espais que havia ocupat el llatí en els seus moments millors.

La llengua som nosaltres mateixos. I la nostra subsistència no alienada depèn, per tant, que aquella sigui hegemònica en els territoris on és pròpia.

Josep Franquesa sentencià sàviament: «...la llengua no es sols l'arrel de nostra patria y la veu de la nostra ànima, sinó la frontera que senyala'l límit de les imposicions» (*op. cit.*, p. 653). La concepció idiosincràtica de les llengües que també Pompeu Fabra defensà era prevalent en la Secció Social i Jurídica. Si Fabra afirmava que no tot el que diem en català es pot traduir al castellà, i subratllava que era bo que així fos, Francisco Albó hi avançà que

[...] no ja la estructura y pronunciació dels mots, els matissos del pensament y els engranatges de la construcció no tenen equivalència en els idiomes, ni per lo tant una reducció possible a la unitat.

Es lley de la natura, donchs, aquesta diversitat llengual dels grupus ètnichs, qual igualtat jurídica originària [...] desautorisa tota imposició que qualsevol d'ells intenti sobre dels altres pera exigir que en sa vida interna o de relació se privin de la expressió del pensament en la forma propia (*op. cit.*, p. 657).

Per envigorir aquestes consideracions, es recorregué a la religió i a algunes actituds de l'Església com a arguments d'autoritat indiscutible que avalen el recurs a la llengua natural de cada lloc. El mateix Albó remarcà que el fill de Déu «...predica la doctrina redemptora de la humanitat universal en son llenguatge de fill del poble, no en l'oficial, el dels dominadors de la Judea...» (*op. cit.*, p. 658). I recordà que «Inocenci III en el concili laterà mana baix pena d'excomunió que'ls bisbes y ministres coneguïn la llengua del país de llur jurisdicció y ministeri...» (*op. cit.*, p. 658). Els historiadors de la llengua actuals han reprès de fet l'argumentari que es desplegà en el Congrés com a base fonamental per explicar sia l'aparició del català sia la necessitat de recórrer-hi com a instrument natural per a la comunicació.

Tancaré aquest capítol amb unes paraules de la comunicació d'Enric Prat de la Riba clares i definitives respecte a la relació entre llengua i pensament:

[...] la llengua enmotlla y educa la intel·ligència del qui la parla habitualment: les facultats intel·lectuals del noi creixen y's desenrotllen a l'ensemps que l'adquisició del llenguatge, y per medi d'aquest. Verb y idea, intel·ligència y llenguatge s'uneixen y compenetren en lligam íntim y indisoluble [...] per més unions eventuales que contregui després l'intel·ligència ab altres idiomes. (*op. cit.*, p. 667).

* * *

Abans de passar als apartats següents, és important indicar que els dos anteriors, és a dir, la relació entre llengua i nació i la relació entre llengua i pensament, són la base teòrica que justifica totes les reivindicacions i tots els retrets en la defensa de la llengua catalana, tant en el vessant social com en el jurídic. Així, el Congrés no es limità a reclamar uns drets des de la voluntat popular exclusivament, sinó que ho féu des de les raons profundes que defineixen el caràcter de les llengües.

Les ponències de la Secció Social i Jurídica superaren plausiblement la sol·licitud de la tolerància, de la comprensió concessiva o d'altres sentiments humans, i plantejaren el respecte a la llengua catalana com un dret absolutament indiscutible que ningú, des de cap punt de vista, no pot posar en dubte, perquè no pot dependre de la bona voluntat dels qui tenen el poder.

El Govern central i la llengua catalana

Resulta sorprenent fins a quin punt la realitat que es dedueix de les intervencions dels ponents respecte al comportament envers la llengua catalana del Govern central espanyol coincideix amb la que ha estat sempre i és encara avui.

D'antuvi, una constatació: que, al Congrés, els ponents s'hi poguessin manifestar així com ho feren, que s'hi fes patent un sentiment latent de rebuig al capteniment del Govern envers la llengua catalana, s'ha d'interpretar com la consciència col·lectiva que calia i que es podia denunciar; que la raó era de la part dels oprimits; però, per damunt de tot, demostra que les circumstàncies permetien que es pogués recriminar aquell estat de les coses. Significa, en suma, que es tenien el poder i la força suficients per a proclamar-ho en una reunió socialment tan àmplia. Aquest és un aspecte no gens intranscendent, que emmarcà el que s'esdevingué en el Congrés. Sense una debilitació considerable del Govern central en relació amb la situació de Catalunya, no s'hauria permès que en una trobada internacional de l'envergadura que tingué es fessin les acusacions que s'hi feren; més encara, ni el Congrés no hauria pogut ésser convocat.

Josep Bertran i Musitu, advocat de Barcelona, afirmà contundent en la seva ponència: «Essent l'Estat l'organisme directiu y propulsor de la vida nacional, y essent la llengua l'element primordial constitutiu de la nacionalitat, a l'Estat correspon el foment y la protecció de la llengua catalana» (*op. cit.*, p. 594).

L'asseveració fou matisada per Miquel Argimon, de Barcelona, qui, esmenant l'expressió «essent l'Estat» per «havent d'esser l'Estat», justificava que no era una variació poc significativa, en constatar que «En tots els ordres de la vida, l'Estat, més que un organisme propulsor, es un organisme entrebancador...» (*op. cit.*, p. 594-595). Es tractava de denunciar no pas una actitud passiva de poca cura per la llengua catalana, sinó una política volguda que tendia a obstaculitzar-ne la vida normal. Així es responsabilitzava l'Estat en primera instància, amb la consciència que temia la diversitat com a fenomen que n'amenaçava el poder absolut.

Històricament, des que comencen a originar-se els estats a Europa, cada comunitat ha cercat d'erigir-se amb aquesta condició, per tal d'esdevenir estat-nació com a fita final per a l'hegemonia en l'organització sociopolítica. Si bé és cert que la condició d'estat no assegura la subsistència normal de cap llengua, també ho és que viure solament com a nació impedeix la normalitat en l'autogovern i obliga a una dependència que condiciona negativament la globalitat de l'existència: l'encaix normal de la Nació catalana dins l'Estat espanyol s'ha evidenciat impossible, si no ens conformem, en el millor dels casos, amb una relació de subordinació en tots els àmbits: polític, econòmic, cultural, lingüístic.

La convicció de la certesa d'aquesta tesi es féu patent al Congrés. Francesc Cambó, advocat de Barcelona i, com és sabut, polític conservador, preveïé que «Quan es constitueixi l'Estat Català, la llengua catalana serà declarada llengua oficial, ab totes les conseqüències naturals d'aquesta declaració» (*op. cit.*, p. 596). Entenia, per tant, que solament en un context com el que augurava el català podria ésser una llengua de cultura no subordinada.

D'una banda, s'exigí que l'Estat espanyol fomentés i protegís la llengua catalana; de l'altra banda, hom sabia que, mentre es depengués de la voluntat d'un estat de reconèixer-la com a patrimoni enriquidor, seria sotmesa a la anormalitat. La realitat sociolingüística del català avui confirma sense pal·liatius aquest supòsit.

Es tenien les idees clares sobre com l'Estat espanyol havia de vetllar pel manteniment de la llengua catalana, fins i tot més exigents que no les que prevalen als nostres dies. Josep Bertran en concretà les vies principals:

a) Servint-se en la seva vida administrativa general, en la de justícia, l'ensenyansa, quan de Catalunya's tracti o a Catalunya's refereixi. *b)* Regoneixent el dret d'usarla els catalans en tots els actes privats y públics. *c)* Ensenyant-la en les demés regions d'Espanya. *d)* Fomentant els estudis superiors de la llengua, el seu teatre, estimulant els seus cantors, sos poetes, sos romancers y premiant llur tasca en els concursos per l'Estat degudament organiscats (*op. cit.*, p. 594).

Parlà solament de drets i no de deures, certament, però remarcà la necessitat que el català s'ensenyi a tot l'Estat. Tanmateix, es tenien també les idees clares sobre la posició hostil del Govern central. Andreu Cabré, mestre de Barcelona, denunciava que el Govern espanyol

S'ha preocupat més que de la cultura del nostre poble, de que's castellanisés; però la assimilació era visionaria. L'experiencia ens demostra lo fracàs d'aquest intent. Los catalans som refractaris a parlar en castellà, y per altra part [...] la nostra llengua ens basta pera l'expressió de totes les manifestacions del pensament, y per això y per lo fet d'esser nostra, l'hem de preferir a qualsevol altra (*op. cit.*, p. 616).

Ultra el que assenyalo més explícitament, destaco per llur interès sia la referència al rebuig general a emprar el castellà per part dels catalans, rebuig que dissortadament no s'ha

mantingut, sia la qualificació antidiglossica del català com a idioma apte per a qualsevol manifestació, que permetia, doncs, que mai no s'hagués de substituir per cap altre a causa de manca de recursos propis. Ambdues fan impossible l'assimilació pretesa per part del Govern central en favor de l'espanyol.

He al·ludit suara a l'actitud valenta que pot observar-se en les intervencions dels congressistes; actitud, he dit, que respon a un sentiment pregon que és possible girar el timó per canviar el rumb de la història de la llengua. En aquesta línia, mossèn Joan Aguiló, de Mallorca, amb metàfora marinera, parlà de l'intent de lingüicidi no reeixit: «Ses onades s'aireixen invasores, però ¡per la bona sort! fins ara se son esflorades, sens anegar la nostra llengua. Encar que bé ha malevejat sempre no ha pogut may esvairla, treurela del cor dels qui la mamaren ja desde sa naixor» (*op. cit.*, p. 641). I acabà una intervenció amb aquests desigs: «Deu fassa, donchs, que les ones de la mar de les llengües estranyes, sempre engolidores, cayguin esflorades, abans de traspasar un dit dels 61.000 km. quadrats de la terra nostra qu'encobeyeix la nostra llengua...» (*op. cit.*, p. 642). Josep Franquesa féu esment amb to irònic dels límits a què l'Estat arribava en la repressió lingüística del català: «L'Estat, sense volguer veure la violència qu'això suposa, la perturbació que porta y la falta de lògica y de justícia que'n segueix, ha vingut a dir als catalans: 'Teniu una llengua de rica història y de gran vitalitat present? Donchs a mí'm convé que'm parlu un'altra' [...]. 'Ja que als meus representants el parlar com vosaltres no'ls ve de grat, vosaltres parlareu com ells a la força'» (*op. cit.*, p. 652). «Tota imposició de l'una [llengua] sobre les demés es una iniquitat» (*op. cit.*, p. 652).

Hom troba en alguna intervenció el fil argumental essencial contra la consideració que hi ha llengües minoritàries i llengües majoritàries i que, segons una o altra categoria, han d'ésser tractades. Totes les llengües són minoritàries relativament. El problema no és de quantitat, sinó de valoració, i aquesta depèn a la fi del poder que tenen darrere; els patrimonis de la humanitat no es mesuren per llurs dimensions materials. La pregunta que féu Josep Franquesa, tot i que pot semblar demagògica, era decisiva: «Que hi diria Castella si se li proposés l'oficialitat, per exemple, del francès, per tota Espanya?» (*op. cit.*, p. 652); és una qüestió que avui podríem plantejar exactament al Govern central, canviant la referència al francès per la referència a l'anglès. Ell mateix reblà la pregunta amb una asseveració que és tothora vàlida: «Nosaltres no regatejem cap mèrit de la llengua castellana y no fem més que defensar la nostra» (*op. cit.*, p. 653). I no estalvià la reivindicació de la batalla oberta, que ens fa imaginar la magnitud de la repressió lingüística:

[...] com més oficialment nos la rebutjen [la llengua catalana] més obligació tenim d'acullirla, d'honorarla dignament y de sublimarla [...]. Y aquesta defensa es molt senzilla: consisteix solsament en usarla sempre [...]. Lo que no sofreix [el català] es l'imposició [...] mentres duri l'estat de violència en que la tenen no fem ús del castellà més que quan nos hi vejam obligats y demostrem que sols el parlem a la força [...]. Seria aleshores, quan segurs de la victòria podríem dir als enemichs d'aquesta estimada llengua: Vosaltres la voleu ben petita? Donchs nosaltres la farem ben gran» (*op. cit.*, p. 653-655).

És una crida oberta a la resistència decidida i a la lleialtat patriòtica dels catalans.

Altres ponents recordaren també la violència que patia la llengua catalana des de feia segles, amb paraules que, a més d'exterioritzar el sentiment de ràbia, demostraven la seguretat d'una certa força per a poder-les pronunciar; la mateixa força que, com he dit, féu possible convocar amb èxit el Congrés i que tenia a veure justament amb la consciència d'una recuperació social que podia fer canviar la realitat. Francisco Albó parlà: «...d'aquella llengua immortal que després d'una agonía de centúries, opresa per la tiranía, bescantada per la mofa y trepitjada per la lley, surt esplendent de llum y esclatant de forsa de dins del sepulcre en que el crim polítich volgué enterrarla viva...» (*op. cit.*, p. 656). Que actuals ens resulten els mots següents: «...si a la vostra respectuosa pregunta en català vos contesta un infelís buròcrata ensoperbit ab la insolencia del 'hable V. en cristiano', contestèuli que es ell qui déu complirho seguint l'exemple del Christ y de la Verge que no parlaren el castellà de l'època y del lloch, això es, el llenguatge oficial o del Estat, sinó el del poble» (*op. cit.*, p. 658-659).

Enric Prat de la Riba, sense cap subterfugi, digué allò que pensava sobre la funció de les llengües:

Les societats polítiques o Estats han comprès també el valor incomparable de possehir una llengua qui dongui unió y cohesió a sos membres, separant-los dels demés, y d'aquí prové, que, quan naturalment no assoleixen aquest resultat per no coincidir les fronteres de l'Estat ab els límits d'una sola unitat llingüística, fassin esforços desesperats a fi d'obtenir per la violència aqueixa desitjada unitat de parla, y així afavoreixen l'expansió d'una llengua, d'aquella que adopten per oficial, y combaten durament les altres fins a corrompre-les y fer-les desaparèixer (*op. cit.*, p. 667).

És l'explicació dels lingüicidis.

Si considerem l'argumentari que sosté avui la sociolingüística respecte a la relació interdependent de llengües i estats, comprovarem que no és gaire diferent del que trobem en l'exposició dels ponents del Congrés. Hi ha un to i un estil peculiars, propis del moment i força sovint lligats amb una visió de la realitat des d'una perspectiva metafísica o religiosa; tanmateix, si llevem aquests aspectes, el discurs esdevé especialment sòlid i vàlid encara als nostres dies.

L'oficialitat de la llengua catalana

Les circumstàncies que envolten la llengua catalana l'any 1906 destaquen molt especialment respecte a les actuals per un fet substancial: no és llengua oficial, caràcter que perdé al segle XVIII i que encara era pendent de recuperar. Conseqüentment, és lògic que es reclami que ho sigui, com una condició prioritària, com férem novament en recuperar la democràcia, després de la dictadura franquista que llevà una vegada més l'oficialitat del català.

En el Congrés trobem fins i tot algun exemple en què allò que s'exigeix és l'oficialitat exclusiva, la qual cosa demostra que la bilingüització de Catalunya no havia tingut els efectes que avui patim. A inicis del segle XX, malgrat totes les pressions, no s'havia aconseguit que s'interioritzés la pretesa i estratègica condició de bilingües dels catalans. El català era la llengua pròpia de Catalunya i qualsevol altra n'era forana.

Recordem que, com he subratllat suara, Francesc Cambó manifestava l'esperança en la constitució d'un Estat català, el qual havia de declarar oficial la llengua catalana, amb totes les conseqüències.

Joaquim de Bertran i Calderó féu una esmena a les conclusions de la ponència de Josep Bertran, en què demanava que es digués: «*b*) Reconeixentla [la llengua catalana] ab caràcter oficial ab iguals prerrogatives que la més privilegiada llengua espanyola» (*op. cit.*, p. 596); el ponent sol·licitava solament el dret d'usar el català en tots els actes públics i privats. Noteu que l'esmena es refereix indirectament a allò que anomenem *bilingüisme desequilibrat*, en favor de l'espanyol («llengua més privilegiada»). El fet que l'esmena no fos admesa demostra que no hi havia una posició ni única ni prou definida sobre el que havia de comportar l'oficialitat del català. És una llàstima que no constin a les Actes els arguments del refús. Això no obstant, sembla que era general la idea que Catalunya podia trobar-se en dues situacions: la de dependència total respecte a l'Estat espanyol i la de l'autonomia, que podia tenir intensitats diverses, fins a preveure un estat propi. L'oficialitat del català es definia de manera diferent per a un i altre cas. Carles Francisco i Maymó, en una esmena llarga al mateix Josep Bertran, afirmava: «Ningú dupta, senyors, que quan Catalunya disfruti de plena autonomia, la llengua catalana deurà ésser l'única oficial» (*op. cit.*, p. 597), afirmació que avui, en canvi, causaria perplexitat entre els mateixos catalans: s'hi avançà, doncs, el criteri de territorialitat per damunt del de personalitat; i afegia més avall: «...mentres Catalunya no sia autònoma [...] deu l'Estat admetre la cooficialitat de la llengua catalana...» (*op. cit.*, p. 597), considerant, per tant, la cooficialitat com una via transitòria precedent a l'autonomia.

La reivindicació de l'oficialitat, en termes de cooficialitat, de doble oficialitat o fins i tot d'oficialitat única del català en els seus territoris fou fonamental en la Secció Social i Jurídica del Congrés. S'entengué que la recuperació lingüística en una situació politicoadministrativa dels territoris de llengua catalana dins l'Estat espanyol com la que hi havia n'exigia com a premissa òbvia i de dret el reconeixement com una llengua més, que havia d'ésser tractada com qualsevol altra.

Emprar el català sempre i per a tot: la lleialtat lingüística

En les intervencions dels ponents i dels qui presentaren esmenes es compartia molt majoritàriament la idea que, malgrat que calia exigir un estatus jurídic per a la llengua que comportava les actuacions legislatives i polítiques corresponents per part del Govern central, la major força

per a assolir els objectius desitjats radicava en les actituds dels parlants. Per la qual cosa, al costat de les solucions de caire més formal que es proposaren al Congrés, s'hi insistí amb molt d'èmfasi perquè mai no abandonessin llur pròpia llengua; que no afavorissin per a res la substitució lingüística en favor de la llengua dominant.

Novament, doncs, he de remarcar la lucidesa dels qui apostaven per aquesta via com la més eficaç.

Josep Franquesa reflexionà de la manera següent: «Però potser tant o més qu'aqueixa excitació als governs ne convindria un'altra endreçada a tots els pobles que parlen català o qualsevol de ses variants, recomanant-los que a dintre de son país, fassin sempre y a tothora ús esclusiu de sa llengua, de paraula o per escrit, y en tots sos actes públichs y privats» (*op. cit.*, p. 653). I conclouia: «La rahó es evident. Mal podem exigir el respecte a una cosa que nosaltres demostrem respectar poch y estimar a mitjes» (*op. cit.*, p. 653). Són paraules que tenen vigència als nostres dies i que responen al convenciment que des de l'autoodi, des de posicions acomplexades, no es podien demanar els drets lingüístics elementals. Sense esmentar-ho explícitament, rere les paraules de Franquesa hi ha l'al·lusió a la necessitat de la pràctica del bilingüisme passiu. Franquesa no solament entenia l'extensió de l'ús social com la millor estratègia per a la recuperació de la llengua, sinó que també com el mitjà que més havia de contribuir a millorar-la de les interferències foranes i a generar-hi els recursos suficients.

En el seu discurs llegit en els actes de cloenda del Congrés, Raimon d'Abadal proclamà: «Mes aquesta llengua, qu'hem vist aquí tant bella y tant festejada [...] té de servirnos, més que tot per l'activitat del nostre poble, mai per la passivitat; si no, morirà» (*op. cit.*, p. 677). S'entén que fonamentava el futur de la llengua catalana, abans que en cap altra cosa, en l'ús social.

Contra la diglòssia

La qüestió de l'ús, però, està íntimament lligada amb la ideologia lingüística dominant. Si el concepte que es tenia de la llengua pròpia no era plenament positiu; si en la comparació que se'n feia respecte a la llengua oficial del Govern central prevalia la idea que era inferior, que era menys important, que era menys culta, menys apta, etcètera; si se la connotava amb el caràcter d'idioma rural, de classes socials baixes i poc cultivades; etcètera; si s'havien interioritzat prejudicis negatius d'aquesta mena, no resultava gens fàcil que, en canvi, s'emprés normalment. Restava prou sobreentès que la sort distinta de la llengua catalana en els diversos territoris on és pròpia havia depès molt decisivament del fet d'haver superat o no el caràcter de llengua de la ruralia enfront del de llengua urbana i de la modernitat.

En la convivència inevitable amb l'espanyol, si es partia de la convicció que el català hi estava per sota, aquesta subordinació ideològica es reflectiria indefectiblement en una subordinació en l'ús.

M'estic referint, és clar, al concepte de diglòssia; a la divisió de funcions per a una i altra llengua: l'espanyol com a llengua alta i el català com a llengua baixa.

Encara que l'any 1906 no estava classificat entre nosaltres aquest fenomen que la socio-lingüística desenvolupà més tard, se'n tenia una percepció clara. Els qui participaren al PCILC sabien que l'oposició català/espanyol s'havia contaminat interessadament de la idea que l'un era l'idioma de la distinció i de la cultura, mentre que l'altre era el de la col·loquialitat i de la comunicació no formal. I s'esforçaren a neutralitzar aquesta influència.

En una esmena a la ponència de Joan Bardina, que presentà Geroni Martorell, arquitecte de Barcelona, i que fou acceptada, hi deia: «Per evitar en part els inconvenients de la situació actual, el Congrés acorda dirigir una comunicació als catedràtics de la Universitat i Escoles especials de Catalunya, pregantlosi ensenyin als alumnes els noms catalans dels termes jurídics, malalties, elements constructius, manipulacions industrials, etc.» (*op. cit.*, p. 617). Ultra la consciència que hi traspua que és imprescindible disposar de la terminologia adequada per a poder expressar-se en qualsevol àmbit del coneixement, hi ha alhora l'exhortació tàcita que el món de la ciència comptés naturalment amb la llengua catalana com a mitjà d'expressió. El català no podia restar fora de cap de les activitats humanes. En acceptar l'esmena, Joan Bardina remarcà amb una visió de gran modernitat això que encara avui ens repetim: «¿Hem d'usar els noms tècnics europeus, o be els idiòtics nostres? Perquè'n tenim de ben catalans, que ara Europa ha canviat per altres que tenen un ús universal [...] Es una qüestió que s'hauria de tractar» (*op. cit.*, p. 622).

Josep Franquesa afirmava en la seva ponència que la llengua catalana «...se basta y sobra per donar forma y expansió a totes les necessitats y manifestacions de la vida actual [...] ara ns veyem obligats a amagarla y llenarla de recó y a enmanllvarne un'altra, sempre que havem de realisar algun dels actes més ostentosos de la vida...» (*op. cit.*, p. 651-652): una diglòssia imposada, que marginava el català per a la comunicació alta, malgrat que algunes classes socials eren diglòssiques per voluntat seva, però en l'àmbit de la literatura l'actitud diglòssica pràcticament havia desaparegut:

Passat ja felisment el temps en que's propagà l'afició a escriure les obres en castellà [...] ab prou feines si hi hà avui qui no's convensi de la inutilitat de tant penosos esforços. El català impera ja absolutament en totes les obres d'imaginació, perquè a ell li deuen els autors tota sa gloria y lo qu'es encara més lloable la benèfica influencia se va estenen sobre alguns ben acceptables assaigs científichs [...] la nostra llengua es assequible a tot lo món (*op. cit.*, p. 654).

Raimon d'Abadal tançà el seu discurs de cloenda atorgant al català el caràcter de llengua d'alta cultura: «...aquest Congrés es la declaració de la major edat de la llengua catalana, una proclamació augusta de la seva substantivitat, la seva entrada oficial dins el conjunt de les llengües més cultes d'Europa» (*op. cit.*, p. 676).

En síntesi, la situació diglòssica del català no es pot dir que no existís, però hi havia reaccions en contra prou fortes per a neutralitzar-la progressivament.

El català a l'ensenyament. L'escola nacional catalana

L'àmbit de l'ensenyament, sobretot el primari, és sens dubte el que majorment ocupà la Secció Social i Jurídica i, doncs, el que més intervencions generà. No debades. S'hi tenien les idees molt clares: de la formació dels infants en depenia llur futur, en primera instància, però també el de la llengua catalana. Si les primeres lletres s'ensenyaven en llengua castellana, es lesionava molt seriosament el desenvolupament normal dels alumnes, amb la constricció contra natura d'haver d'escoltar els mestres parlant una llengua estranya i, pitjor encara, d'haver-s'hi d'expressar ells mateixos, bandejant la de l'espontaneïtat, la que conformava llur pensament en el si de la família, etcètera.

L'experiència ens ha demostrat històricament fins a quin punt és crucial per al futur de les llengües llur presència habitual en l'ensenyament. En la recuperació de la democràcia, i ja alguns anys abans, s'exigia justament l'escola catalana, és a dir, aquella en què la llengua vehicular, a la classe i fora de la classe, havia de ser el català. Hi ha una raó elemental: si no es coneix la llengua, no és possible pensar en un ús generalitzat; altrament, és obvi que una cosa és saber-la parlar tal com s'aprèn en la vida quotidiana i una altra ben diferent és introduir-se en els usos formals i en l'escriptura, com a llengua, doncs, de cultura. Sabem també fins a quin punt ha contribuït a la normalització lingüística el sistema d'immersió. I coneixem igualment que en la celebració del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1986, l'Àrea d'Ensenyament fou, de molt, la que més aportacions tingué i una de les que despertà més interès social.

Des d'una perspectiva contrària, també hem hagut de comprovar que quan els governs repressors han volgut ofegar la llengua catalana, l'escola n'ha estat un dels primers objectius: que en l'ensenyament desaparegués completament. Encara avui, els enemics de la llengua catalana intenten fer crear i consolidar el prejudici que la immersió lingüística és un atemptat contra la formació de les persones i voldrien veure-la desaparèixer.

En el PCILC l'atenció a l'ensenyament en català es relacionà de manera molt reeixida amb els dos eixos teòrics essencials, a què ja m'he referit: el de la relació llengua/nació (identitat social) i el de la relació llengua/pensament (identitat individual). Les exposicions entorn d'aquestes qüestions foren d'una coherència sense esclèxes, per la qual cosa, a part de matisos que podrien millorar algunes tesis, i a part també de la terminologia pròpia de començament del segle passat que avui modificaríem parcialment, tenen encara tota la vigència a principi del segle XXI.

Cal destacar l'esforç que es féu al Congrés per tal de plantejar l'ensenyament del català i en català, no com una reivindicació moguda pel sentiment —que seria, tanmateix, sempre respectable—, sinó des de bases científiques, pedagògiques, psicològiques... En la ponència «El naturalisme lingüístich a l'escola», Joan Bardina es referia justament a «...l'ingenuïtat de pendre la conclusió demostrable per un axioma clar; l'exageració del tema; la confusió candorosa de termes y argumentacions» (*op. cit.*, p. 604). I afegia conclusivament: «La qüestió del idioma té arrels més fondes que la reivindicació política [...] Les arrels de la qüestió arriben a les

capés més fondes de la Ciència del pensament, relacionantse ab les altes qüestions de la Ideología trascendental y de la Llògica orgànica, que són la primera base científica del problema» (*op. cit.*, p. 605). En la defensa del naturalisme pedagògic Bardina trobà les raons a favor de l'ensenyament en català que permeten llevar la qüestió del terreny sentimental: «Y queda relegat al llenguatge periodístich y de *meeting* allò de 'ensenyar en català, perquè es la nostra llengua', 'perquè'ls nois no entenen al mestre', etc., lo qual, dientho tot, no diu res, si no's furga en els fonaments científichs de semblants dites» (*op. cit.*, p. 611). «Diu el senyor Cabré que *s'excitarà el patriotisme dels mestres* sobre l'ús de la llengua escolar. Soch d'opinió qu'hem de treure aquesta qüestió magna del camp sentimental del patriotisme y portarla al camp científich pur» (*op. cit.*, p. 621).

És en el tema III de la Secció Social i Jurídica en què es tractà de manera específica i àmplia la qüestió de l'ensenyament i la llengua; el seu títol és prou significatiu: «La llengua catalana es l'única apta, tractanse de catalans, pera la educació integral dels nois y dels grans».

La ponència de Bardina pretén de justificar amb proves filosòfiques i filològiques que es complementen la necessitat ineludible d'una formació en llengua catalana. Els arguments s'endinsen en aspectes psicològics profunds que volen demostrar la gravetat que s'imposi una llengua forana en la formació de les persones.

L'ensenyament primari i secundari

La idea que predominà entre els ponents i els qui intervingueren en els debats fou la de la defensa del que avui anomenem *immersió lingüística*. Les primeres lletres han d'ésser impartides completament en català, que, consegüentment, ha d'esdevenir la llengua exclusiva de l'ensenyament primari. Benet de Pomés defensava que «La llengua catalana es l'única apta, tractantse de catalans, pera la *fonamental* instrucció dels nois i dels grans» (*op. cit.*, p. 616) (noteu que és l'enunciat que serveix per a intitular el tema III); semblantment Antoni Gavaldà, professor de la Normal de Mestres de Barcelona, reclamava que «...la llengua catalana deu esser l'única que's posi en relació ab l'infantesa...» (*op. cit.*, p. 616).

El naturalisme lingüístic es basa en el fet que la llengua serveix per a objectivar el pensament. Realitat, concepte i paraula són tres aspectes d'un mateix fenomen. La materialitat es conforma mitjançant el verb. Les idees són inseparables del món exterior i els mots ho són de les idees. Parlar és pensar. Solament el parlar i el pensar de cadascú poden conduir amb normalitat al coneixement de la realitat.

Per la teoria del naturalisme que defensava Bardina, ensenyar en una llengua que no sigui la pròpia del territori —Bardina recorre amb molta reiteració a l'expressió *llengua pròpia*— esdevé ras i curt una violència, un atemptat, perquè impedeix el procés d'associació de les paraules i les coses, i obliga, en canvi, a traslladar mots d'una llengua a una altra.

La llengua és, a la fi, un fenomen natural més, que com a tal es fa imprescindible en la formació, encara que Bardina subratllà que l'escola necessita d'altres factors igualment imprescindibles; en la conclusió segona de la ponència afirmà: «La instrucció en català, sense tenir la importància exclusiva que se li dona, es d'una transcendència capdal, segons la lògica y les estadístiques» (*op. cit.*, p. 614). El ponent reclamà l'adequació als mètodes moderns i el respecte a la nacionalitat; per això deia en la conclusió tercera: «La Pedagogia moderníssima d'educació natural exigeix la llengua materna com a vincle natural entre el mestre y els alumnes» (*op. cit.*, p. 614). I a partir d'aquesta exigència féu una crítica a l'escola espanyola, que li serví d'exemple per a il·lustrar que la presència de la llengua pròpia és condició no suficient: li retragué que fos a la cua de les escoles europees, fins i tot per darrere de l'escola catalana castellanitzada, a causa de l'aplicació de mètodes i de sistemes equivocats.

En una esmena d'Andreu Cabré demanà d'afegir una conclusió que digués: «La llengua es *medi*, no *fi*, de l'ensenyança general. L'Estat espanyol, anteposant mal enteses raons polítiques a les prescripcions pedagògiques, ha desfigurat aquest principi» (*op. cit.*, p. 614); és a dir, posà l'èmfasi en el caràcter transversal i, doncs, vehicular del català a l'ensenyament. Això no obstant, Felip Soler li respongué corregint aquesta proposta i defensant que la llengua és un objectiu en si mateixa: «Cal reconèixer el llenguatge matern com a *medi* y *fi* de l'educació, y per lo tant també ho serà de la instrucció, ja que aquesta es sols una part integrant de la primera, o sia un complement de la mateixa» (*op. cit.*, p. 617).

Jan Ámos Komenský, nascut a Moràvia l'any 1592 i conegut entre nosaltres amb el nom llatinitzat *Comenius*, fou en el Congrés el referent en l'anàlisi de l'ús de la llengua pròpia a l'escola. Comenius fou un clar precursor de la pedagogia moderna, que serví de model a tot Europa. Andreu Cabré, en la defensa de les seves esmenes, deia:

Aqueixes noves idees foren desenrotllades y metodisades per lo gran reformador Comenius, de qui s'ha dit que es lo primer evangelista de la Pedagogia moderna. Lo plà d'estudis que formula s'avença a la seva època. Lo primer grau de l'ensenyança, diu, es l'*escola maternal*, iniciant la mare al infant en els coneixements de la vida. Lo segón es l'*escola elemental* aont concurriràn alumnes de sis a dotze anys, preceptuantse que's dongui l'ensenyança en la llengua vulgar (*op. cit.*, p. 615).

L'ensenyament superior

La situació de la universitat catalana era greument precària, en tots els sentits: en la qualitat general de la docència i la recerca, i en el respecte a la llibertat de càtedra, que permetés tenir adequadament en compte la realitat específica de Catalunya. La situació arribà a ésser tan insuportable, que es creà, el 16 d'octubre de 1903, l'alternativa dels Estudis Universitaris Catalans: una referència d'un interès extraordinari com a resposta rigorosa i sòlida a un estat de coses denigrant. Fou una de les conseqüències del Primer Congrés Universitari Català. Carles Francisco

i Maymó, en la defensa d'una esmena, exigia que l'Estat no intervingués en l'ensenyament per raons lingüístiques, en la imposició de programes i de textos, en una al·lusió clara als intents d'homogeneïtzar-lo en benefici de la llengua espanyola i en contra de les propostes adequades a la nostra realitat nacional. Es queixà amb gran duresa de les interferències abusives en l'ensenyament a Catalunya i titllà de tirànica la imposició de la llengua espanyola:

Aixís meteix resultaría tirànich y abusiú l'imposar a l'ensenyansa privada l'ús de un idioma determinat qu'és a lo que s'apuntava a Espanya el manifestar a una institució privada d'ensenyansa que no's volía que instalés en l'Universitat de Barcelona les seves càtedres d'ensenyansa superior que's donen en llengua catalana, declarant que 'si los catalanes, como tales, tienen el derecho de hablar su lengua, como españoles, tienen el deber de hablar la lengua nacional' (Reial Ordre dictada a proposta del Concell d'Instrucció Pública en 16 de juny de 1905 y comunicada als 'Estudis Universitaris Catalans' en 1 de juliol del meteix any) (*op. cit.*, p. 627).

En l'àmbit de l'ensenyament superior també fou present la idea de la nacionalitat i es parlà d'una universitat nacional. Carles Francisco i Maymó deia: «...han donat naixement als 'Estudis Universitaris Catalans', l'obra dels quals no soch el més indicat per enaltir [n'era el representant al Congrés], però la coneixeu tots vosaltres y sabeu be que s'encamina a l'instauració de la veritable Universitat nacional catalana» (*op. cit.*, p. 601).

En una esmena del senyor Martorell es demanava «...que a les Facultats s'ensenyin els termes tècnichs que hi ha en català pera les respectives materies» (*op. cit.*, p. 593), tot manifestant, doncs, no solament el desig genèric de la presència del català a la universitat, sinó remarcant també la necessitat del coneixement del llenguatge d'especialitat.

Un ensenyament de continguts nacionals

En la ponència de Carles Francisco i Maymó es relaciona la consciència de la personalitat de la nacionalitat catalana i el coneixement de la seva realitat amb l'ensenyament «...que sols serà verament nacional quan sia lliure» (*op. cit.*, p. 597). L'escola en tots els seus nivells esdevé essencial per a la defensa de la Nació, noció que es connecta directament amb la llibertat col·lectiva.

En aquest sentit, el Congrés entengué que calia una actuació de sensibilització dels mestres i professors, per tal que llur missió professional no fos exempta del sentiment nacional. Andreu Cabré demanà d'afegir un text en les conclusions de la ponència de Bardina, que fou acceptat i que diu: «Se dirigirà [el Congrés] també als mestres catalans, excitant el seu patriotisme, pera que introduixin en les escoles l'ensenyança de la llengua catalana» (*op. cit.*, p. 614). Hi trobem la idea que la llengua és la mateixa nació, de què parla Enric Prat de la Riba.

L'exigència que la llengua catalana sigui l'habitual en l'ensenyament ja és en si mateixa de contingut nacional, perquè es vincula amb el respecte al sentiment de col·lectivitat que és natural en les persones.

És destacable la concepció que es plantejà sobre el recurs a les llengües locals a partir del Renaixement, com a reflex de la consciència nacional dels pobles nous que s'anaven formant. Des d'una perspectiva que avui assumim gairebé literalment, Felip Soler explicà la reacció contra l'exclusivitat de l'ús del llatí en l'ensenyament com una de les innovacions més importants de la història. A partir de les teories de Comenius, hi hagué una reacció contra l'encimbellament artificial del llatí i a favor dels parlars vulgars que n'han derivat, els quals havien d'ésser el mitjà de comunicació habitual en l'ensenyament. El llatí morí, en el sentit que ja no aglutinava un imperi unitari; començaren a florir noves nacions, que s'identificaven amb els idiomes vulgars que, per això, es consideraren llengües autòctones.

La reiteració permanent que el parlar reflecteix el ser demostra fins a quin punt hom havia entès el valor simbòlic de la llengua i, doncs, els motius que en provoquen les limitacions i les prohibicions: la por a la diferència. Benet de Pomés féu una esmena a la ponència de Francesc de P. Maspons, qui l'acceptà, en els termes següents: «La tendencia monopolisadora y restrictiva del Estat en la ensenyança es totalment contraria a l'expansió DEL ESPERIT, Y ESPECIALMENT del esperit català, en UNA DE LES MÉS FONAMENTALS de les seves activitats...» (*op. cit.*, p. 626). I Carles Francisco i Maymó exigí de l'Estat que «...en quant l'esmentada ensenyança se dona a Catalunya y pels catalans, deu procurar-se acomodar els plans oficials a la manera d'esser, sentir y parlar dels habitants de Catalunya...» (*op. cit.*, p. 628).

En la ponència de Josep Franquesa, hi féu una exhortació esperonadora en favor de l'escola catalana i hi demanà una posició activa de rebutjar amb energia qualsevol acte d'injustícia: «Fomentem la creació d'escoles catalanes, contribuint a son sosteniment y a sa multiplicació, y, mentres no ho sien totes, no consentim en les altres que nostres fills hi presencin cap acte de desatenció o de befa per nostra llengua» (*op. cit.*, p. 654).

L'escola catalana i el Govern central

El Congrés féu una crítica oberta i clara a la política de repressió lingüística i de marginació estratègica de la llengua catalana. I també reclamà sense embuts al Govern central que rectificqués la seva actitud vexatòria. Andreu Cabré proposà una redacció més directa de la conclusió del ponent que parlava únicament d'informar al Govern de la situació de l'ensenyament als territoris de llengua catalana; féu la proposta següent, que fou acceptada: «El Congrés dirirà una moció al Govern fentli present la conveniència de que'ls mestres oficials de Catalunya

entenguin la llengua parlada pels seus deixebles» (*op. cit.*, p. 614); es tractava d'una reivindicació que, dissortadament, no ha perdut vigència. Ell mateix, en la justificació de les esmenes, afirmava: «Lo Govern espanyol, atribuintse la funció docent y aferrat al seu criteri unificador, ha desconegut de fet l'existència de les llengües regionals, imposant l'idioma dit oficial pera que serveixi de vincle entre mestres i deixebles» (*op. cit.*, p. 616). Es lamentava de les conseqüències que es deriven de la imposició de l'espanyol: una competència lingüística greument insuficient sia en català sia en castellà.

Resulta sorprenent que el Congrés reclamés, fa cent anys, allò que encara avui es qüestiona: la necessitat de demostrar que els professionals de l'ensenyament coneixien la llengua del territori on havien de treballar. Felip Soler proposà de demanar al Govern el següent: «El Congrés dirigirà una moció al Govern, *en el sentit de que en les oposicions pera escoles de Catalunya y demés regions ont se parla nostra llengua, hi figuri un exercici en el qual els aspirants deguin provar el coneixement del català*» (*op. cit.*, p. 617). Ell mateix conclouia que «...si demanem que's respecti el llenguatge natural del noi, mai podrà fer-ho qui no'l conegui més que de nom» (*op. cit.*, p. 620).

Criticà durament una política de provisió de places que es basava en els interessos de la política centralista i no en els mèrits dels candidats; una política que no pretenia millorar el nivell intel·lectual, sinó consolidar l'Estat en perjudici de la robustesa de la vida catalana. Hi explicà l'anècdota següent:

[...] en poch temps un ministre ha manat tancar l'Escola Normal Catalana, perque en ella s'hi feya separatisme, un altre prohibí fins l'ensenyança de la Doctrina en català, altre negà cortesia y benevolensa, que ben poch era, als meritíssims 'Estudis Universitaris Catalans', y com no cal pas allargar la llista, no hi hà perquè parlar d'aquell que manà que tota escola primaria avans que consignació per adobar un banch o comprar cartells, tingués en lloch ben visible, una bandera espanyola y el escudo de armas de la nació (*op. cit.*, p. 625).

No hi calen comentaris; la història es repeteix...

Llengua i poder. El record històric com a tàctica

La mateixa convocatòria del PCILC responia, al marge de la consciència que se'n tingué, a la convicció que la normalitat de qualsevol llengua depèn sobretot del poder que té al darrere: l'econòmic, el polític, el cultural. Tenim constància que alguns dels més destacats congressistes, com Pompeu Fabra o Enric Prat de la Riba, sabien que el futur del català estava decisivament condicionat per les possibilitats que com a poble s'erigís dins de l'Estat com una potència imprescindible. Diverses intervencions d'altres participants en el Congrés mostraren que també entenien aquesta relació bàsica.

La història constata amb fets evidents que, en els moments més florents de la Nació catalana, la llengua hi visqué una expansió espectacular dins i fora de les seves fronteres: la literatura, la ciència i el pensament abocaven una producció comparable amb les millors de l'Europa avançada; però també que en els moments de crisi, la davallada era imparable en tots els flancs de la producció cultural.

És molt interessant l'opinió de Carles Francisco i Maymó sobre la funció de la literatura i com relacionà la seva vitalitat i qualitat amb el benestar polític i econòmic del poble: «La missió social que desempeña la literatura es de tots prou coneguda y tots sabèu prou be que ella revela clarament l'estat del poble, en ses èpoques de prosperitat o decadencia, baix un règim de llibertat o de opressió. Es, donchs, elemental al meu judici que ella florirà més bellament quan sia major el benestar polítich y econòmic del poble» (*op. cit.*, p. 602).

Joaquim de Riba féu una esmena a la ponència de Joaquim Casas-Carbó, advocat de Barcelona, qui no l'acceptà, en els termes següents: «La causa que més impedeix el desenvolupament de nostra literatura, es, sens dubte, la petitesa de mercat, que fa que, en aquests temps d'utilitarisme, la majoria d'autors y editors donguin la preferencia a la llengua castellana en les obres y periòdichs que publiquen» (*op. cit.*, p. 603); a partir d'aquesta constatació recomanà que augmentés el mercat de la literatura catalana, que es facilitessin les vies als autors catalans per a publicar llurs obres i que es fomentés l'edició d'obres i revistes catalanes; probablement el rebuig de Casas-Carbó no era degut a la intenció i els propòsits de qui féu l'esmena, sinó a la concreció sobre com s'hauria d'organitzar materialment tot el que hi sol·licitava, com ara crear una associació que es diria Foment de la Llengua Catalana i fins i tot crear una acadèmia de la llengua.

Frederic Barceló, director artístic i representant de l'Associació de Lectura Catalana, presentà la ponència «Necessitat de popularisar la lectura dels textos genuïns catalans...». Entenia que calia donar a conèixer la riquesa del català en l'àmbit de la creació literària medieval, com a model referencial per a la recuperació lingüística. Hi féu esment del caràcter de Catalunya com a pionera en la història de les grans literatures i hi manifestava un sentiment d'autoestima a partir de la valoració de la cultura:

En el despertar al sentiment artístich hem sigut poble matiner y primerench, refinat y pulcre [...] nostres reys foren tots poetes, ho foren nostres prelats i clergues, nostres capitans i nostres sabis, y les altíssimes refinades parles de tots ells les repetien nostres artesans y tota lley de gents d'estament humil [...] y sempre rhapsodes que cuidadosament trametien desde les altíssimes augustes serenors son bagatge d'inspiració y cultura, fent present al poble de la cançó que joyosament reconeixia com a ben seva, de la pròpia gesta oblidada y de la tradició perduda, ennoblit tot ab el cayent distingit y august que li imprimiren el contacte ab els eterns conreadors de l'eterna hermosura.

Era en aquell llunyà temps que nostra pàtria fou gran y envejada, era allavors que les fites de nostra Catalunya foren amplíssimes [...] Emperò foren arribats dies de dol, y l'esperit, aquell esperit personal naufragà [...] L'armonió y melòdich sò fou substituït pel tronar de les homicides

armes, y una tempesta de sanch cobrí'l sòl de nostra pàtria y soterrà indefinidament l'esperit nacional de Catalunya; mes aquest, passats anys i sigles dexondex y desperta [...] recorda son passat al que tracta de retornar de plè... (*op. cit.*, p. 632-633).

Un eloqüent passatge, on es contrasta antitèticament l'època de gloriosa esplendor nacional i la de l'opressió més ferotge, i en què el record del passat esdevé l'esperó per a recobrar allò que s'havia arrabassat, des de la convicció que hi ha exemples històrics que demostren que és possible reviscolar amb èxit, renéixer amb potència des del substrat dels temps d'esplendor medievals. Justament la Renaixença és el moviment que més clarament apostà per restituir-lo, per superar complexos que empenyien cap a l'autoodi i cap al menyspreu de la producció en llengua catalana, mitjançant la rellevància dels autors que forjaren una de les millors literatures del continent i la planificació per a fer-los conèixer a totes les classes socials.

Josep Franquesa recorregué també a la tàctica de fer patent la importància de Catalunya en el passat, per tal de desvetllar l'estimació a la identitat pròpia, que, si era en crisi, no era perquè hagués perdut possibilitats ni recursos, sinó pels efectes de l'opressió:

[...] la llengua qu'en sos bons dies senyorejà pel mar de la civilització y encoratjà als deslliuradors de tants pobles oprimits, la que per l'Etat Mitja produí tan grans obres científiques y literaries, la qu'inspirà a tan egregis trovadors, la que ressonà per les Universitats y redolà per les Cancilleríes d'Europa, la fidel trasmisora dels sentiments y de les aspiracions d'una nacionalitat generosa y d'una raça lliure, s'haurà ben demostrat pels gramàtics y filòlechs de nostre Congrés que no es ja un arbre amenassat de mort y que ja ha complet son fi, sinó que ab totes ses irregularitats y falsos empelts creix encara sense donar senyals de vellesa y ab prou sava per assombramos ab les espletades de sos fruyts (*op. cit.*, p. 651);

és un clam ple de força per a esperar en un futur possible comparable als millors moments de la història dels orígens del català literari; hi traspua la capacitat de resistència que s'espera del nacionalisme.

Es recorria al record del passat, no per suscitar nostàlgies estèrils del que fou Catalunya enfront de la realitat coetània, sinó com a incentiu per a la interiorització de les possibilitats reals de reconstrucció nacional.

Eren raonaments que barraven el pas a la diglòssia, que feien absurds i deixaven sense fonaments els arguments que la llengua catalana no era prou digna per a les funcions més formals i de la més alta creació.

Els drets lingüístics i l'àmbit de la justícia

Tractant-se de la Secció Social i Jurídica, els drets lingüístics hi havien de tenir un pes molt important. Tanmateix, hem de valorar la referència a aquest tema com una visió molt avan-

çada del que signifiquen les llengües en la vida dels ciutadans. Vull dir que a principi del segle XX encara pesava molt la concepció romàntica de la història i, especialment, dels nacionalismes; una visió que era lluny de l'espai estrictament jurídic en què entren sociopolíticament els idiomes.

Se'n parlà més enllà de les voluntats individuals o col·lectives, més enllà de les estratègies polítiques centralistes i aniquiladores. En la mateixa sessió de constitució de la Secció, el seu president manifestà la satisfacció perquè per primera vegada es tractarien qüestions jurisdiccionals en llengua catalana davant els catalans i d'altres persones vingudes de fora.

S'hi plantejà des del punt de vista jurídic el tractament que havia de tenir la llengua catalana a partir de la idea que és un idioma de cultura com qualsevol altre.

La llengua catalana als seus territoris

Joaquim Casas-Carbó al·ludí a la «lleï històrica qui regeix els destins de la Nació Catalana» (*op. cit.*, p. 600). Establia, doncs, un predeterminisme històric, a partir de la creença en el curs natural que segueixen les col·lectivitats. Les seves posicions són d'un interès singular per a entendre la realitat històrica i les idees nacionals i lingüístiques hegemòniques. En aquesta línia predeterminista i fins i tot metafísica, es parlava de la «suprema lleï providencial que tot ho regula», amb clara referència a la lleï divina.

Josep Pella, de l'Academia de Jurisprudencia y Legislación de Barcelona, recordà que fins a l'any 1862, en què tingué lloc la reforma de la Llei del notariat, les escriptures es feien en català i que als tribunals es rebien en català les declaracions fins a l'any 1820, encara que les sentències i providències es redactessin en llatí (p. 629). Són informacions històriques de gran interès.

Josep Franquesa expressava l'esperança que el Congrés hagués servit per a convèncer encara més de la necessitat de lluitar per la reivindicació dels drets de Catalunya:

[...] ilegítimament desatesos y tinguts en menyspreu [...]. Y s'ha obligat a usar del castellà en la redacció de contractes y escriptures en els despatxos de les oficines y dependències de l'administració, y lo qu'es pitjor, en les sales dels Tribunals y en les declaracions dels qu'imploren Justicia».

Per virtut d'aqueixa observació lo que s'ha obtingut a Catalunya es que's mirin com a cosa exòtica per la gent del poble les dues coses qu'en el món s'haurien de tenir per més augustes: l'administració de la Justicia y'l ministeri de l'ensenyança (*op. cit.*, p. 651-652).

Quan remarcava que com a conseqüència d'aquesta situació els pobres, els humils «...s'han de deixar dur pels altres sense entendre lo que'ls fan dir...» (*op. cit.*, p. 652), denotava que el desconeixement del castellà devia ésser un fenomen molt estès entre les classes socials més baixes. Semblantment, Francisco Albó, en preguntar-se en la seva ponència «¿Com la com-

pliràn [la llei] y com podrà castigarse als que la infringeixen si es promulgada sols en una llengua no assequible a bona part dels ciutadans?» (*op. cit.*, p. 659), evidenciava la realitat del desconeixement de la llengua castellana, si més no, en el seu registre formal. Ell mateix afirmava de manera més directa que «Se dicten lleys en un idioma privilegiat desconegut de mils y mils y poch conegut de milions de ciutadans...» (*op. cit.*, p. 660).

Franquesa volia que el Congrés servís per a revoltar-se contra la realitat existent i exigís a l'Estat els drets elementals que corresponen a Catalunya: «...portant [el Congrés] ab sa autoritat la veu d'una aspiració general, se dirigeix als poders públics 'reclamant l'autorització del català en tots els graus de l'ensenyança y en tots els rams de l'administració, especialment la de Justícia, en la redacció de tota mena d'instruments públics y, en fi, en tot quant afecti a les relacions y tractes sostinguts entre catalans'» (*op. cit.*, p. 653).

La ponència de Francisco Albó duu un títol particularment eloqüent: «L'ús de la llengua pròpia considerat com a dret. Necessitat de respectarlo y garantirlo totalment en la vida jurídica integral dels catalans» (*op. cit.*, p. 656). No és secundari que emprés el terme de «llengua pròpia» i que en reclamés els drets que se'n deriven, entesos com a nascuts de llei natural en què es fonamenta el dret humà. Hi explanà tesis tan avançades com l'exigència del coneixement del català per a l'exercici de la funció pública: «...[l'Estat] faria seus els preceptes del dret canònic, y privaria en conseqüència de funcions públiques locals a qui ignorés y més encara a qui menyspreués la llengua popular» (*op. cit.*, p. 659).

La llengua catalana a l'Administració general de l'Estat

Ja l'any 1906, tot i que la llengua catalana no gaudia del caràcter d'oficial, s'exigia que fos reconeguda de ple dret en els seus territoris i, alhora, que tingués també presència en els òrgans de l'Administració de l'Estat. S'albiren actituds polítiques que són properes a una concepció confederalista que acceptés la plurinacionalitat. Respecte a l'organització política de l'Estat, Joan Ventosa i Calvell afirmava: «S'organitzarà l'Estat de modo que cap dels pobles absorbeixi als altres que l'integren» (*op. cit.*, p. 591); hem d'interpretar el concepte *poble* com a equivalent al de nació i referit especialment, és clar, a Catalunya. I subratllava: «No es protecció lo que necessita y vol la Llengua Catalana, sinó regoneixement del seu dret. No li cal ser protegida a una llengua que, malgrat les formes cohibitives exteriors que tracten d'ofergarla, té prou potencialitat pera viure y créixer y expandirse» (*op. cit.*, p. 591), en un acte d'afirmació rotunda de la força objectiva del català i en la concepció d'existència autònoma, que no necessitava proteccionisme estatal; senzillament calia que el Govern central no en cerqués el lingüicidi.

Francisco Albó negà amb energia el dret de l'Estat a intervenir sobre l'ús personal i col·lectiu de les llengües pròpies, perquè correspon de manera inalienable als homes i no depèn de l'albir de ningú; el dret a parlar la llengua pròpia és «...d'aquells que'l sistema de les moder-

nes constitucions deu encloure en la part dogmàtica y que fins els còdechs polítics dels països més uniformistes directa o indirectament han hagut de consignar» (*op. cit.*, p. 659).

Amb naturalitat no exempta de contundència, Albó es preguntava: «¿Perquè la llei ha de fixar les regles del dret contrariament al dret comú, en la parla d'uns ciutadans y no dels altres?» (*op. cit.*, p. 659).

La crítica que féu Albó en l'àmbit del dret administratiu al menyspreu i l'oblit volgut del plurilingüisme de l'Estat és abrandada:

En l'ordre jurídic anomenat administratiu es d'igual evidència la conculcació quan no's respecta la doble relació jurídica natural derivada de la pluralitat de llengües distribuïdes pel territori de l'Estat [...]. Els legisladors uniformistes, reglamentant la burocràcia y la vida administrativa fins al infinit, s'han recordat de tot menys de la esmentada pluralitat de llengües nacionals [...]. Havent-hi faltat llegislant y promulgant la llei en una sola de les llengües nacionals... (*op. cit.*, p. 660-662).

Resulta molt gràfica l'afirmació dels drets lingüístics a partir del general dels ciutadans en llurs relacions amb l'Estat, en una pregunta que, encara que pot semblar demagògica, és un argument de pes: «...¿quí hauria d'emmotllarse a quí, el ciutadà que paga pera tenir empleats que l'entenguin y haventlo entès que'l serveixin, o l'empleat que cobra pera servir al públich en la persona de cada un dels ciutadans?» (*op. cit.*, p. 662). No hi calen comentaris...

És interessant la informació del ponent de la decisió d'alguns il·lustres catalans d'enviar una carta al rei d'Espanya i la seva transcripció, el contingut de la qual és d'una actualitat esfereïdora:

En una misma lengua se administra justicia en nombre vuestro a tantos súbditos que mal o nada la conocen: el juez y la parte no se entienden muchas veces si no es por medio de intérprete: y ¿qué modo de entenderse es este en cosas en que anda por medio la santidad de la justicia? El testigo ha de ratificarse en una declaración que le leen sin que pueda comprenderla: el acusado escucha en vano la acusación y la defensa: el magistrado ha de abandonar su criterio á una traducción bien ó mal intencionada, pero nunca absolutamente pura de los mayores elementos de prueba, y los jurados están expuestos á cada momento á que su criterio vaya arrebatado por la corriente meramente musical de los párrafos forenses. Así se administra entre nosotros la justicia en nombre vuestro (*op. cit.*, p. 662).

Observi's que la carta evidencia també el desconeixement del castellà per part d'una població de catalans que, com he dit, devia ésser àmplia. El ponent clogué amb amargor, malgrat tot esperançada: «L'hora del triomf vindrà, senyors, potser molt prompte. Mes quan penso que ab rahó en l'antigüetat el signe intel·lectual d'esclavitut era la subjecció imposada a llengua d'altri, quan medito en la marca de baixesa o d'incivisme que posa sobre un poble el tolerar un atentat semblant contra les lleys de la natura, m'espanta...» (*op. cit.*, p. 664). L'hora del triomf encara no ha arribat, cent anys després...

Principis generals dels drets de les persones

Encara que en el Congrés es parlà molt específicament dels drets lingüístics i, doncs, de les lleis que han d'emparar la llengua catalana, s'entien com a drets que afectaven la llibertat de les persones; per la qual cosa, no hi mancaven al·lusions generals al marc jurídic social.

S'hi subratllà que el principi del respecte escrupolós als drets lingüístics ni tan solament ha de sotmetre's a discussió, perquè és propi del dret natural: «El dret dels individus y agrupacions humanes a la parla propria es, com dret derivat de la natura, anterior y superior a la existencia del Estat, y no per tant un privilegi o regalía que pugui a son albir donar o tolre...» (*op. cit.*, p. 659); és un raonament contundent de Francisco Albó, qui afegí encara: «...segons el natural criteri no es l'home per l'Estat sinó l'Estat per l'home...» (*op. cit.*, p. 659).

El dret andorrà

Jean-A. Brutails, arxiver de la Gironda, presentà al Congrés una ponència en francès intitulada «Le droit andorran. Sa formation et son évolution» (*op. cit.*, p. 644-650), que demostra una visió de la llengua catalana que no es tanca en el Principat de Catalunya, sinó que té en compte tots els territoris on és pròpia.

Jean-A. Brutails s'hi lamentà del poc coneixement que els ciutadans tenen de les lleis generals. Definí el dret andorrà com de tradició sobretot oral i explicà que a l'època medieval no es diferenciava del dret català, perquè les relacions entre Andorra i Catalunya eren freqüents.

Destaco aquesta ponència, perquè inclou una reflexió que té un interès particular quant als nostres propòsits: la que relaciona la legislació amb el caràcter nacional del col·lectiu per al qual es legisla. En aquest sentit, la unitat legislativa que es dona entre Andorra i Catalunya seria fruit del fet que comparteixen el mateix espai nacional.

Tanmateix, advertí de les influències espanyola i francesa en el dret andorrà, que podien fragmentar Andorra i envair-la com a país autònom.

El llenguatge jurídic

Encara que aquest subapartat no es refereixi exactament als drets jurídics, sinó a la necessitat de disposar dels termes que requereix aquest àmbit per tal de poder-s'hi expressar amb propietat i precisió, em penso que és escaient, a fi d'evidenciar la preocupació que se sentia perquè no manquessin en l'expressió jurídica els recursos imprescindibles de la llengua catalana.

Josep Pella presentà al Congrés la ponència «Necessitat de reconstruir el llenguatge jurídic català». Ésser sensible a l'elaboració de la terminologia especialitzada suposava una acti-

tud avançada i una idea encertada sobre la llengua, que, més enllà dels principis teòrics que l'han de definir i descriure, li convenen els pràctics que li han de trobar els instruments necessaris per a la normalitat. Afirmava que, pel que fa als termes jurídics, «...la llengua catalana els té ben seus y encara vius, nascuts en les mateixes fons, y tractats del nostre Dret s'han usat, fins fa poch anys davant dels Tribunals y en les escriptures, y viuen encara...» (*op. cit.*, p. 629); reclamava, doncs, una tasca més de recuperació que no pas de formació terminològica.

Hi féu una relació de mots i expressions catalans del llenguatge jurídic, per demostrar la seva tesi; referits al dret civil, penal, mercantil o de procediments: *bras* ('classe social'), *home del seu bras*, *ordinacions y ordenaments* ('Estatuts i Reglament'), *redrés* ('reforma'), *gent de sa llei* ('gent autònoma'); referits a l'ordre penal: *elongaments* ('pròrrogues'), *jubi de prohomes* ('jurat'), *bausià* ('traïció'); en el dret administratiu: *estatge* ('residència'), *servar* ('complir una llei, una constitució'); en l'àmbit matrimonial, familiar: *aixobar*, *pubill*; en el de les servituds: *paret mitjera*, *paret ledesma*; en el dels drets reals: *enfiteusis*, *alou*, *cens en nuda percepció*; en el del dret de successió: *hereu gravat*, *marmesor*, i subratllà especialment els termes referits al dret català que usà el Consolat de Mar, en tant que particularment tradicionals de la cultura catalana: *nòlit*, *gitar* ('tirar mercaderies a la mar per descarregar la nau'); *cartolari*; *personers*, *comissialesa*. Etcètera (*op. cit.*, p. 629-630). Concloué tot confirmant que el «...Dret Català forma una especialitat propia de nostra terra que deu esser respectada y reconstituïda, com sempre ha sostingut l'Academia de Jurisprudencia y Llegislació de Barcelona» (*op. cit.*, p. 631).

En la ponència esmentada de Jean-A. Brutails sobre el dret andorrà, quan parla de les interferències perilloses espanyoles i franceses, fa esment també de les que afecten el llenguatge jurídic autòcton: *finca* substitueix *immoble*, *embargar* substitueix *pinyorar* o *emparar* (*op. cit.*, p. 646).

El concepte de *Països Catalans*: unitat nacional i unitat lingüística

El Congrés es plantejà com una convocatòria que afectava tots els territoris de llengua catalana, sense excloure'n cap. No fou, doncs, exclusivament principatí. El País Valencià, les Balears, l'Alguer, Andorra i la Catalunya del Nord hi tenien representants i hi foren considerats com a part d'una mateixa realitat, en la línia en què Enric Prat de la Riba hi exposà el concepte de *nació*, basat particularment en la comunitat de llengua. Carles Francisco i Maymó declarà: «Ahir al matí feyem l'afirmació d'una nacionalitat, constituïda pels diferents pobles que parlen una sola llengua, la catalana, ab varietat de matissos, que corresponen a les diferències que hi hà també entre aquells pobles, y tractavem de reforçar y consolidar els vincles de solidaritat natural entre'ls meteixos, assegurant el pervindre de la nostra literatura» (*op. cit.*, p. 597). Es tracta d'un passatge ple de significat, perquè, ultra reconèixer la Nació catalana a partir de la comunitat idiomàtica, fa esment de la variació dialectal, que entén com a resultat natural de les diferències implícites entre els diversos pobles de llengua catalana.

En el resum de la primera sessió ja es féu esment a la voluntat de l'evolució en l'acoblament dels pobles que parlen la llengua catalana (*op. cit.*, p. 588). En el de la quarta sessió llegim: «S'aixeca mossèn Alcover a apoiar la seva esmena [...] vol que's fassi constar que 'quan se diu catalans, s'ha d'entendre també en la denominació els fills de Valencia, de les Balears, d'Alguer y del Rosselló'» (*op. cit.*, p. 591). És a dir, no solament es defensava la unitat nacional dels territoris de llengua catalana, sinó també el contingut del concepte *català*, que els inclou tots; responia a la denominació de *Catalònia* que més endavant emprarà Pompeu Fabra. El mateix Alcover, respecte a la ponència de Josep Bertran, explicà que calia substituir-hi la paraula *Catalunya* per l'expressió «pobles de llengua catalana» (*op. cit.*, p. 595) i emfasitzar, doncs, el sentit global del mot *català*, així com la visió pancatalanista dominant.

Joaquim Casas-Carbó féu una referència a les Balears com a comunitat que ha mantingut les seves peculiaritats sense deixar de sentir-se catalana, i manifestà l'esperança d'una renaixença valenciana. És destacable l'al·lusió, en canvi, al rebuig del gentilici *català* i la sol·licitud de no utilitzar-lo fins que els mateixos valencians l'acceptessin; en la reflexió diferencià allò que científicament és demostrable d'allò que afecta els sentiments individuals i col·lectius:

I encara que nosaltres sentim que aquesta [la llengua valenciana] no es sinó una de les modalitats de la llengua catalana, no l'havem d'anomenar-la catalana fins que'ls mateixos valencians vulguin que així s'anomeni. No es solament qüestió científica, es qüestió de sentiment.

I un sentiment no s'imposa autoritàriament. Un sentiment apareix quan es arribada la seva hora. I no es arribada encara l'hora de que'l valencià senti la llengua que ell parla, prou identificada ab la llengua dels catalans pera poder portar abdues un meteix nom (*op. cit.*, p. 599-600).

L'actualitat d'aquestes consideracions és sorprenent; avui, cent anys després, l'hora encara està per arribar...

En la defensa d'una esmena de Carles Francisco i Maymó, aclarí que, encara que en el parlament s'hagués referit a la Catalunya espanyola (*sic*), les seves consideracions eren vàlides igualment per a tots els pobles de llengua catalana (*op. cit.*, p. 628).

Frederic Barceló es preocupà per l'àmbit de l'ortologia, abandonat encara en la tradició de la formació de la competència lingüística; es lamentà de la pronunciació a la castellana com a interferència fonètica preocupant i en aquesta argumentació reclamà el respecte a la variació dialectal; advertí del perills d'una unificació fonètica no recomanable, perquè cap de les pronúncies locals no mereixia el menyspreu, però remarcà que l'ortografia havia d'ésser única per a tots (*op. cit.*, p. 635-636).

Joan Aguiló, en la interessant ponència «Fronteres de la Llengua Catalana y Estadística dels que parlen en català», féu una salutació especialment solidària amb tots els catalanoparlants, des d'un apassionat, poètic i romàntic nacionalisme: València és la germana de Catalunya i reina dels jardins. Parlà de «Perles Balears y llur valent y amorós germà el muntanyench y floridíssim Rosselló juntament amb els qui habiten dins la vall d'Andorra y l'Algué de Sardenya

y les terres del Llevant d'Aragó» (*op. cit.*, p. 638). I des d'una inflamada autoestima es qüestionà què seria Espanya sense les terres de parla catalana: en l'agricultura, la indústria, el comerç, la vida mercant marinera, les arts, la ciència, la religiositat —que en un mossèn no es podia deixar d'esmentar; de fet entenia que la condició per la qual els nostres pobles fossin grans era el seu grau de cristianisme (*op. cit.*, p. 638). Tota la ponència té en compte escrupolosament el conjunt dels territoris de llengua catalana i en remarca els aspectes en què més destaquen; adjuntà al text un mapa de la llengua catalana fet pel farmacèutic manacorí Antoni Riera, sota la seva supervisió i amb el vistiplau d'Antoni M. Alcover. Presentà una taula estadística on consta que el nombre de catalanoparlants era de 3.829.006.

Les paraules del discurs de cloenda de Raimon d'Abadal, demanaren, en fi, l'abraçada perenne dels territoris de llengua catalana: «...era arribat el moment d'abraçar els nostres germans qui parlen la meteixa llengua. Per això s'ha estudiat la manera de lligar ab una abraçada de germanor tots els d'un comú parlar» (*op. cit.*, 675).

* * *

Antoni M. Alcover, en el seu discurs de cloenda, expressà el desig que «El Congrés ha de comensar una nova era per la nostra llengua, per la nostra filologia, per les nostres lletres» (*op. cit.*, p. 679). Avui, amb una perspectiva històrica de cent anys, podem afirmar que, efectivament, el Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana començà una nova era per a la nostra llengua, per a la nostra filologia, per a les nostres lletres; però també, i això és molt i molt més, una nova era per a la història dels territoris de llengua catalana.

